

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА, АРБІТРАЖУ ТА
МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ**

**КРУГЛИЙ СТІЛ
(19 грудня 2025 року)**

Харків 2026

Актуальні проблеми розвитку приватного права в Україні: [Електронне видання]: Матеріали круглого столу (19 грудня 2025 року) / відп. ред-ри. доц. В. В. Панченко, доц. І. А. Шуміло. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2026. 124 с.

У матеріалах круглого столу розглянуті теоретичні та практичні питання, пов'язані із розвитком приватного права в Україні, окреслені шляхи його реформування та удосконалення з урахуванням досвіду зарубіжних держав, а також надані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Організатори круглого столу не несуть відповідальності за поданий матеріал. Тези доповідей подано в авторській редакції.

Рекомендовано до друку кафедрою цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 16 січня 2026 року (протокол № 5).

Редакційна колегія:

Панченко В. В., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, к.ю.н., доцентка;

Шуміло І. А., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, к.ю.н., доцентка.

© Кафедра цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2026

© НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2026

ЗМІСТ

Андріянова В. С.	Правосуб'єктність юридичної особи та трансформація доктрини <i>ultra vires</i> у сучасному корпоративному праві	5
Балюк С. О.	Еволюція шлюбних відносин в європейських країнах в процесі євроінтеграції	9
Божко А. В.	Міжнародний договір купівлі-продажу: правовий аналіз	12
Борець Д. Д.	Особливості процедури міжнародного усиновлення дітей в Україні	15
Брусенко А. С.	Медіація як альтернативний спосіб вирішення комерційних спорів: міжнародний досвід	18
Галицька Е. В.	Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики для міжнародного приватного права в контексті євроінтеграції	22
Герчевська А. М.	Фідеїкомісарна субституція: від римської традиції до сучасного спадкового права	25
Горбачова К. Д.	Практика ЄСПЛ у міжнародному сімейному праві	26
Журавель А. С.	Порівняльно-правовий аналіз шлюбних відносин в Україні та Франції	29
Зайцев К. А.	Правовий аналіз біржових угод у контексті міжнародного приватного права	32
Заяц А. М.	Юридична кваліфікація криптоактивів: доктринальні підходи та практика ЄСПЛ	35
Зозуля А. Р.	Особливості спадкового права мусульманських країн	38
Карабань С. Ю.	Правовий статус одинокої матері в Україні	42
Коваль Є. О.	Аліментні зобов'язання як захист прав дітей та батьків у європейських країнах	45
Кузьміна Р. О.	Особливості впливу рецепції римського приватного права на формування сучасного спадкового законодавства	48
Курбет В. Ю.	Розірвання шлюбів в міжнародному сімейному праві: ключові питання та процедури на прикладі України та Німеччини	51
Лимаренко А. О.	Аліментні зобов'язання в Україні та праві ЄС	53
Логачова Д. М.	Сучасні договірні конструкції: міжнародний аспект	56
Макодзеба О. С.	Особливості правового регулювання електронної торгівлі в європейських країнах	58

Матюх В. Є.	Сучасні тенденції розвитку приватного права в Україні: євроінтеграційний аспект	61
Мельник М. В.	Вплив цифровізації на концепцію власності: від матеріального до віртуального майна	64
Москвіна А. С.	Принцип добросовісності у договірних відносинах: сучасні виклики в процесі євроінтеграції	67
Мошкова Г. М.	Шлюбний договір в міжнародному приватному праві	71
М'ясникова А. С.	Заповіт подружжя та спадковий договір з участю подружжя: порівняльний аналіз	74
Наїнко Д. О.	Обмеження права власності в інтересах суспільства: порівняльно правовий аспект	78
Овчаренко Є. В.	Право на відмову від прийняття спадщини у зарубіжних країнах	81
Петренко Д. А.	Криптовалюти, NFT та токени: нові горизонти приватного права європейських країн	84
Распопов Т. О.	Етапи становлення інституту спадкового договору у континентальній правовій системі	87
Ращупкіна Є. Б.	Принципи приватного права та їх вплив на цивільний оборот	91
Романюк А. Р.	Штучний інтелект як суб'єкт чи об'єкт цивільно-правових відносин	93
Сохан Д. О.	Захист прав інтелектуальної власності в контексті викликів на шляху європейської інтеграції України	95
Степанчук К. С.	«Під парасолькою гарантій»: міжнародно-правова природа umbrella clauses	99
Сухенко В. М.	Згода на обробку персональних даних: реальний вибір чи юридична фікція?	103
Титова Є. С.	Особливості застосування автономії волі у приватно-правових відносинах	106
Федорова О. Р.	Захист прав українських дітей в європейських державах	109
Фурдєй І. П.	Рекодифікація цивільного законодавства та скасування Господарського кодексу	112
Хайло Є. В.	Межі використання твору без згоди автора: конвенційне регулювання та судова практика	116
Чуба Д. А.	Отто фон Гірке і концепція юридичної особи: від «реалістичної теорії» до сучасності	119
Шкет А. О.	Доступ іноземців до ринка нерухомості в країнах ЄС: досвід для українського законодавства	121

Андріянова Валерія Сергіївна
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 групи 2 курсу факультету юстиції

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ДОКТРИНИ *ULTRA VIRES* У СУЧАСНОМУ КОРПОРАТИВНОМУ ПРАВІ

Правоздатність юридичної особи – це її здатність мати цивільні права та обов'язки, тобто можливість бути учасником правових відносин, мати особисті немайнові права, відповідати за зобов'язаннями, укладати договори, захищати свої інтереси в суді [1]. Згідно зі ст. 91 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України), правоздатність юридичної особи виникає з моменту її державної реєстрації, а припиняється у разі ліквідації юридичної особи або її реорганізації, якщо це передбачено законом. Обсяг правоздатності може бути різним: загальна правоздатність означає, що юридична особа має права та обов'язки, передбачені нормами права; галузева правоздатність – здатність суб'єкта набувати прав і обов'язків у межах конкретної галузі права, при цьому момент її виникнення може відрізнитись залежно від особливостей відповідної галузі законодавства, і спеціальна правоздатність – здатність особи мати права та обов'язків, що зумовлено наявністю спеціальних знань, навичок або кваліфікації, необхідних для виконання певних функцій. Таким чином, правоздатність юридичної особи є основою її діяльності та взаємодії з іншими суб'єктами права [2].

Дієздатність юридичної особи визначає здатність організації самостійно виконувати свої права та обов'язки. На відміну від правоздатності, яка існує сама по собі з моменту державної реєстрації, дієздатність завжди реалізується через конкретні органи юридичної особи, які наділені повноваженнями діяти від її імені (ст. 92 ЦК України). Органи юридичної особи класифікуються за складом на колегіальні (правління, дирекція), які обираються, та одноосібні (директор, президент), що призначаються; за функціями вони поділяються на волеутворюючі та волевиявляючі органи. Важливим аспектом є те, що дієздатність юридичної особи обмежена рамками її статутної діяльності. Наприклад, компанія, зареєстрована для виробництва товарів, не може законно здійснювати банківську діяльність, якщо це не передбачено її статутом або спеціальним дозволом. Сучасне право надає юридичним особам ширшу дієздатність, а за перевищення повноважень відповідає орган, що діяв поза ним. Тому дієздатність є засобом реалізації правоздатності юридичної особи, що дає їй змогу ефективно діяти, захищаючи свої інтереси та виконуючи зобов'язання у правових відносинах.

Доктрина *ultra vires*, що в перекладі означає “поза повноваженнями”, виникла у класичному англійському корпоративному праві і тривалий час слугувала головним механізмом контролю за діяльністю юридичних осіб. Її поява була обумовлена потребою чітко визначити межі прав і обов’язків компаній, щоб захистити інтереси власників, акціонерів і кредиторів. Сутність цієї доктрини полягає в тому, що будь-які дії юридичної особи, які виходять за межі її статутних цілей або повноважень, визнаються недійсними. Тобто, якщо компанія уклала договір або виконала операцію, яка не відповідає її статуту, така дія не має юридичної сили і не створює зобов’язань для компанії перед третіми особами. Класичним прикладом є справа *Ashbury Railway Carriage and Iron Co. v. Riche* (1875), коли англійський суд визнав недійсною угоду компанії, оскільки вона виходила за межі її статутних цілей. Ця справа є визначальною щодо доктрини *ultra vires* та корпоративної дієздатності. Судове рішення підкреслює важливість цілей компанії, зазначених у її статуті (*memorandum of association*), та необхідність для компаній забезпечувати, щоб їхні контракти відповідали цим цілям. Метою доктрини *ultra vires* було захистити акціонерів і кредиторів від зловживань з боку керівництва компанії. Вона створювала внутрішній контроль, змушуючи органи юридичної особи діяти в рамках визначених статутом цілей та обов’язків, що сприяло безпеці інвестицій та стабільності господарських відносин [3, с. 70].

Із розвитком ринку стало зрозуміло, що сувора доктрина *ultra vires* обмежує гнучкість компаній, тому законодавство поступово почало відходити від неї. У Великій Британії ключовим кроком у цьому напрямі стало прийняття *Companies Act 2006*, який фактично скасував дію доктрини *ultra vires* для компаній. Також компанія може мати необмежену дієздатність. Відповідно до розділу 31 (1) Англійського закону про компанії (*Companies Act 2006*), якщо статут компанії не містить спеціальних обмежень щодо її цілей, то цілі компанії вважаються необмеженими. В разі, коли компанія встановлює обмеження своїх цілей відповідно до цього розділу, такі обмеження не впливають на юридичну дійсність її дій, оскільки розділ 39 (1) того ж Закону передбачає, що дії компанії не можуть бути оскаржені через відсутність повноважень, передбачених статутом. У сучасному праві доктрина *ultra vires* зберігає своє значення лише у внутрішніх корпоративних відносинах. Наприклад, директори компанії зобов’язані діяти в рамках наданих їм повноважень згідно з розділом 171 Закону про компанії 2007 року. Якщо ж компанія має обмежені цілі, її керівники не можуть укладати угоди, які не відповідають цим цілям або не пов’язані з їх досягненням, що було підтверджено у справі *Rolled Steel Products (Holdings) Ltd v British Steel Corporation* (1986). Отже, принцип “поза повноваженнями” перетворився на

інструмент корпоративного контролю, а не зовнішнього обмеження діяльності компаній [4].

В українському законодавстві також закріплено подібний підхід. Згідно зі ст. 91 ЦК України, юридична особа має загальну правоздатність, якщо інше не передбачено законом. Це означає, що підприємства в Україні можуть займатись будь-якою діяльністю, не забороненою законом, і лише у випадках, коли для певного виду діяльності потрібна ліцензія або спеціальний дозвіл, їхня правоздатність вважається спеціальною.

У різних правових системах питання правоздатності юридичних осіб та застосування доктрини *ultra vires* вирішують по-різному, що відображає історичні традиції та особливості розвитку корпоративного права. В англійській моделі, яка історично була колискою доктрини *ultra vires*, відбувся перехід від її суворого використання. Після прийняття Companies Act 2006 компанії у Великій Британії отримали загальну правоздатність, тобто можуть займатись будь-якою діяльністю, не забороненою законом. Дії, що виходять за межі статуту, більше не визнаються автоматично недійсними щодо третіх осіб. Держава надала бізнесу максимальну гнучкість, зберігаючи контроль лише на рівні внутрішньої корпоративної відповідальності директорів [5]. В американському праві корпорації мають широку правоздатність. У більшості штатів США діє принцип, за яким корпорація може реалізувати будь-яку діяльність, що не суперечить власному установчому документу (Model Business Corporation Act § 3.02). Доктрина *ultra vires* втратила практичне значення, обмежившись внутрішніми корпоративними відносинами. Такий підхід стимулює розвиток підприємництва та інновацій. Європейський континентальний підхід, який притаманний Франції, Іспанії та іншим країнам, більш збалансований. Так, ст. 1145 Цивільного кодексу Франції передбачає, що правоздатність юридичних осіб обмежується діями, корисними для досягнення їхньої мети, визначеної у статуті. Стаття 38 Цивільного кодексу Іспанії деталізує порядок здійснення компаніями своєї цивільної правоздатності. Вона не обмежує реалізацію прав компаній, проте допускає спеціальний режим для окремих осіб. Конституційний суд Чехії виконує контроль *ultra vires* на підставі ст. 10а у поєднанні зі ст. 9(2) та 1(1) Конституції Чехії. Метою контролю *ultra vires* є захист демократичного самовизначення та державного суверенітету, які незмінно охороняються ст. 9(2) та 1(1) [6].

Українське законодавство сьогодні можна вважати прикладом гармонізації англо-американських та континентальних підходів. З одного боку, відповідно до ст. 91 ЦК України, юридична особа має загальну правоздатність, що наближує Україну до англійської та американської моделей. З іншого боку, українське право зберігає певний контроль за цільовим використанням правоздатності, зокрема через обмеження, передбачені установчими

документами та законів (ст. 92 ЦК України). Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між свободою господарської діяльності та правовою відповідальністю органів управління юридичних осіб.

Еволюція підходів до правоздатності юридичних осіб демонструє перехід від суворих обмежень до більшої свободи господарської діяльності. Відмова від доктрини *ultra vires* сприяла розвитку підприємництва, підвищенню гнучкості компаній і ефективності корпоративного управління. Українське корпоративне право нині орієнтується на поєднання міжнародних стандартів із національними особливостями, що створює передумови для його подальшого вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. : Право, 2011. Т. 1. С. 159-161.
2. Цивільний кодекс України. Станом на 01 січня 2023 р.: наук.-практ. коментар / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Харитонova Є. О., канд. юрид. наук, доц. Калітенко О. М. Київ : Норма права, 2023. С. 103-104.
3. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб: колективна монографія / За ред. проф. Яроцького В. Л. Харків: Юрайт. 2013.
4. Munshi M. Companys corporate legal capacity: problems of the ultra vires rule, modern shift. 2021. *Asian J. Soc. Sci. Leg. Stud.*, 3(4). P. 119-127. <https://doi.org/10.34104/ajssls.021.01190127>.
5. Виговський О. Доктрина *ultra vires* та її еволюція в англійській законодавчій та судовій практиці. *Підприємство, господарство і право : науково-практичний юридичний журнал*. 2019. № 4. С. 5-9. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/2.pdf>.
6. Jiménez Sánchez M. A. Legal Procedures to Reject Ultra Vires Acts and Transactions. In: *The Ultra Vires Doctrine in Corporate Law*. Springer Briefs in Law. Springer, Cham. 2022. P. 103-108. https://doi.org/10.1007/978-3-030-88838-1_7.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Балюк Софія Олександрівна
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 групи 2 курсу факультету права та економічної безпеки

ЕВОЛЮЦІЯ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Еволюція шлюбних відносин в європейських країнах є одним із аспектів розвитку приватного права, зокрема міжнародного приватного права, що відображає перехід від релігійного домінування до секулярного регулювання, з акцентом на рівність подружжя, захист сімейного життя та визнання альтернативних форм співжиття. За цей час шлюб еволюціонував від сакрального інституту, регульованого канонічним правом, до цивільного договору, що забезпечує майнові, спадкові та особисті права. Європейська конвенція з прав людини (надалі – ЄКПЛ) та практика Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) відіграли значну роль у гармонізації норм, зокрема через тлумачення ст. 8 ЄКПЛ, в якій закріплено право на повагу до приватного та сімейного життя, та ст. 12 ЄКПЛ щодо права на шлюб та створення сім'ї. Історично (для XX-XXI ст. ст.), західноєвропейський шлюбний шаблон (патерн) передбачав у собі пізні шлюби, малу різницю у віці подружжя та високий відсоток неодружених, що вплинуло на майнові відносини та спадкування. Актуальність цієї теми зумовлена суттєвими якісними змінами у шлюбних відносинах, розширенням визнання одностатевих шлюбів та конкубінату, які своєю природою вимагають балансу між традиційними нормами моралі та правами людини.

По-перше, у Європейському Союзі (надалі – ЄС) шлюбні норми регулюються національними кодексами, але з урахуванням *acquis communautaire*, включаючи визнання іноземних шлюбів [3, с. 96-98]. У XXI ст. європейські країни лібералізували і процедури розлучення, роблячи їх доступнішими через введення «розлучення без вини», що дозволяє розірвання шлюбу за взаємною згодою без необхідності доводити провину, зокрема як у Франції Закон про розлучення 2004 р., оновлений 2016 р. Законом про модернізацію юстиції XXI ст., та Німеччині при реформуванні у 2009 р. процедури добровільної юрисдикції в сімейних справах. Це сприяє захисту приватного життя відповідно до ст. 8 ЄКПЛ, де ЄСПЛ у справах, таких як *Airey v. Ireland* 1979 р. [7], з оновленнями в практиці 2000-х р.р., наголошує на доступності правосуддя в сімейних справах.

По-друге, майнові режими подружжя еволюціонували до гнучких форм, так, Регламент ЄС 2016/1103 встановлює правила для транскордонних шлюбів, дозволяючи вибір права для спільності чи роздільності майна, що гармонізує

національні кодекси [4]. У Скандинавських країнах, наприклад Швеції, майновий режим за замовчуванням є спільним, але з можливістю укладання угод, визнаних з 2010 р. у ЄС для захисту майнової автономії сторін. Ці зміни зменшують гендерну нерівність, оскільки жінки отримують рівний доступ до майна після розлучення, як підтверджено в практиці ЄСПЛ щодо справедливого розподілу майна.

По-третє, не менш важливим є питання щодо одностатевих шлюбів, які стали одним із ключових елементів сучасної еволюції правового регулювання шлюбних відносин у ХХІ ст. Станом на 2025 р. вони легалізовані в 22 країнах ЄС, починаючи з Нідерландів (2001 р.) та поступово поширюючись, одними з останніх країн були Греція та Естонія у 2024 р., надаючи одностатевим партнерам майнові, спадкові права та, навіть, право усиновлення. Це базується на принципах недискримінації відповідно до ст. 14 ЄКПЛ, де ЄСПЛ у справах зобов'язав держави визнати одностатеві союзи як сімейне життя, розширюючи приватноправові норми на майновий поділ та пенсії, зокрема у справі *Buhuseanu v. Romania* 2023 р. [8]. У країнах з більш консервативним підходом, таких як Польща, цивільні партнерства введені частково у 2023 р. та надають обмежені права партнерам, але ЄСПЛ вимагає повної гармонізації в цьому питанні щодо уникнення будь-якої дискримінації, в тому числі, зважаючи на Директиву 2004/38/ЕС, що забезпечує взаємне визнання шлюбів для свободи пересування, включаючи майнові наслідки [2]. Звертаючи увагу на український досвід, маємо зазначити, що в Україні визнання одностатевих партнерств залишається обмеженим в першу чергу Конституцією України відповідно до ст. 51 та Сімейним кодексом України, де шлюб визнається як союз чоловіка та жінки [1].

По-четверте, конкубінат є одним з яскравих проявів еволюції шлюбних відносин в Європейських країнах, який еволюціонував в ХХІ ст. саме як альтернатива шлюбу, з правовим визнанням у Європі для захисту майнових прав, а саме, у Франції PACS (пакт цивільної солідарності), що надає договірні права подібні до шлюбу, включаючи спільне оподаткування та спадкування [5], та у Швеції Закон 2003 р. про співжиття прирівнює конкубінатів до подружжя після 3 років спільного життя у питаннях розподілу майна, що відповідає тенденції до деформалізації відносин [6]. ЄСПЛ в цьому питанні відіграє також важливе значення, так, у справі *Vallianatos v. Greece* [9] ЄСПЛ вимагає недискримінаційного доступу до конкубінату, розширюючи статтю 8 ЄКПЛ на незареєстровані відносини спільного життя. Окрім цього, у ЄС Регламентом 2016/1104 передбачено норми до зареєстрованих партнерств, дозволяючи вибір права для транскордонних пар. В Україні фактичні шлюбні відносини регулюються ст. 74 Сімейного кодексу України з 2002 р., надаючи майнові права особам, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між

собою, подібні до тих, що надаються особам у зареєстрованому шлюбі, що еволюціонувало з радянських норм до визначених європейських стандартів сучасного сприйняття шлюбу та сім'ї в цілому.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що еволюція шлюбних відносин у європейських країнах у XXI ст. відображає перехід від традиційного релігійного регулювання до секулярного приватного права з акцентом на рівність подружжя; гнучкість майнового режиму, що дозволяє вибір права спільності чи роздільності майна, зменшуючи гендерну нерівність; захист сімейного життя, розширюючи зміст категорії шлюб до конкубітату як альтернативи шлюбу, що була визнана та запроваджена в країнах ЄС; легалізацію одностатевих шлюбів/партнерств, надаючи одностатевим партнерам переважно повні майнові та спадкові права у країнах ЄС; лібералізацію розлучень, запроваджуючи «розлучення без вини» за взаємною згодою, що спрощує процедури розлучення. Зазначене для України є зразковим прикладом балансу традиційних релігійних норми з визначеними міжнародними нормативними актами правами людини шляхом гармонізації норм ЄС та формування єдиних підходів у сфері шлюбних відносин, спираючись на практику ЄСПЛ, що також є одним з напрямів євроінтеграційних процесів та трансформації міжнародного приватного права в умовах вступу до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Гудкова С. Бо кожен день може стати останнім: як в Україні просувається дозвіл на ЛГБТК-шлюби та цивільні партнерства. *Заборона*. 2024, 11 берез. URL: <https://zaborona.com/v-ukrayini-prosuvayetsya-dozvil-na-lgbt-k-shlyuby-ta-czyvilni-partnerstva>.
2. Дробінова І. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин у Франції: досвід для України. *Трибуна молодого вченого*. 2013. Т. 3. С. 135–139.
3. Простибоженко О. С. Правове регулювання сімейних відносин у Європейському Союзі: огляд регламентів ЄС (немайнові відносини подружжя). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. Т. 9. С. 96–99.
4. Регламент Ради (ЄС) 2016/1103 від 24.06.2016 р. про впровадження посиленої співпраці у сфері юрисдикції, застосовного права та визнання і виконання рішень у справах про майнові відносини подружжя. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R1103>.
5. Civil Code of France, as of 1st July 2013. URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=450531.
6. Про співжиття : Закон Швеції від 12.06.2003 р., № 2003:376. URL: <https://www.notisum.se/rnp/sls/sfs/20030376.pdf>.

7. *Airey v. Ireland*, № 6289/73, 09 October 1979. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57420"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

8. *Buhuceanu and others v. Romania*, № 20081/19, 23 May 2023. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-224774"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{).

9. *Vallianatos and others v. Greece*, № 29381/09 and 32684/09, 07 November 2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-128294"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{).

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Божко Анна Віталіївна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 групи 2 курсу факультету прокуратури

МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Договір купівлі-продажу це юридично обов'язковий документ, що має вирішальне значення для угод між покупцями та продавцями, що детально описує узгоджені умови. Ця угода означає завершення переговорів, фіксуючи основні умови продажу.

Одним з основних джерел регулювання є Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р. (надалі – CISG). CISG регулює укладення договору купівлі-продажу через оферту та акцепт, де оферта відповідно до ст. 14 CISG, по-перше, адресована одному або кільком конкретним особам; по-друге, достатньо визначена, тобто вказано товар і прямо чи побічно встановлюються кількість і ціна або передбачається порядок їхнього визначення; по-третє, виражає намір оферента бути пов'язаним у разі акцепту. А відповідно до ст. 18 CISG акцепт може бути здійснений у формі заяви, конклюдентних дій або, за попередньою домовленістю сторін, мовчання. Отже, заява є основною формою акцепту, тоді як конклюдентні дії, такі як відкриття акредитивного рахунку для оплати товарів виражають намір укласти договір через поведінку [1]. Договір вважається укладеним, коли оферент отримує акцепт як передбачено у ст. 23 CISG [1], при цьому згідно зі ст. 19 CISG, де закріплено принцип дзеркальності акцепту, акцепт не повинен істотно змінювати умови оферти [1].

Момент укладення договору має вирішальне значення для визначення колізійної норми, що застосовується до переходу права власності, оскільки саме з цього моменту виникають зобов'язальні правовідносини між сторонами. Варто зазначити, що CISG розрізняє укладення договору між

присутніми та між відсутніми сторонами [1]. За наявності сторін обмін офертою та акцептом відбувається практично одночасно, що спрощує фіксацію моменту укладення. Натомість у транскордонних угодах просторова віддаленість сторін та використання засобів зв'язку можуть породжувати спори щодо часу набрання чинності офертою, моменту отримання акцепту та можливості його відкликання. Ця позиція ілюструється судовою практикою: наприклад, у рішенні *Oberlandesgericht München* від 03.12.1999 р. щодо застосування CISG до змішаного договору німецький суд визнав CISG застосовною до угоди з елементами послуг, де момент укладення фіксувався за стандартними правилами оферти та акцепту, оскільки поставка товарів переважала [5].

У міжнародній практиці розрізняють два типи договорів купівлі-продажу залежно від призначення товарів: договори, укладені для особистого, сімейного чи домашнього використання, до яких CISG не застосовується відповідно до ст. 2 (а), та договори, укладені для підприємницької чи професійної діяльності, які становлять типовий об'єкт регулювання CISG та за українським правом мають ознаки договору поставки згідно ст. 712 ЦК України [2].

Але треба зауважити, що CISG не регулює питання, коли покупець стає власником, а залежить це від застосовного права країни, наприклад, у Німеччині власність переходить після передачі товару відповідно до § 929 BGB [4], в Україні аналогічно, якщо не домовилися про інше згідно зі ст. 334 ЦК України [2]. Таке свідоме виключення майнових наслідків пояснюється неможливістю досягти консенсусу між державами щодо уніфікації цього питання у CISG і залишає момент переходу права власності виключно на регулювання національного права.

Існують різні правові системи, які передбачають різні моменти переходу права власності. Консенсуальні системи передбачають перехід права власності вже в момент укладення договору, незалежно від фактичної передачі речі чи здійснення оплати, а традиційні – вимагають для переходу права власності не лише наявності дійсного договору, а й фактичну передачу речі. Також існують проміжні системи, зокрема право Англії та Уельсу, визначають момент переходу права власності за спеціальними правилами, які залежать від наміру сторін та характеру товару. Ця різниця породжує серйозні ризики, саме тому в міжнародній практиці стандартним є включення до договору застереження про збереження права власності за продавцем до повної оплати, що визнається більшістю національних правопорядків і підтверджується судовою практикою, наприклад, справа *AluminiumIndustrie Vaassen BV v Romalpa Aluminium Ltd* [1976] 1 WLR 676 [3].

Поряд із CISG суттєве значення у сфері уніфікації міжнародних комерційних договорів мають інші джерела. Зокрема, Принципи міжнародних комерційних договорів UNIDROIT (надалі Принципи UNIDROIT) передбачають можливість укладення договору не лише шляхом традиційного акцепту оферти, а й на підставі поведінки сторін, яка достатньою мірою свідчить про їхню згоду, а також закріплюють фундаментальні засади свободи договору та обов'язку діяти добросовісно й відповідно до стандартів чесної ділової практики [6]. Варто зазначити, що принципи UNIDROIT не мають обов'язкової сили, сторони можуть прямо обрати їх як право, що регулює договір, або вони застосовуються судами й арбітражами як допоміжне джерело при тлумаченні чи заповненні прогалин договору.

Таким чином, хоча CISG уніфікувала зобов'язальні відносини у міжнародній купівлі-продажу товарів, момент набуття покупцем права власності залишається питанням національного права. Для уникнення колізій і забезпечення правової визначеності сторонам необхідно чітко фіксувати цей момент у договорі та за потреби включати застереження про збереження права власності за продавцем до повної оплати та виконання всіх зобов'язань за договором покупцем.

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Відень, 11.04.1980 р.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. *Aluminium Industrie Vaassen BV v Romalpa Aluminium Ltd* [1976] 1 WLR 676 (CA). URL: <https://lawprof.co/commercial-law/quasi-security-cases/aluminium-industrie-vaassen-bv-v-romalpa-aluminium-ltd-1976-1-wlr-676/>.
4. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) : German Civil Code. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/.
5. *Oberlandesgericht München*, Urteil vom 3. Dezember 1999 – 23 U 4446/99. URL: https://cisg-online.org/files/cases/6548/fullTextFile/585_45772328.pdf.
6. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2016. Rome: UNIDROIT, 2016. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2016-English-bl.pdf>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ МІЖНАРОДНОГО УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Процедура міжнародного усиновлення в Україні розгортається на тлі значного дефіциту сімейних форм виховання для дітей, позбавлених батьківського піклування, що породжує необхідність правової й інституційної стабілізації відповідного механізму. У контексті тривалої збройної агресії проти України питання ефективного залучення іноземних усиновлювачів та скоординованості національних органів набуває особливого значення, оскільки виникає ризик порушення прав дитини через недостатню перевірку умов проживання за кордоном.

Формування правового простору, який би забезпечив баланс між захистом інтересів дитини і міжнародною співпрацею, пов'язане з управлінськими та інституційними викликами: низький рівень цифровізації, відсутність достатніх ресурсів контролю за місцем проживання дитини після усиновлення, а також необхідність приведення українського законодавства у відповідність до міжнародних стандартів (зокрема Гаазька конвенція про захист дітей і співробітництво в галузі міждержавного усиновлення). Цей набір чинників обумовлює потребу глибшого дослідження процедури міжнародного усиновлення.

Нормативна структура міжнародного усиновлення в Україні формується на підставі положень Сімейного кодексу України (СК України), Закону України «Про охорону дитинства», постанов органів виконавчої влади. Зокрема, згідно зі ст. 24 Закону «Про охорону дитинства» усиновлення дитини-громадянина України іноземцями допускається лише після вичерпання можливостей передати дитину громадянина України. Постанова Кабінету Міністрів України № 905 від 08.10.2008 р. затверджує Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей [1; 2; 3].

Міжнародний аспект регулюється також через імплементацію конвенцій та співробітництво з відповідними іноземними органами [4; 5].

Загальну схему процедури міжнародного усиновлення можна структурувати таким чином:

а) визнання дитини такою, що потребує сімейного влаштування, включно із внесенням її до відповідного обліку;

б) відбір кандидатів-усиновлювачів (іноземців або громадян України за кордоном) з дотриманням критеріїв, встановлених законодавством України;

в) узгодження міжнародного аспекту, отримання дозволу компетентного органу України та держави походження усиновлювачів (або їхнього представника) відповідно до міжнародних договорів;

г) судові рішення про усиновлення на підставі матеріалів, наданих уповноваженими органами;

д) національна реєстрація і міжнародне визнання усиновлення, здійснення нагляду після усиновлення.

Вимоги до кандидатів в усиновлювачі в Україні зводяться до наступного:

а) кандидат в усиновлювачі повинен бути дієздатною особою віком не менше ніж 21 рік, якщо він не є родичем дитини;

б) різниця у віці між усиновлювачем і дитиною має становити не менше ніж 15 років, за винятком випадків, коли усиновлювач є родичем дитини;

в) усиновлювачем може бути подружжя або особа, що проживає сім'єю;

г) іноземний громадянин, як правило, повинен бути в шлюбі, щоб мати право на усиновлення;

д) не можуть бути усиновлювачами недієздатні або обмежено дієздатні особи;

е) не допускається усиновлення особами, позбавленими батьківських прав;

є) не можуть бути усиновлювачами люди з певними захворюваннями;

ж) іноземці, які не перебувають у шлюбі, також не можуть усиновлювати дітей (за винятком окремих випадків).

Дотримання цих умов значною мірою гарантує легітимність процедури та відповідає інтересам дитини. Транскордонне усиновлення відрізняється від внутрішнього тим, що включає міжнародно-правовий компонент та підпорядковане додатковим процедурам контролю. Для прикладу, за конвенцією та українським законодавством дитина-громадянин України може бути усиновлена іноземцями у тому разі, коли вичерпані всі можливості передачі її під опіку або усиновлення громадянами України [2; 4; 5].

Слід врахувати, що іноземці-усиновлювачі мають додаткові процедурні зобов'язання, зокрема щодо перевірки умов проживання за кордоном, наявності співпраці з компетентними органами держави, громадяни якої вони є [6; 7]. З огляду на це інституційні виклики полягають у здійсненні нагляду за виконанням рішення про усиновлення та забезпеченні повернення чи зміни опіки за відсутності належних умов [8; 9].

Процедура міжнародного усиновлення в Україні стикається з такими значущими викликами, як: а) обмежена ресурсна спроможність служб у справах дітей і контролюючих органів здійснювати перевірку після передачі

дитини за кордон; б) ризик порушення прав дитини у випадку недостатнього моніторингу умов проживання, що зумовлює потребу чіткого механізму постконтролю; в) змінені умови внаслідок воєнного стану: процедура не передбачає спрощення, проте її реалізація ускладнена через безпекові ризики, що підвищує ймовірність правових та процедурних порушень.

Ці факти вказують на потребу вдосконалення нормативно-процедурної бази й інституційних механізмів міжнародного усиновлення [7; 10].

Враховуючи аналіз нормативно-правової бази та процедурних механізмів міжнародного усиновлення, слід рекомендувати посилення контролюючих процедур на етапах пост-усиновлення шляхом створення єдиного цифрового реєстру й удосконалення міждержавної співпраці для моніторингу життєвих умов дитини після передачі. У сфері управління має звернутися увага на підвищення кваліфікації кадрів служб у справах дітей щодо міжнародних стандартів і дотримання прав дитини в контексті міжнародного права. Усиновлення, яке здійснюється з дотриманням усіх вимог та передбачає ефективний контроль, сприяє реалізації права дитини на сімейне виховання та формуванню сталих сімейних опорних моделей, що мають надважливе значення в умовах соціальних трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : Кодекс України; Закон від 10.01.2002 р. № 2947-III *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

2. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III *База даних «Законодавство України»* Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

3. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 р. № 905-2008-п. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#Text>.

4. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення : Конвенція; Організація Об'єднаних Націй від 29.05.1993 р. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text.

5. Імплементация та застосування Гаазької конвенції 1993 року про міждержавне усиновлення: посібник з належної практики. Посібник № 1 Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту; Координатор проектів ОБСЄ в Україні; пер. з англ. І. О. Іноземцева; літ. ред. Т. Є. Руденко, А. В. Галич. Київ :

Компанія BAITE, 2009. 372 с. URL: <https://assets.hcch.net/docs/77dfd38a-022e-4a99-a233-ac3d0b96c8f7.pdf>.

6. Міжнародне усиновлення. *Вебсайт Міністерства закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/consul/forua/int-adopt>.

7. Порядок та особливості усиновлення дитини. *Центр надання безоплатної правової допомоги*. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/poryadok-ta-osoblyvosti-usynovlennya-dytyny/>.

8. Особливості процедури міждержавного усиновлення дитини усиновлювачами з числа громадян Угорщини. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/publications/4448-osoblivosti-proceduri-mizhderzhavnogo-usynovlennya-ditini-usinovlyuvachami-z-chisla-gromadyan-ugorshini.html>.

9. Самойлова І. А. Міжнародне усиновлення: правові аспекти. *LEX: Міжнародні юридичні науки. Інтернет-конференція юридичного та історичного спрямування*. URL: https://www.lex-line.com.ua/?language=us&go=full_article&id=3280.

10. Усиновлення та тимчасове влаштування дитини в умовах воєнного стану. *Everlegal*. URL: <https://everlegal.ua/usynovlennya-ta-tymchasove-vlashtuvannya-dytyny-v-umovakh-voennogo-stanu>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Брусенко Аліна Сергіївна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 групи 2 курсу факультету прокуратури

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КОМЕРЦІЙНИХ СПОРІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Медіація виникла як відповідь на потребу в ефективному врегулюванні спорів, що неминуче супроводжують учасників суспільних відносин, зокрема у сфері комерційної діяльності юридичних осіб. Наразі спостерігається зростання ролі альтернативних способів вирішення спорів у міжнародній комерційній практиці, серед яких медіація посідає особливе місце, що зумовлює актуальність дослідження цього інституту як інструменту швидкого, конфіденційного і дієвого вирішення конфліктів.

Існує низка способів врегулювання комерційних спорів – судове провадження, арбітраж, внутрішні корпоративні механізми та переговори. Медіацію серед них вирізняє результативність та відповідність сучасним потребам бізнесу, що проявляється в її подвійному позитивному ефекті, де з одного боку, вона сприяє збереженню доброзичливих партнерських відносин

між учасниками підприємства зі складеним капіталом (виконуючи превентивну та комунікативну функції), а з іншого дозволяє продовжити діяльність суб'єкта господарювання, який ще донедавна перебував на межі закриття [3, с. 1].

До ключових переваг медіації у врегулюванні комерційних спорів належать відносна простота у застосуванні, що дає змогу заощадити час і кошти; конфіденційність, важлива для збереження комерційної таємниці та уникнення репутаційних ризиків; гнучкість процедури – можливість сторін самостійно обирати медіатора, місце, формат і правила процесу, що дозволяє адаптувати його до специфіки комерційного конфлікту та інтересів його учасників; підвищення культури спілкування всередині команди через розвиток практики діалогу та взаємоповаги; а також контроль сторін за прийнятими рішеннями, що забезпечує їх добровільне виконання. Також вирішення спору в господарській діяльності відіграє ключову роль для оперативного продовження бізнес-процесів. Адже затягування з його вирішенням може призвести до затримок у виробництві, поставках, наданні послуг, що загалом призводить до збитків. Саме тому врегулювання конфліктів має бути швидким, ефективним і справедливим [4, с. 118].

Традиційним є підхід, що США стали першою державою, де на законодавчому рівні було закріплено можливість урегулювання спору за участю медіатора. Саме тут з'явилася концепція переговорів, так звана Гарвардська концепція переговорів, яка лягла в основу процедур медіації та більшості сучасних процедур примирення [1, с. 87].

У США медіація регулюється переважно на рівні штатів, оскільки єдиного федерального нормативного акта, який би комплексно визначав порядок її проведення немає. Проте існує Закон про альтернативне вирішення спорів 1998 року, який створює рамкове підґрунтя і зобов'язує всі федеральні суди першої інстанції запровадити альтернативне вирішення спорів і надає суддям право спрямовувати справу на обов'язкові процедури альтернативного вирішення спорів, включаючи посередництво (медіацію) [3, с. 61].

Взагалі медіація в США поділяється на судову, що здійснюється в рамках юрисдикційного процесу за участю судді-медіатора, та позасудову, яка реалізується за межами юрисдикційної процедури із залученням незалежного суб'єкта – медіатора. У США діє спеціальний орган – Федеральна служба США з медіації та примирних процедур (Federal Mediation Conciliation Service, FMCS), випускаються журнали, які висвітлюють проблеми медіації, зокрема, «Щоквартальний журнал із медіації», працює Національний інститут вирішення конфліктів, що розробляє нові методи медіації, а також є приватні та державні служби медіації [1, с. 87].

Сьогодні медіація особливо широко використовується у таких державах, як Канада, Австралія, Китай, Великобританія, Австрія, Франція тощо.

Важливим кроком на шляху до імплементації медіації в національні правові системи для країн ЄС стало прийняття в 2008 році Директиви 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи «Про деякі аспекти медіації в цивільних і господарських справах». При вільному виборі стандарту, Директива надала рекомендації щодо мирного врегулювання спорів, використанню медіації переважно у цивільних і комерційних сферах, збалансуванні медіації та судового провадження [1, с. 87]. Як влучно зазначається в Директиві, існує більша імовірність того, що домовленості, досягнуті в результаті медіації, будуть добровільно дотримуватися, а між сторонами зберезуться дружні і стабільні відносини.

Загалом для країн ЄС властиве поєднання законодавчої рамки та інституційного розвитку, що підвищує довіру бізнесу до медіації у транскордонних і внутрішніх комерційних спорах.

У Франції примирення сторін допускається як за власною ініціативою сторін, так і за ініціативою суду. Цивільний процесуальний кодекс Франції регламентує поки невідомий українському праву інститут судового посередника, зокрема, ця інституція надає суду право делегувати свої повноваження з примирення сторін призначеному судовому посереднику [1, с. 87]. Медіаційні послуги у Франції надають громадські організації. Медіатор може підписати контракт з Міністерством юстиції Франції для надання послуг медіації [4, с. 172].

Медіація у Великій Британії характеризується стійкою ринковою інфраструктурою і поширеною практикою, що підтверджується регулярними Mediation Audit (CEDR). Згідно з опитуванням в цій країні медіації в комерційних спорах надають перевагу 62 % респондентів від загальної кількості тих, хто взяв участь в опитуванні, натомість арбітражному вирішенню спору – 50 % [4, с. 119].

Країни Азії також не відстають в цьому аспекті. Наприклад, у Сінгапурі, комерційна медіація активно використовується для вирішення комерційних спорів, що створило фундамент для появи оригінальних технік медіації і цікавих кейсів. Тож, згадуючи про поширеність, прогресивність та глибоке вкорінення медіації у сферу регулювання суспільних відносин, варто відзначити Конвенцію ООН про міжнародні угоди, досягнуті за результатами медіації, ініціатором укладання якої у 2019 році став Сінгапур, що підкреслює його роль центру медіації в Азії. До цієї Конвенції приєдналося 46 країн, у тому числі Україна, що забезпечує узгоджене міжнародне регулювання процесу, визнання та виконання угод, укладених за результатами медіації, тим самим підвищуючи її авторитет у транскордонних комерційних спорах.

Україна також має свій унікальний досвід у розвитку посередництва та примирення – медіації, розвивається в напрямі втілення у законодавчий простір процедури медіації, яка має на меті задовільнити потреби суспільства у спрощенні та швидкості вирішення конфліктів (спорів) [2, с. 175].

Ефективність медіації наглядно показує світова статистика, адже відповідно до неї близько 5% домовленостей, досягнутих під час цієї процедури, не виконуються. Пояснення досвідчених зводяться до того, що зазвичай у подібних випадках помилку допустив медіатор, який не відслідкував певні моменти у процесі. З іншого боку, рішення судів можуть роками виконуватися у примусовому порядку через виконавчі служби, що зумовлює додаткові труднощі та витрати.

Отже, досвід ЄС, США, Великої Британії та країн Азії засвідчує, що медіація стала невід’ємною частиною правосуддя та ефективним способом вирішення комерційних спорів, зокрема транскордонних, що підтверджує її переваги як інструменту швидкого та ефективного вирішення спорів. Такий підхід підкреслює універсальність медіації як засобу забезпечення балансу між економічною доцільністю, правовою визначеністю та збереженням партнерських відносин у міжнародному бізнес-середовищі.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко К. С. Досвід медіації зарубіжних країн та вдосконалення системи позасудового вирішення спорів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. Вип. 2. С. 86–88.
2. Божина Я. Досвід використання медіації в деяких зарубіжних країнах. *Публічне право*. 2023. № 3 (51). С. 170–176.
3. Григорчук М.В. Міжнародний і європейський досвід із застосування медіації як одного з інструментів вирішення корпоративних спорів. *Legal Bulletin*. 2020. С. 58–65.
4. Коваленко І.В., Поєдинок В.В. Медіація в корпоративних спорах. *Право України*. 2021. № 6. С. 117–127.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Галицька Евеліна В'ячеславівна
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 8 групи 2 курсу факультету прокуратури

РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У сучасних умовах інтеграції України у європейський правовий простір процес оновлення цивільного законодавства набуває особливого значення, оскільки він покликаний сприяти гармонізації національних норм із стандартами Європейського Союзу (ЄС), зокрема в галузі міжнародного приватного права. У зв'язку з цим виникає необхідність коригування як колізійного регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом [1, ст. 4], так і матеріально-правових норм, що мають транснаціональний характер [2, с. 51-52]. Наразі підкреслюється, що одним із ключових чинників рекодифікації цивільного законодавства України є саме гармонізація приватного права із європейськими правовими стандартами [3, с. 9-10]. Одним із центральних аспектів трансформації міжнародного приватного права в Україні є визнання та виконання іноземних рішень у цивільних і комерційних спорах. Практика застосування норм колізійного права свідчить про те, що чинне законодавство потребує адаптації до стандартів ЄС, зокрема Регламенту (ЄС) № 1215/2012 Європейського Парламенту і Ради від 12.12.2012 р. про юрисдикцію та визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах (переглянутого) [4, с. 22]. Значна увага також приділяється гармонізації правил визначення застосовного права у договірних та спадкових відносинах із іноземним елементом, що дозволяє забезпечити передбачуваність та ефективність правового регулювання [5, с. 35-37]. Як зазначають українські дослідники, інтеграція з європейською правовою системою вимагає не лише змін у колізійному законодавстві, але й розвитку судової та нотаріальної практики [2, с. 53].

Особливу увагу під час рекодифікації цивільного законодавства України слід приділяти спадковим та сімейним правовідносинам із іноземним елементом. Так, питання спадкування громадян України, які проживають за кордоном, або іноземців, які володіють майном в Україні, вимагає уточнення правил визначення застосовного права та черговості спадкоємців [1, ст. 6-7; 5, с. 38-39]. Значним викликом є визнання та виконання іноземних заповітів і спадкових рішень, що стає особливо актуальним у випадках міжнародної мобільності та транскордонних родин [6, с. 112-115]. У сфері сімейного права подібні проблеми виникають при розлученнях, визначенні аліментів та опіки

над дітьми, коли одна із сторін проживає за межами України, або коли застосовується право іншої держави [6, с.118-121]. Вітчизняні науковці підкреслюють, що гармонізація українських норм із регламентами ЄС, такими як Регламент (ЄС) № 650/2012 про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання документів у сфері спадкування, створює правову передбачуваність та мінімізує ризики конфліктів у міжнародних сімейних і спадкових відносинах [7, с. 47-49].

Додатково практика українських судів показує, що відсутність чітких правил щодо застосовного права та черговості спадкування може призводити до затяжних спорів та обмеження прав спадкоємців [1, ст. 8-10]. Для прикладу, у випадках, коли громадянин України, який проживає за кордоном, залишає заповіт щодо майна в Україні, виникають питання щодо визначення застосовного права, пріоритету національного законодавства та умов визнання іноземних спадкових рішень [1, ст. 6-7; 5, с.38-39]. Аналогічна ситуація виникає, коли іноземець має спадкові права на майно в Україні: застосування принципів гармонізації з Регламентом ЄС № 650/2012 дозволяє врегулювати спори про черговість спадкоємців та правомірність заповіту [7, с. 47-49]. У сфері сімейного права, наприклад, визначення аліментів та опіки над дитиною у випадках, коли один із батьків проживає за кордоном, потребує чіткого застосування норм міжнародного приватного права, щоб уникнути подвійного стягнення або невиконання рішень іноземних судів [6, с. 118-121]. Практика українських судів свідчить, що при відсутності гармонізованих норм такі справи часто вирішуються із значними затримками та не завжди забезпечують захист прав всіх учасників спору [1, ст. 8-10]. Таким чином, рекодифікація цивільного законодавства та адаптація до *acquis* ЄС є критично важливими для створення передбачуваних та ефективних правових механізмів у сфері міжнародного сімейного та спадкового права.

Підсумовуючи результати дослідження, можна констатувати, що процес рекодифікації цивільного законодавства України та адаптація норм міжнародного приватного права до стандартів ЄС є стратегічно важливими для розвитку національної правової системи та інтеграції у європейський правовий простір. Впровадження європейських стандартів у сфері колізійного права, сімейних і спадкових правовідносин, а також договірних зобов'язань дозволяє забезпечити передбачуваність і стабільність правових відносин, мінімізувати ризики виникнення міжнародних конфліктів і захистити права як українських громадян, так і іноземних суб'єктів, що мають майнові або сімейні інтереси в Україні [1, ст. 6-10; 5, с.38-39]. Особливої уваги потребують питання застосування норм колізійного права щодо спадкування громадян України, які проживають за кордоном, і іноземців, що володіють майном в Україні, а також врегулювання сімейних спорів, пов'язаних із розлученням, аліментами та

опікою, коли одна із сторін перебуває за межами держави [6, с. 112-121; 7, с. 47-49]. Результати дослідження демонструють, що відсутність чітких і гармонізованих правил у цих сферах часто призводить до затяжних судових процесів, неузгодженості рішень і порушення прав учасників спору, що підкреслює необхідність вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Додатково дослідження показало, що реформування колізійного та договірної регулювання сприятиме створенню ефективного механізму для транскордонних цивільних і комерційних угод. Впровадження норм *acquis* ЄС, таких як Регламент (ЄС) № 1215/2012 щодо юрисдикції та визнання рішень у цивільних і комерційних справах і Регламент (ЄС) № 650/2012 про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання документів у сфері спадкування, дозволяє не лише формалізувати правила застосування закону, але й підвищити рівень довіри до української правової системи міжнародних партнерів. У цьому контексті особливе значення має підвищення кваліфікації суддів, нотаріусів та юристів, що працюють із міжнародними справами, створення методичних рекомендацій і стандартизованих процедур для вирішення сімейних та спадкових спорів із іноземним елементом. Таким чином, комплексна гармонізація українського цивільного законодавства з правом ЄС не лише забезпечує формальну відповідність міжнародним стандартам, але й сприяє ефективному захисту прав, мінімізації ризиків конфліктів, підвищенню правової безпеки та розвитку передбачуваного та стабільного правового середовища у сфері міжнародного приватного права [2, с. 51-56; 3, с. 15-17].

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. ст. 422, ст. 6-7.
2. Валько Л. А. Гармонізація законодавства України з правовими нормами Європейського Союзу у сфері захисту прав споживачів. *Вісник правничої науки УжНУ*. 2024. С. 51–56.
3. Рекодифікація цивільного законодавства України: Виклики часу. Монографія. Київ: «Гельветика», 2021. 690 с.
4. Regulation (EU) № 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters. *Official Journal of the European Union*. 2012. L 351/1.
5. Кравченко І. П. Колізійне регулювання у міжнародному приватному праві України: теорія та практика. Харків: Право, 2022. 276 с.
6. Бондаренко О. М. Міжнародне сімейне право України: сучасний стан і перспективи. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 224 с.

7. Регламент (ЄС) № 650/2012 Європейського парламенту та Ради від 04 липня 2012 року про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання документів у сфері спадкування. *Official Journal of the European Union*. 2012. L 201/107. P. 47-49.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Герчевська Анастасія Миколаївна
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 8 групи 2 курсу факультету прокуратури

ФІДЕІКОМІСАРНА СУБСТИТУЦІЯ: ВІД РИМСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ ДО СУЧАСНОГО СПАДКОВОГО ПРАВА

Спадкове право у Давньому Римі становило цілісну систему норм, що визначали порядок переходу майнових прав та обов'язків померлого до спадкоємців [1, с. 222]. Такий підхід забезпечував тяглість майнових відносин і став основою майбутніх правових систем, де спадкування розглядається як універсальне правонаступництво [1, с. 229].

Серед форм спадкового правонаступництва римські юристи виділяли легати (legata) та фідеїкоміси (fideicommissa), що були проявом сингулярного правонаступництва [4, с. 200]. Фідеїкоміс спочатку мав характер морального прохання до спадкоємця виконати волю заповідача на користь третьої особи, однак із часом набув юридичного значення завдяки преторському втручанням [4, с. 200–201]. За правом Юстиніана ці дві форми – легати і фідеїкоміси – були об'єднані, що свідчило про поступову уніфікацію спадкових інститутів [4, с. 200].

У римському заповіті дозволялося призначати основного і запасного спадкоємця (substitutio heredis) на випадок, якщо перший не прийме спадщину [4, с. 208]. З розвитком права цей механізм ускладнився – з'явилася фідеїкомісарна субституція, коли спадкоємець зобов'язувався після певного часу або події передати спадкове майно іншій особі (fideicommissarius). Такий підхід дозволяв спадкодавцеві забезпечити багаторівневу передачу майна і зберегти його в межах родини [4, с. 209].

Фідеїкомісарна субституція відображала особливий баланс між волею заповідача і правами спадкоємців. Вона давала змогу спадкодавцю контролювати долю майна навіть після смерті, а також гарантувала виконання певних соціальних або сімейних обов'язків [1, с. 231]. У період пізньої імперії фідеїкоміс набув стабільного правового характеру та почав виконувати

функцію інструмента захисту родинного майна. Проте через обмеження свободи обігу власності імператор Юстиніан звів можливість таких субституцій лише до другого покоління [2, с. 437].

Фідеікомісарна субституція, хоч і втратила самостійне існування, справила значний вплив на формування сучасних інститутів спадкового права. Її ідеї простежуються у таких правових конструкціях, як заповідальний відказ, умовні заповіти та заповідальні обтяження [4, с. 211]. У низці європейських держав (зокрема, у Німеччині, Іспанії та Швейцарії) допускаються послідовні заповіти або “трастові” механізми передачі майна, що є прямим наслідком рецепції римського принципу фідеікомісарної субституції [3, с. 6]. Таким чином, цей інститут став прикладом “вертикальної рецепції” римського права, коли давні правові конструкції пристосовуються до сучасних соціально-економічних умов

Фідеікомісарна субституція – це приклад еволюції спадкового права, у якій поєдналися моральна довіра, юридична техніка та соціальний контроль. Її історичне походження відображає тяглість римської правової традиції та демонструє вплив класичного права на розвиток сучасних інститутів спадкування в європейських державах.

Список використаних джерел:

1. Римське приватне право: навчальний посібник / за ред. Р. А. Калюжного, В. М. Вовк. Київ: МП «Леся», 2014. 239 с.
2. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. *Римське право*: підручник. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
3. Основи римського приватного права: підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Горбачова Ксенія Дмитрівна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 групи 2 курсу факультету прокуратури

ПРАКТИКА ЄСПЛ У МІЖНАРОДНОМУ СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Кожна правова демократична держава світу намагається вжити усіх заходів для захисту прав людини і громадянина на національному рівні,

враховуючи міжнародні стандарти. Одним із пріоритетних напрямів у сфері вказаного захисту є захист сім'ї, як першопочаткового середовища для виховання дитини, що дає основу для суспільного розвитку цієї дитини як особистості в державі та громадянському суспільстві, яке її оточує. Конституція України (ст. 32) гарантує право на захист приватного та сімейного життя [3].

На розвиток національного сімейного законодавства має вплив багато чинників, одним з них є практика Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ). Згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. [4] суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – ЄКПЛ), у якій закладено унікальний механізм захисту прав людини, її положення є істотним внеском у підтримання демократичної безпеки і принципу верховенства права на всьому європейському континенті і основоположних свобод, дотримання і виконання якої забезпечується практикою ЄСПЛ як джерелом права.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [4] та п. 1 ст. 46 ЄКПЛ рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання. Під виконанням рішення ЄСПЛ слід розуміти виплату відшкодування, а також вжиття державою додаткових заходів індивідуального характеру, спрямованих на усунення конкретного порушення, визначеного в рішенні ЄСПЛ, та заходів загального характеру, спрямованих на усунення підстави для надходження до ЄСПЛ аналогічних заяв проти України у майбутньому. На жаль, на національному рівні інститут захисту права на сімейне життя має низку прогалин і потребує внесення змін та доповнень, з огляду на кількість поданих заяв до ЄСПЛ та кількості винесених ним рішень.

Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє нам визначити основні пріоритети, які він бере до уваги, розглядаючи порушення ст. 8 ЄКПЛ для створення ефективних механізмів захисту права на повагу до приватного та сімейного життя на національному рівні [1, с. 1].

При цьому поняття «сім'я» у зазначеній ЄКПЛ стосується не тільки шлюбних відносин, а також інших фактичних сімейних відносин і має на меті захист від свавільного втручання органів державної влади у здійснення особами своїх прав. Зокрема, у справі *Marckx v. Belgium* (№ 6833/74, 13.06.1979 р.) [6] ЄСПЛ визнав існування сімейного життя між матір'ю та позашлюбною дитиною з моменту народження незалежно від формального визнання. У справі *Keegan v. Ireland* (№ 16969/90, 26.05.1994 р.) [7] ЄСПЛ підкреслив, що сімейне життя виникає з факту спільного проживання та наміру створити сім'ю, навіть без зареєстрованого шлюбу.

Отже, має враховуватися під час визначення основних напрямів розвитку української національної правової системи у сфері правового регулювання сімейних відносин, по-перше, розширення поняття «сімейного життя» з урахуванням сучасних змін соціальних і культурних моделей сімейного життя. По-друге, застосування судами гнучких підходів до інтерпретації сімейного життя, беручи до уваги різноманітність сімейних взаємин, можливість розлучення. По-третє, вирішення у судах питання про наявність «сімейного життя» на основі фактів, які розглядаються в кожному конкретному випадку, і загального застосовуваного принципу про існування тісних особистих зв'язків між учасниками сімейних відносин. Враховуючи наведене, можна зазначити, що сімейне життя є не лише юридичний шлюб чи формальна спорідненість, а ширша реальність людських стосунків, яка потребує захисту. Держава має як утримуватись від необґрунтованого втручання у цю сферу, так і створювати умови для реалізації сімейного життя. Тож, для України досвід ЄС та практика ЄСПЛ, яка демонструє, що права сім'ї, батьків, дітей можна захищати ефективніше, коли держава, суди і суспільство готові трансформувати свої підходи, це можливість вдосконалення сімейного правозастосування і законодавства, з урахуванням європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Воюта Д. Право на повагу до приватного та сімейного життя у практиці ЄСПЛ: case study справи проти України за 2023 р. *Центр демократії та верховенства права*. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/yespl-case-study-2023>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 43.
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
5. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.
6. *Marckx v. Belgium*, № 6833/74, 13 June 1979. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57534>.
7. *Keegan v. Ireland*, № 16969/90, 26 May 1994. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57881>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ ТА ФРАНЦІЇ

Шлюб, як соціально-правовий інститут, є основою родини та важливим елементом соціальної організації держави. Ефективність державного регулювання шлюбних відносин значно впливає на збереження цього інституту та моральні цінності суспільства. У контексті євроінтеграції України важливим є аналіз і порівняння процедур врегулювання шлюбних відносин у різних країнах, зокрема у Франції, чия кодифікація цивільного права відіграла значну роль у формуванні українського законодавства. Таке порівняння виявляє як спільні засади регулювання, так і специфічні риси, зумовлені історико-культурними та соціальними особливостями, що може сприяти вдосконаленню українського права.

Передусім необхідно визначити поняття шлюбу у французькому та українському праві. Чинне законодавство України містить доволі лаконічне визначення, зазначаючи, що шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану [6]. Об'єктивуючи сучасні розробки дослідників щодо поняття шлюбу, пропонується формулювання, що шлюб – це вільний, рівноправний союз жінки та чоловіка, укладений в порядку, встановлених законом з подальшим створенням сім'ї та породженням між подружжям взаємних особистих і майнових прав та обов'язків. Виходячи з цього визначення, можна виокремити наступні ознаки шлюбу: добровільність, укладення з метою створення сім'ї, рівність прав та обов'язків подружжя та обов'язковість державної реєстрації [3, с. 210]. У французькому цивільному законодавстві, на відміну від українського, поняття шлюбу прямо не тлумачиться. Розділ V Французького цивільного кодексу (далі – ЦК Франції) не містить закріпленого визначення цього правового інституту, однак зміст відповідних статей дозволяє зрозуміти його правову природу. Зокрема, стаття 143 ЦК Франції визначає, що шлюб укладається між двома особами різної або однієї статі, підкреслюючи гендерну нейтральність [1]. Інші положення ЦК Франції регламентують укладення, реєстрацію та інші аспекти шлюбу, розкриваючи його зміст через систему норм, а не через окреме визначення, що відповідає французькій правовій традиції.

Одним з найважливіших елементів правового регулювання сімейних відносин є визначення умов укладення шлюбу, які відображають загальну

концепцію інституту сім'ї в кожній державі. Порівняння в цій площині Сімейного кодексу України (далі – СК України) та ЦК Франції дозволяє зіставити ключові аспекти, такі як мінімальний шлюбний вік для чоловіків та жінок, добровільність шлюбу, перелік осіб які не можуть перебувати у шлюбі між собою тощо. Зокрема, єдиним є бачення стосовно мінімального віку згоди: 18 років для чоловіків та жінок (ст. 22 СК України та ст. 144 ЦК Франції). Винятки щодо віку також врегульовані: в Україні, відповідно до ст. 23 СК України, можливий шлюб з 16 років за рішенням суду, якщо це відповідає її інтересам. Французьке законодавство розширює винятки, додаючи можливість укладення шлюбу неповнолітніми з поважних причин за згодою батьків і дозволом прокурора Республіки, що передбачають ст. ст. 145 і 148 ЦК Франції. Така норма свідчить про більшу гнучкість сімейного права за французькою кодифікацією у порівнянні з українською, де шлюб неповнолітніх можливий лише за рішенням суду.

Разом з тим і українське, і французьке законодавство надає широкий перелік заборон у питанні укладення шлюбних стосунків. У Франції діє заборона укладати шлюб з родичами близького ступеню спорідненості, без вільної згоди та з особами, які вже одружені, тож, в останньому випадку обов'язково потрібно розірвати перший шлюб (статті 146, 147, 161-163 ЦК Франції). СК України також передбачає заборону шлюбу між родичами прямої лінії споріднення, надаючи тлумачення повнорідних та неповнорідних близьких. До того ж, ч. 5 ст. 26 СК України унеможлиблює шлюб між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною, тобто шлюб між такими особами можливий лише у разі скасування усиновлення [1; 6].

Наступною складовою регулювання шлюбних відносин є правове визначення взаємних прав та обов'язків подружжя, що демонструє рівень орієнтованості Франції та України на засади рівності, взаємоповаги та партнерства у шлюбі. Стаття 51 Конституції України зазначає, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка, а кожен з подружжя має рівні права та обов'язки [2]. СК України конкретизує цю норму, встановлюючи як майнові, так і особисті права подружжя. Зокрема, ст. 55 СК України передбачає обов'язок будувати відносини подружжя на почуттях їх взаємної любові, взаємоповаги та відповідальності один перед одним. У майновій площині законодавець підкреслює, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить чоловікові та дружині на праві спільної сумісної власності (ст. 60 СК України), а також наголошує на важливості взаємної згоди під час розпорядження об'єктами права спільної сумісної власності. Крім того, законодавство передбачає можливість укласти шлюбний договір, який деталізує майнові відносини між подружжям (ст. 93 СК України).

Французьке врегулювання, в порівнянні з українським, акцентує увагу на морально-етичній частині взаємовідносин чоловіка та дружини, підкреслюючи значимість взаємоповаги, вірності та допомоги (ст. 212 ЦК Франції). Особливістю у аспекті дослідження цієї частини французького шлюбного права є обов'язок спільного проживання подружжя, з обранням подальшого місця проживання за взаємною згодою, що прямо передбачено у ст. 215 ЦК Франції.

Таким чином, мета французького та українського сімейного права однакова, тобто, гармонізація розвитку сімейних відносин та нормативне закріплення прав та обов'язків подружжя, проте реалізація цієї мети відбувається різними методами.

При цьому, у разі наявності іноземного елементу у шлюбних відносинах, регулювання спорів у цій сфері відбувається за визначеними єдиними підходами та принципами. Так, у Постанові Верховного Суду № 642/3886/18 від 16.09.2020 р. у справі про розірвання шлюбу між громадянином Французької Республіки та громадянкою України, укладеного у Франції, Верховний Суд, виходячи зі змісту статей 60 і 63 Закону України «Про міжнародне приватне право», застосував законодавство України, адже подружжя проживало на території України, а позивачка постійно проживала і проживає на території України, що обґрунтовує застосування вище зазначених норм українського законодавства [4; 5].

Підсумовуючи вище викладене, порівняльний аналіз шлюбних відносин в Україні та Франції демонструє як ряд спільних засад регулювання, так і суттєві відмінності. Обидві країни визнають добровільний характер шлюбу та його спрямованість на створення сім'ї. Французьке законодавство показує гнучкість у питаннях розірвання шлюбних відносин та має морально-етичну основу обов'язків подружжя. Українське сімейне право демонструє чіткість та більш детальний огляд майнових зобов'язань подружжя. Французький досвід може бути використаний для розвитку українського законодавства, особливо у частині розширення договірних можливостей подружжя та створенні більш гнучкої системи регулювання шлюбних відносин.

Список використаних джерел:

1. Code civil : від 21.03.1804 р. : станом на 01.10.2025. URL: https://www.legi-france.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/.
2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Мельник О. О. Правова природа шлюбних відносин: теорія та практика. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 81, ч. 1. С. 208–212.

4. Постанова Верховного Суду від 16.09.2020 р. у справі № 642/3886/18. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=10000313efb9f6b169657d6bcedc417d49bed9&rgnum=91818613>.

5. Про міжнародне приватне право : від 23.06.2005 р. № 2709-IV : станом на 31.10.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

6. Сімейний кодекс України : від 10.01.2002 р. № 2947-III : станом на 12.09.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

7. Соболев В. П. Шлюбний договір: зарубіжний досвід і перспективи його запозичення в законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 82–84.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Зайцев Кирило Артемович

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студент 1 групи 2 курсу факультету права та економічної безпеки

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ БІРЖОВИХ УГОД У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Біржові угоди є одним з ключових елементів сучасної світової економіки, представляючи собою спеціалізовані контракти, що укладаються на організованих торговельних платформах, таких як фондові, товарні чи валютні біржі. Вони охоплюють торгівлю цінними паперами, деривативами, товарами та іншими активами, і часто набувають трансграничного характеру, що робить їх об'єктом регулювання міжнародного приватного права [3, с. 14–17]. У контексті міжнародного приватного права біржові угоди викликають колізії норм різних юрисдикцій, проблеми вибору застосовного права, юрисдикції судів та визнання рішень. Актуальність цієї теми зумовлена глобалізацією фінансових ринків, де операції на біржах, таких як всім відома Нью-Йоркська фондова біржа чи Лондонська металургійна біржа, часто включають учасників з різних країн, що призводить до необхідності гармонізації правових норм [5, с. 485–488].

Загалом біржові угоди визначаються як зафіксоване та зареєстроване товарною біржею в електронній торговій системі прийняття учасниками біржових торгів зобов'язання укласти біржовий договір, де правила біржі

забезпечують прозорість, кліринг та розрахунки, зокрема таке тлумачення можна вивести з розуміння положень Закону України «Про товарні біржі» [1]. Вони є проявом приватно-правових відносин, оскільки ґрунтуються на фундаментальних принципах цивільного права: автономії волі, рівності учасників та свободі договору, які закріплені як основа приватноправових відносин, що поширюється на біржові операції, у Цивільному кодексі України. Специфіка біржових угод полягає в їх публічно-правовому забарвленні, тобто державний нагляд, наприклад, через регуляторні органи, такі як Національно комісія з цінних паперів та фондового ринку в Україні, поєднується з приватними інтересами учасників.

У контексті міжнародного приватного права біржові угоди часто містять іноземний елемент, такий як суб'єкти з різних юрисдикцій, місце виконання за кордоном, що призводить до колізійних питань, наприклад, при визначенні права, застосовного до ф'ючерсних контрактів на товарних біржах. Теоретично, біржові угоди можна класифікувати на: деривативні інструменти (ф'ючерси, опціони, свопи), які є умовними угодами, залежними від майбутніх подій, таких як зміна ціни активу, та спотові угоди, що передбачають негайну поставку та оплату активу з мінімальними ризиками невиконання завдяки біржовим гарантіям.

Відмінність від звичайних цивільно-правових договорів полягає в стандартизації умов, наприклад, обсяг контракту, терміни поставки, та механізмах і клірингу (централізоване врегулювання зобов'язань), що зменшують кредитні ризики. У міжнародного приватному праві це вимагає застосування колізійних норм для визначення *lex contractus* – права, що регулює договір.

Біржові угоди інтегровані в зобов'язальне право, де сторони встановлюють взаємні права та обов'язки щодо передачі активів чи виконання умов. У міжнародному приватному праві вони підпадають під дію принципів автономії волі, що дозволяє сторонам обирати застосовне право, але з обмеженнями для захисту публічного порядку чи інтересів слабкої сторони, наприклад, інвесторів-початківців. Специфіка проявляється в трансграничній юрисдикції щодо угод на іноземних біржах з участю резидентів України, які можуть підпадати під кілька правових систем, що ускладнює виконання.

Теоретичний аналіз еволюції біржових угод показує їх трансформацію від простих торгів на локальних ринках у середньовіччі до складних фінансових інструментів у цифрову еру сучасності [4, с. 94–95]. Сучасні тенденції включають використання блокчейну та криптовалют, що додає нові виклики для міжнародного приватного права, такі як визначення місця укладення угоди в децентралізованих мережах. Ризики, пов'язані з валютними коливаннями, санкціями чи геополітичними подіями, наприклад, вплив російської агресії

проти України з 2022 р. на товарні біржі, підкреслюють необхідність стійких правових механізмів.

Що ж стосовно правового регулювання, то міжнародне регулювання біржових угод ґрунтується на універсальних конвенціях та стандартах, що забезпечують уніфікацію норм для транскордонних операцій, а саме, по-перше, Регламент ЄС №593/2008, що встановлює правила вибору права для договірних зобов'язань, включаючи біржові угоди. Автономія волі сторін є ключовим принципом, але в відсутність вибору застосовується право країни з найбільш тісним зв'язком [2]. По-друге, Нью-Йоркська конвенція 1958 року про визначення та виконання іноземних арбітражних рішень, яка забезпечує механізм розв'язання спорів з біржових угод через арбітраж, застосовується до трансграничних угод, де арбітражні угоди в біржових контрактах гарантують виконання рішень у понад 170 країнах, наприклад, правила Нью-Йоркської фондової біржі [6].

Національне регулювання біржових угод адаптує міжнародні стандарти до локальних умов України з урахуванням колізійних норм міжнародного приватного права. В Україні біржові угоди регулюються Законом України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», що встановлює правила торгівлі на Українській біржі та інших платформах. З урахуванням статей 43 та 44 Закону України «Про міжнародне приватне право» для договорів застосовується право, обране сторонами, або право країни з найбільш тісним зв'язком, включаючи вимоги до прозорості та захисту інвесторів.

Враховуючи вищевикладене, можна дійти до висновку, що біржові угоди є унікальним проявом приватно-правових відносин у міжнародному приватному праві, поєднуючи автономію з регуляторним контролем. Доктринальне надбання збагачує теорію колізій, а нормативне регулювання забезпечує правову визначеність як міжнародними актами, так й національними нормами.

Список використаних джерел:

1. Біловодська О., Сигида Л. Біржовий ринок у світі й Україні та фінансові механізми його розвитку. *Гроші, фінанси і кредит*. 2016. Вип. 13: Глобальні та національні проблеми економіки. С. 484–488.
2. Казакова Л. О., Дзюба В. В. Становлення та розвиток біржової торгівлі в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 52. С. 92–96.
3. Ніколайчук О. Розвиток біржової торгівлі: сучасний стан та перспективи. *Вісник Хмельницького національного університету. Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*. 2022. Т. 2, Вип. 6. С. 13–19.

4. Про право, застосовне до договірних зобов'язань (Рим I) : Регламент ЄС від 17.06.2008 р., № 593/2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2008/593/oj/eng>.

5. Про товарні біржі : Закон України від 10.12.1991, № 1956-XII : станом на 27.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text>.

6. Про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень : Конвенція від 07.06.1959 р. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXII-1&chapter=22&clang=_en.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Заяц Анастасія Миколаївна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 групи 2 курсу факультету права та економічної безпеки

ЮРИДИЧНА КВАЛІФІКАЦІЯ КРИПТОАКТИВІВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ

Досить недавній вибух криптовалют по всьому світу та утворення альтернативного ринку валют, які є непідконтрольними монетарній політиці держав, а й відповідно є засобом уникнення державного фінансового моніторингу та регулювання державної податкової політики, викликав надзвичайний інтерес. Ринок криптовалют у 2025 р. досяг обсягів у трильйони доларів, що засвідчує надзвичайну увагу та суспільну зацікавленість у такому явищі, як криптовалюти [1]. В Україні відсутність чіткого визначення в цивільному законодавстві призводить до правової невизначеності, ускладнюючи оподаткування, судовий захист прав та інтеграцію в національну економіку криптовалют. Зарубіжний досвід демонструє варіативність, так, у США застосовується функціональний тест *Howey* для класифікації як інвестиційних контрактів (цінних паперів), тоді як в ЄС *MiCA* вводить закриті категорії для забезпечення правової визначеності та захисту інвесторів. Проблематика цієї теми також включає гібридну природу токенів, що вимагає їх ієрархічної класифікації, спочатку перевірка на фінансові інструменти, потім на криптовалюти.

Криптовалюти представляють собою цифрові форми вартості або прав, які зберігаються, передаються та реєструються за допомогою технологій розподілених активів (DLT), таких як блокчейн, що забезпечує децентралізацію, криптографічний захист та прозорість транзакцій [2, с. 7]. У європейському правовому полі, відповідно до Регламенту (ЄС) 2023/1114 Європейського парламенту та Ради від 31 травня 2023 року про ринки

криптоактивів та про внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 та Директив 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937 (MiCA), криптоактиви визначаються як цифрове вираження вартості або прав, що можуть бути передані електронно через DLT або аналогічні технології, за винятком тих, що вже регулюються як фінансові інструменти під MiFID II [8, с. 6–8]. Це визначення акцентує увагу на технологічній нейтральності та принципі «сутності над формою», де класифікація залежить від функціональних характеристик, таких як можливість отримання прибутку, участі в управлінні чи доступі до певних послуг.

Доктринальні підходи до класифікації криптоактивів відображають еволюцію цього явища від визнання його як «грошових сурогатів» до інтеграції в цивільне право та законодавство як об'єктів власності чи фінансових інструментів з акцентом на технологічні особливості. В ЄС MiCA класифікує криптоактиви на три основні категорії: по-перше, токени, пов'язані з активами; по-друге, електронні грошові токени; по-третє, інші криптоактиви, тобто токени для доступу до товарів/послуг, без інвестиційних очікувань [1, с. 7–21].

Такий підхід ґрунтується на принципі технологічної нейтральності та «сутності над формою», де оцінка залежить від характеристик, таких як взаємозамінність, переказуваність, відсутність платіжної функції для цінних паперів, а для NFT ще й унікальність.

В Україні криптоактиви часто інтегруються в більш ширше поняття «віртуальних активів» згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», де вони описуються як цифрове вираження вартості, придатне для торгівлі, переказу, інвестицій чи інших операцій, але не як законний засіб платежу, що підтримується позицією Національного банку України про заборону використання як грошового сурогату [3; 4, с. 19-22]. Таке визначення поняття охоплює як децентралізовані, наприклад, біткойн на базі блокчейну, так і централізовані форми, з акцентом на економічну цінність та правовий статус як нематеріальних благ за статтею 179-1 Цивільного кодексу України. В Україні доктрина пропонує уніфікацію з «віртуальними активами» для регулювання Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), з акцентом на децентралізовані мережі, блокчейн як підвид розподілених реєстрів та криптографію для аутентифікації.

Практика Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) не містить прямих рішень щодо криптоактивів станом на 2025 р., але застосовує принципи ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (надалі – ЄКПЛ) для захисту цифрових активів

як форми власності з економічною цінністю. ЄСПЛ інтерпретує «майно» автономно, як будь-який актив, включаючи нематеріальні права, вигоди чи очікування (рішення у справах *Broniowski v. Poland*; *Lengauer and Others v. Romania* [6; 7]), що потенційно поширюється на криптоактиви як об'єкти з ринковою вартістю, захищені від державного втручання без справедливої компенсації.

Практика Суду ЄС доповнює [5, с. 163] у справі *Skatteverket v David Hedqvist* [9], що біткойн кваліфіковано як договірний засіб платежу, звільнений від ПДВ при обміні, що вплинуло на європейське регулювання, визначаючи криптоактиви як нематеріальне майно, а не цінні папери.

Загалом, відсутність прямих рішень компенсується аналогією, при якій криптоактиви захищаються як майно, з акцентом на ризики конфіскації, інтерфейс з блокчейном для доказової бази та юрисдикційні конфлікти, що вимагає розвитку національної практики.

Підсумовуючи, розбіжності між доктриною, що передбачає класифікацію як майна чи інструментів з фокусом на децентралізацію, та практикою ЄСПЛ, де передбачено захист як власності без прямих рішень, але з принципами пропорційності, підкреслюють потребу в гармонізованому регулюванні проблематики щодо визначеності криптоактивів. В ЄС MiCA забезпечує правову визначеність через уніфіковану систему класифікації та вимоги до емітентів (резерви, прозорість), балансуючи між інноваційністю та ризиками, тоді як в Україні саме профільний закон, Закон України «Про віртуальні активи» ще не набув чинності, через що криптоактиви часто розглядаються крізь призму Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Список використаних джерел:

1. Артемчук О., Редакція Економічної Правди. Капіталізація крипторинку зросла до \$4 трильйони через закон Трампа. *Українська правда. Економічна правда*. 18.07.2025 р. URL: <https://epravda.com.ua/biznes/kriptorinok-perevishchiv-4-trilyoni-dolariv-809364>.

2. Кричевська О. К. Технологія розподіленого реєстру: теоретико-інституційні засади, потенціал, фактичні досягнення та соціально-економічне значення. *Ефективна економіка*. 2018. Вип. 11. С. 1–13.

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів... : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX (станом на 09.01.2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

4. Тіпкі́н-Головко Н. О. Поняття та правова природа криптоактивів: український та іноземний підходи. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2024. Т. 35, Вип. 75 : Юридичні науки. С. 19–24.

5. Щодо оподаткування податком на додану вартість операцій із криптовалютами та коментар до нього : Рішення Суду Справедливості Європейського Союзу від 22.10.2015 р. URL: https://sk.ua/wp-content/uploads/2018/03/Право_України_2018.pdf.

6. *Broniowski v. Poland*, № 31443/96, 28 September 2005. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-70326"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

7. *Lengauer and others v. Romania*, № 17801/04 and 22 others, 29 September 2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/es068500>.

8. Consultation paper: On the draft Guidelines on the conditions and criteria for the qualification of crypto-assets as financial instruments. European Securities and Markets Authority. 2024. С. 1–38.

9. Regarding the value added tax on operations with cryptocurrencies and commentary thereon : Decision of the Court of Justice of the European Union, 22.10.2015, № C-264/14. URL: https://sk.ua/wp-content/uploads/2018/03/право_україни_2018.pdf.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Зозуля Анастасія Романівна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 8 групи 2 курсу факультету права та економічної безпеки

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКОВОГО ПРАВА МУСУЛЬМАНСЬКИХ КРАЇН

Ця тема актуальна через міграцію населення, в тому числі і представників мусульманських країн. Присутність мусульманського населення, яке сповідує іслам, на території сучасної Європи дедалі зростає. В той же час мусульманське право значним чином відрізняється від традиційного регулювання спадкових відносин у країнах Європи і зокрема в Україні, також відрізняється від регулювання спадкового права в англо-американській правовій сім'ї, бо мусульманське право ґрунтується на законах шаріату, які спираються на релігійні норми, такі як Коран, Суна, іджма, кіяс і також на праці мусульманських правознавців [1, с. 177].

Спадкове право є важливою складовою будь-якої правової системи, оскільки воно визначає порядок переходу прав і обов'язків після смерті особи.

Відмінною рисою мусульманського спадкового права є те, що воно не допускає повного позбавлення спадкоємців майна предків. Залежно від

ступеня споріднення та приналежності до чоловічої або жіночої статі кожен спадкоємець отримує свою частку. Заповідач не може повністю позбавити спадщини тих, хто має право на обов'язкову частку згідно з ісламським правом. Заповідач може вільно розпоряджатися лише третьиною свого майна. Решта розподіляється між законними спадкоємцями за встановленими шаріатом правилами. Зазвичай заповіт може стосуватися лише однієї третини майна, а для заповідання більшої частини потрібна згода спадкоємців. Тобто, мусульманське спадкове право гарантує, що найближчі родичі завжди отримають свою частку спадщини, а воля заповідача може реалізуватися лише в певних межах.

Ще однією характерною рисою мусульманського права про спадкування є відсутність права батьків на обмеження числа спадкоємців. Наприклад, батько не може залишити все своє майно тільки одному своєму синові або доньці, якщо у нього є і інші діти. Це означає, що діти завжди мають право на певну частку спадщини, незалежно від волі батька [2].

Згідно з Кораном, ісламське право визначає конкретні частки для основних спадкоємців, що робить розподіл справедливим і прозорим, зменшуючи конфлікти. Порядок і пріоритет при спадкуванні встановлені шаріатом на основі трьох груп спадкоємців відповідно до ступеня родинної близькості до заповідача.

Спадкоємці діляться на три основні групи, залежно від ступеня родинної спорідненості, що визначає їхній пріоритет у спадкуванні. Ці групи закріплені в Корані.

Асхаб аль-фуруд (спадкоємці з фіксованими частками) – це група найближчих родичів, чії частки чітко визначені в Корані. До них належать дружина/чоловік, батьки, дочки, дідусі, бабусі, рідні сестри та деякі інші. (Дружина отримує $1/8$, якщо є діти, і $1/4$, якщо дітей немає. Чоловік отримує $1/4$, якщо є діти, і $1/2$, якщо дітей немає. Донька успадковує $1/2$, якщо вона одна, і $2/3$, якщо дочок дві або більше (які діляться між собою). Батьки успадковують $1/6$ кожен, якщо є діти, або більші частки за їх відсутності.)

Асаба (резидуарні спадкоємці) – це родичі чоловічої статі (або жінки, що успадковують як асаба), які отримують залишок майна після розподілу фіксованих часток. До них належать сини, онуки по чоловічій лінії, рідні брати, дядьки та їхні нащадки. Зазвичай, син успадковує подвійну частку порівняно з донькою (принцип «чоловікові подвійна частка жінки»).

Зу-р-архам (віддалені родичі) – це родичі, які не належать до двох перших категорій (наприклад, доньки доньок, сини доньок, тітки та інші). Вони успадковують лише за відсутності асхаб аль-фуруд та асаба.

При цьому шаріат встановив тверде правило: якщо існує хоча б один спадкоємець першої групи, весь спадок дістається йому, а друга і третя групи

не отримують нічого. Якщо ж немає жодного спадкоємця першої групи, успадковує друга група, а третя не отримує нічого. Спадкоємці ж третьої групи успадковують тільки в разі, коли немає нікого, кого можна було б віднести до спадкоємців першої або другої групи.

Якщо спадкоємець першої групи у покійного всього один, батько або мати, або єдиний син, або єдина дочка, він отримує весь спадок цілком. Якщо покійний мав кілька дочок або синів, вся спадщина ділиться між ними порівну. Якщо у покійного є син і дочка, спадок ділять на три частини, з яких дві отримує син і одну – дочка. Якщо ж у покійного кілька синів і дочок, спадщина ділиться так, що частка кожного сина дорівнює частці двох дочок, тобто сини отримують в два рази більше, ніж дочки.

У мусульманському праві про спадкування є особливий розділ про права чоловіка і дружини на спадщину в разі смерті одного з них. Закони шаріату і тут встановлюють нерівне ставлення права до чоловіка і жінки, чоловікові і дружині [3].

Специфікою спадкового права є те, що після смерті чоловіка становище жінки-мусульманки погіршується вдвічі, бо смерть чоловіка для неї є втратою годувальника і вдова втрачає частину майна, яке було в розпорядженні сім'ї, поки був живий чоловік.

Якщо помирає дружина, не залишивши після себе дітей, половина її майна переходить до чоловіка, якщо ж у неї залишилися діти від цього або іншого чоловіка, то все одно до нього переходить чверть її майна.

Мусульманське спадкове право базується на кількох основних принципах: божественне походження норм – частки спадкоємців визначені Аллахом і не можуть бути змінені за людським бажанням; справедливість і соціальна рівновага – спадщина має забезпечити підтримку членів родини померлого, особливо жінок і дітей; неможливість відмови від спадщини – спадкування сприймається як право і водночас обов'язок.

В ісламському спадковому праві свобода заповіту є обмеженою. Заповіт (васія) може бути складений лише на користь осіб, які не є законними спадкоємцями, і його розмір не може перевищувати однієї третини всього майна померлого. Решта дві третини розподіляються автоматично відповідно до норм Шаріату. Мета цього обмеження – захистити права законних спадкоємців, чії частки чітко визначені Кораном.

Зазвичай, мусульманин не може успадкувати від немусульманина, і навпаки. Хоча в деяких країнах сучасне законодавство може мати винятки, засновані на принципах міжнародного приватного права, класичне ісламське право це забороняє.

Усиновлення (табанні) в ісламі не створює спадкових прав, як це прийнято в західних системах. Усиновлена дитина не успадковує від

прийомних батьків, і навпаки. Однак, померлий може зробити заповіт на користь усиновленої дитини в межах дозволеної однієї третини майна. Сироти, які не є прямими спадкоємцями (наприклад, діти померлого сина за наявності інших синів), можуть отримати частину спадщини за особливими правилами (наприклад, «обов'язковий заповіт» у деяких країнах), що гарантує їм захист.

Спадщина розподіляється лише після покриття всіх боргів померлого, включно з витратами на поховання.

Зокрема, у країнах шийтського ісламу, які характеризуються більш суворим дотриманням приписів Шаріату, спадкові норми залишаються консервативними. У сунітських країнах також переважає традиційний підхід до спадкування, де права жінок істотно обмежені порівняно з правами чоловіків. Це призводить до дискримінації за статевою ознакою, яка, хоча і виправдовується релігійними приписами, суперечить принципам гендерної рівності, закріпленим у міжнародних актах і законодавстві більшості демократичних держав. Ісламське право обґрунтовує це тим, що чоловік, згідно з ісламською традицією, несе фінансову відповідальність за утримання своєї сім'ї – дружини, дітей, а іноді й батьків. Навіть якщо дружина має власний дохід або успадковує майно, вона не зобов'язана витратити його на сімейні потреби. Таким чином, більша частка для чоловіка розглядається як компенсація за його фінансові обов'язки. Жінка, натомість, зберігає свою частку для власних потреб, не маючи обов'язків утримувати сім'ю.

Відповідно, норми Шаріату не можуть бути застосовані в Україні, оскільки вони суперечать публічному порядку та основоположним засадам національного права [4].

Конституція України гарантує рівність прав і свобод жінок і чоловіків, тому будь-яке застосування норм, які порушують цей принцип, є недопустимим.

Якби український суд застосував подібну норму, що передбачає нерівність спадкових прав чоловіків і жінок, це означало б порушення фундаментального принципу рівності, закріпленого у статті 24 Конституції України.

Таким чином, норми Шаріату можуть бути застосовані, але лише тією мірою, якій вони не суперечать українському законодавству.

Список використаних джерел:

1. Лук'янов Д.В. Релігійні правові системи в сучасному світі: монографія. Харків: Право, 2015. 352 с.
2. Михайлів М.О. Національне законодавство як джерело правового регулювання міжнародних спадкових відносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 3. С. 229-235.

3. Лук'янов Д. В. Ісламське право: ознаки та тенденції розвитку. *Порівняльно-аналітичне право* : електрон. фахове наук. видання. 2013. № 3-2. С. 40–43. URL: http://pap.in.ua/3-2_2013/1/Lukianov%20D.V..pdf

4. Белов Д. М., Фекийшгазі К. С. Ісламське право на території сучасної Європи. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 77(3). Ч. 3. 2023. С. 289–294. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/64f76404-c9df-4e86-bf3f-7f6734e56dc0/content>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Карабань Сніжана Юріївна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 групи 2 курсу факультету юстиції

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОДИНОКОЇ МАТЕРІ В УКРАЇНІ

Історичні дослідження походження поняття «одинокa матір» показують, що вперше законодавче визначення було надано у 1944 р., а саме в Указі Президії ВР СРСР [1, с. 158]. Згодом, у Положенні «Про порядок призначення і виплати допомоги вагітним жінкам, багатодітним і одиноким матерям» від 13.08.1970 р. зазначалось, самотня мати – це жінка, що не перебуває у шлюбі і має дітей, у свідоцтві про народження яких запис про батька дитини відсутній або зроблений у встановленому порядку за вказівкою матері. З даного положення випливає, що до категорії одиноких матерів не відносили розлучених жінок, тобто тих, що розірвали шлюб з батьком дитини. Наступним нормативно-правовим актом, який запропонував своє визначення «одинокї матері», є Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» № 9 від 06.11.1992 р., в якій одинокою матір'ю була визнана «жінка, яка не перебуває у шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері, або вдова, інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама». З цього визначення «одинокї матері» ми дізнаємось про виникнення нового тлумачення поняття, а саме «інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама», тобто для визнання жінки одинокою необхідне існування двох ознак: вона сама виховує і утримує дитину [1, с. 159].

Для отримання статусу одинокої матері необхідно пройти певну процедуру. Спочатку треба зібрати всі необхідні документи. До них належать: паспорт, свідоцтво про народження дитини, довідка про склад сім'ї,

документи, що підтверджують підстави для надання статусу (наприклад, рішення суду про позбавлення батьківських прав чи свідоцтво про смерть батька дитини).

З цими документами потрібно звернутися до управління соціального захисту населення за місцем проживання. Важливо розуміти, що статус одинокої матері не надається автоматично – його потрібно оформити офіційно. На практиці часто стикаються з ситуаціями, коли жінки роками виховують дітей самостійно, але не користуються належними їм пільгами через відсутність офіційного статусу [2].

Процес розгляду документів зазвичай займає до 10 робочих днів. Після цього жінці видається посвідчення про статус одинокої матері.

З 01.07.2025 р. призначення і виплата державної допомоги одиноким матерям здійснюється через органи Пенсійного фонду України. Це стало частиною загальнонаціональної реформи, спрямованої на спрощення доступу до соціальної підтримки та покращення якості обслуговування громадян.

Допомога надається згідно з Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1751 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми» (розділ III) [3].

Допомога призначається на кожну дитину віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною або дуальною формою здобуття освіти в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, - до закінчення такими дітьми закладів освіти, але не довше ніж до досягнення ними 23 років).

Розмір допомоги визначається як різниця між 100% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу [4, 5].

Формула розрахунку – прожитковий мінімум для дитини – середньомісячний сукупний доход сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців (але не більше ніж встановлений прожитковий мінімум для дитини). При цьому у липні 2025 р. прожитковий мінімум для дитини до 6 років складає 2710 грн., а для дітей віком від 6 до 18 років – 3370 грн. Максимальна виплата – відповідно до цих сум. Якщо порівнювати нашу країну з Польщею, то там є допомога *Dodatek z tytułu samotnego wychowywania dziecka*, яка надається максимально на двох дітей в родині. Вона поділяється таким чином: 193 злотих на місяць на одну дитину та 386 злотих на двох дітей [6].

При цьому, дещо відрізняється сума допомоги, якщо в родині є принаймні одна дитина з інвалідністю. В такому випадку сума допомоги поділяється так: 273 злотих на одну дитину (тобто на 80 злотих більше) та 546 злотих на двох

дітей (тобто на 160 злотих більше). Вищезазначені квоти є незмінними з 2018 р. Допомога виплачується раз на місяць. Графік платежів створюється кожною установою самостійно, тож не можна однозначно сказати коли почнуть приходити виплати.

У деяких випадках сума допомоги збільшується на 50 злотих (але не більше, ніж на 100 злотих для двох дітей). Це відбувається тоді, коли місячний дохід на одну особу в родині удвічі менший, ніж 674 злотих (або 764, у випадку, якщо в родині є діти з інвалідністю). Крім виплати допомоги, одинокі матері в Україні мають право на ряд пільг, передбачених чинним законодавством.

При оформленні одинокої матері діють загальні правила працевлаштування, проте є додаткові гарантії для матерів, які виховують дитину до 14 років або дитину з інвалідністю. У ст. 184 КЗпП закріплено, що забороняється відмовляти одинокій матері у працевлаштуванні або занижувати їй зарплату через наявність у неї дитини.

Якщо роботодавець все ж таки відмовляє одинокій матері у працевлаштуванні, він зобов'язаний надати їй текстове пояснення з формуванням причин відмови. Це є важливою умовою, оскільки письмова відмова може бути оскаржена в судовому порядку.

Відповідно до ст. 26 КЗпП, одинокої матері, яка має дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю, випробувальний термін при працевлаштуванні не встановлюється. Це правило спрямоване на захист прав та інтересів матерів, які поєднують роботу з обов'язками для догляду за дітьми.

У нормальних умовах роботодавець не може вимагати від одинокої матері проходження випробування, що полегшує процес працевлаштування і гарантує стабільність.

Однак не слід забувати, що в умовах ВП (згідно з ч. 2 ст. 2 Закону України № 2136) допускається встановлення випробувального терміну для всіх категорій працівників, включаючи одиноких матерів. Це тимчасове виключення із загального правила діє період ВП країни. Таким чином, у цей період випробувальний термін може бути встановлений для одинокої матері, навіть якщо вона виховує дитину до 14 років або дитину з інвалідністю.

Також вони можуть претендувати на скорочений робочий час, проте керівник не повинен надавати його за умовчанням. Стаття 51 КЗпП вказує, що скорочений робочий час може фіксуватися з допомогою капіталу підприємства.

Отже, одинокі матері в Україні мають низку трудових пільг щодо працевлаштування, випробувального терміну, робочого часу та умов звільнення. Однак, для отримання цих пільг необхідно документально довести свій статус, надавши відповідні документи роботодавцю [7].

Одиноке материнство – це складний і багатогранний шлях, який вимагає від жінки великої міцності та витримки. У сучасному світі, багато жінок стикаються з викликами виховання дітей однією матір'ю. Цей вимір материнства може бути надзвичайно складним і вимагає особливої уваги до психологічного благополуччя самотньої матері та її дітей. Психологічна підтримка в цьому контексті відіграє ключову роль у забезпеченні гармонійного розвитку і щасливого життя всіх учасників сімейного процесу.

Список використаних джерел:

1. Топольницька Ю. Матеріальна підтримка материнства в УРСР, як один із напрямків державної політики (1965–1985 рр.). *Етнічна історія народів Європи*. 2017. Вип. 53. С. 158–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2017_53_27.
2. Одинока мати: підстави для отримання статусу *ЮРФЕМ*. URL: <https://jurfem.com.ua/odynoka-matir-pidstavu-dlya-otrymanyua-statusu/>.
3. Одинока мати: статус, права та пільги *Галина Ніколаєва адвокат*. URL: <https://advokat-nikolaeva.com/blog/odynoka-maty-status-prava-ta-pilgy/>.
4. Допомога для одиноких матерів: що треба знати *Головне управління Пенсійного фонду України в м. Києві*. URL: <https://www.pfu.gov.ua/kv/225815-dopomoga-dlya-odynokyh-materiv-shho-treba-znaty/>.
5. Працівниця – одинока мати: трудові пільги та правові аспекти *Journal Ostapp*. URL: <https://journal.ostapp.com.ua/uk/articles/post/pracivnica-odinoka-mati-trudovi-pilgi-ta-pravovi-aspekti>.
6. Як отримати фінансову допомогу батькам-одинакам у Польщі *Shchodennyk.pl*. URL: https://shchodennyk.pl/4535/#google_vignette&gsc.tab=0.
7. Шевців Ю., Білецький О. Феномен одинокого материнства в Україні в умовах воєнного стану. *Молодий вчений*. 2023. № 7 (119). С. 25–30. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-7-119-5>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Коваль Єлизавета Олегівна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 5 групи 2 курсу факультету прокуратури

АЛІМЕНТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЯК ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ТА БАТЬКІВ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Аліментні зобов'язання є однією з ключових правових гарантій захисту інтересів дитини та батьків, які виступають невід'ємною складовою

приватного права. В умовах глобалізації та зростання кількості транскордонних сімейних відносин питання забезпечення належного рівня життя дітей, чиї батьки проживають у різних державах, набуває особливої актуальності. Аліментні зобов'язання мають не лише матеріальний, а й соціально-правовий вимір, оскільки спрямовані на реалізацію принципів рівності батьківських прав і обов'язків, закріплених у міжнародних актах і національному законодавстві європейських держав.

У сучасній юридичній науці проблематика аліментних зобов'язань розглядається крізь призму міжнародного приватного права, сімейного права та прав людини. Значний внесок у дослідження механізмів сплати аліментів здійснили українські та зарубіжні науковці, зокрема М. Колеснікова та Л. Биряк, які у своїй роботі проаналізували досвід європейських і американських країн щодо правового забезпечення обов'язку батьків утримувати дітей, наголосивши на перевагах системи пропорційного розрахунку аліментів залежно від доходів платника [1, с. 60]. Є. Ханович досліджує міжнародно-правові аспекти таких зобов'язань, акцентуючи увагу на застосуванні Конвенції 1973 р. про право, що застосовується до аліментних зобов'язань, а також на ролі Регламенту Ради (ЄС) № 4/2009, який створює уніфіковані механізми юрисдикції та виконання рішень у справах про аліменти в державах ЄС [6, с. 289].

Основу правового регулювання аліментних відносин у міжнародному вимірі становить Конвенція ООН про права дитини, статті якої встановлюють обов'язок держав забезпечувати якнайкращі інтереси дитини, сприяти належному рівню її життя та допомагати батькам у виконанні обов'язку з утримання [2]. Вона закріплює принцип спільної відповідальності обох батьків і визнає право дитини на матеріальне забезпечення, що є юридичною основою для створення системи аліментних виплат у всіх європейських державах. Положення Конвенції 1973 р. про право, що застосовується до аліментних зобов'язань, дозволяють визначати компетентне право у випадках, коли батьки й дитина проживають у різних державах, забезпечуючи передбачуваність і захист прав сторін [3]. У свою чергу, Регламент Ради (ЄС) № 4/2009 деталізує порядок міжнародного співробітництва між державами-членами ЄС щодо виконання судових рішень про стягнення аліментів, що є важливим інструментом забезпечення прав дитини в межах єдиного європейського правового простору [4].

Європейський суд з прав людини послідовно наголошує, що обов'язок держави забезпечувати належне виконання аліментних зобов'язань прямо пов'язаний із гарантіями ст. 8 Європейської конвенції з прав людини, яка захищає право на повагу до сімейного життя. У рішенні у справі «Нуньєс проти Норвегії» Суд зазначив, що держави повинні дбати про збереження сімейних

зв'язків між дітьми та батьками навіть у складних правових ситуаціях, зокрема пов'язаних із міграційним статусом. Суд підкреслив, що інтереси дитини мають безумовний пріоритет над будь-якими адміністративними чи політичними міркуваннями, а забезпечення права на сімейне життя включає обов'язок держави створювати умови, які гарантують не лише контакт між членами сім'ї, а й реальну можливість отримання матеріальної підтримки від батьків. Тож, економічний аспект утримання дитини є невіддільною частиною її права на сімейне життя, що покладає на державу позитивний обов'язок гарантувати ефективний механізм стягнення та виконання аліментів [5].

Практика європейських країн свідчить про ефективність поєднання приватно-правових та публічно-правових механізмів реалізації аліментних зобов'язань. Наприклад, у Німеччині мінімальний розмір аліментів чітко визначений державою, а їх стягнення гарантується через спеціальні сімейні суди. У Франції функціонує державна агенція по стягненню аліментів, яка має право звертатися до роботодавців боржника або до банків для примусового списання коштів. У Швеції держава тимчасово сплачує аліменти за боржника, а потім регресно стягує суму виплат, що забезпечує безперервність фінансової підтримки дитини [6, с. 289]. Ці моделі демонструють, що правове регулювання аліментних відносин має бути не лише декларативним, а й дієвим – із залученням інституцій, здатних забезпечити виконання судових рішень незалежно від місця проживання платника.

Аналіз європейського досвіду свідчить, що ефективність системи аліментних зобов'язань ґрунтується на поєднанні трьох ключових чинників – чіткої законодавчої регламентації, міжнародного співробітництва та дієвого контролю за виконанням судових рішень. Саме гармонійна взаємодія цих елементів забезпечує реальне втілення принципу найкращих інтересів дитини, який визнається базовим у правопорядках європейських держав. Українське законодавство поступово наближається до цих стандартів, імплементуючи положення міжнародних договорів і вдосконалюючи механізми виконання рішень про стягнення аліментів. У цьому контексті аліментні зобов'язання виступають не лише засобом матеріального забезпечення дитини, а й важливим правовим інструментом реалізації соціальної функції приватного права, спрямованої на забезпечення гідного рівня життя сім'ї. Європейська практика доводить, що поєднання міжнародних конвенційних норм і національних гарантій створює цілісну систему захисту прав дітей і батьків, зміцнюючи принципи справедливості, солідарності та соціальної відповідальності у сфері приватноправових відносин.

Список використаних джерел:

1. Колеснікова М. В., Биряк Л. П. Деякі аспекти сплати аліментів в Україні та за кордоном. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 59–62.
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
3. Конвенція про право, що застосовується до аліментних зобов'язань від 02.10.1973 р. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=87>.
4. Регламент Ради (ЄС) № 4/2009 від 18.12.2008 р. про юрисдикцію, застосовне право, визнання і виконання рішень та співробітництво у справах про аліменти. URL: [https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2009/4\(1\)/oj](https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2009/4(1)/oj).
5. *Nunez v. Norway*, № 55597/09, 28 June 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105415>.
6. Ханович Є. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків з утримання дітей у міжнародних відносинах. *Міжнародне право*. 2018. № 5. С. 286–291.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Кузьміна Римма Олександрівна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 8 групи 2 курсу факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ РЕЦЕПЦІЇ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО СПАДКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Спадкове право належить до тих галузей, які зберігають тісний зв'язок із минулим і найяскравіше демонструють спадковість правових ідей. Протягом століть саме римське право мало вирішальний вплив на формування сучасного спадкового законодавства більшості європейських держав [3, с. 6]. Його норми стали підґрунтям для розвитку приватного права, а принципи – орієнтиром для юристів різних епох. Римське спадкове право пройшло тривалий шлях розвитку. Воно виникло ще в період стародавнього цивільного права (*ius civile*), зазнало змін під впливом преторської практики і було кодифіковане у «*Corpus Iuris Civilis*» імператора Юстиніана. Саме ця кодифікація закріпила головний принцип – універсальне правонаступництво. Тобто спадкоємець замінює померлого у всіх його майнових правах і обов'язках. Цей підхід і

сьогодні лежить в основі спадкового права більшості держав континентальної Європи [4, с. 345].

У країнах романо-германської правової сім'ї вплив римського спадкового права простежується найвиразніше. Наприклад, Французький цивільний кодекс 1804 р. (відомий як Кодекс Наполеона) відтворив чимало римських положень: свободу заповіту, черговість спадкування за законом, поняття універсального правонаступництва. Німецьке цивільне уложення 1896 р. також значною мірою спиралося на римську правову традицію – воно детально врегулювало питання прийняття спадщини, відмови від неї, а також відповідальності спадкоємців за борги спадкодавця. Ці норми демонструють тяглість правових ідей і повагу до класичної юридичної логіки [2, с. 14].

Римляни першими розробили чітку систему заповітного спадкування. Заповіт (*testamentum*) розумівся як односторонній правочин, який набирає чинності після смерті заповідача [1, с. 10]. Це забезпечувало можливість особи вільно розпорядитися своїм майном. Подібна концепція закріпилася і в сучасних правових системах. Також із римського права походять легати й фідейкоміси – форми розпорядження частинами спадщини на користь певних осіб. Їхні аналоги можна побачити у сучасних правових інститутах – наприклад, у довірчій власності чи умовному заповіті [2, с. 67].

В англосаксонських країнах рецепція римського права відбулася опосередковано, переважно через канонічне право та систему *equity*. Хоча англійське право формувалося окремо від римського, певні римські ідеї знайшли у ньому відображення. Особливо це стосується інституту довірчої власності (*trust*), який нагадує римський фідейкоміс – передачу майна з обов'язком виконати волю заповідача. Навіть у правових системах, далеких від континентальної традиції, відчувається вплив римської спадкової думки. В Італії та Іспанії цей вплив був безпосереднім. Італійське спадкове право фактично є продовженням римської традиції, адже саме на італійських землях вона не переривалася протягом віків. В Іспанії зберігся інститут обов'язкової частки у спадщині (*legitima*), який бере початок від римського «*pars legitima*» - частки, що належала найближчим родичам незалежно від волі заповідача [2, с. 12; 4, с. 343].

Велике значення у збереженні римських спадкових принципів мала середньовічна юридична наука. Глосатори та постглосатори тлумачили тексти Юстиніана, адаптуючи їх до нових реалій. Згодом ці напрацювання були відображені у працях юристів школи природного права, які підготували ґрунт для перших національних кодифікацій [2, с. 12]. Саме тому багато сучасних понять – спадкова трансмісія, представницьке спадкування, черги спадкоємців – мають римське походження. На сучасному етапі принципи римського спадкового права залишаються методологічною базою для подальшого

вдосконалення законодавства. Універсальність правонаступництва, свобода волевиявлення спадкодавця, захист прав спадкоємців та кредиторів – це ті засади, які й сьогодні гарантують справедливість та стабільність спадкових відносин. Римська система вчить шанувати як волю людини, так і суспільну рівновагу [2, с. 99].

На мою думку, римське спадкове право не можна сприймати лише як історичний етап. Воно є основою, на якій стоїть сучасне приватне право. Саме в римських юристів ми бачимо приклад раціональності, гнучкості й балансу між інтересами окремої особи та суспільства. Сучасні держави, створюючи свої кодекси, лише адаптують стародавні ідеї до нових умов, не змінюючи їх сутності. Тому вивчення римського права – це не формальність, а ключ до розуміння логіки сучасного правового мислення.

Рецепція римського спадкового права полягає не лише у збереженні його норм, а й у передачі правових ідей і підходів до справедливості. Завдяки цій спадкоємності сучасне спадкове право зберігає гуманістичний характер, внутрішню гармонію і послідовність. Саме тому римська спадкова традиція залишається живою частиною правової культури світу.

Список використаних джерел:

1. Ганжа О. Г. Латинізація судових рішень в Україні: поняття та особливості. *Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики*. 2024. № 2. С. 3–14. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/2_2024/3.pdf.
2. Основи римського приватного права : підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко [та ін.] ; за заг. ред. В. І. Борисової, Л. М. Баранової. Харків : Право, 2008. 224 с.
3. Мирза С. С. *Основи римського права. Альбом схем : наочний посібник*. Одеса: ОДУВС, 2014. 167 с.
4. Гринько С. Д., Голуб С. М. Римське право та його історичне значення. *Університетські наукові записки*. 2016. № 59. С. 342–350. <https://old.univer.km.ua/visnyk/1587.pdf>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБІВ В МІЖНАРОДНОМУ СІМЕЙНОМУ ПРАВІ: КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ ТА ПРОЦЕДУРИ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

З початком повномасштабного вторгнення кількість міжнародних шлюбів постійно зростає, адже значна частина громадян України виїхала за кордон і створює сім'ї з іноземцями. Водночас збільшується і кількість розірвань таких шлюбів, що породжує низку складних юридичних питань. Яке саме законодавство підлягає застосуванню при розлученні? Як вирішується питання місця проживання дітей та їхнього утримання? Яким чином здійснюється поділ спільного майна подружжя? Особливої актуальності ці питання набувають у випадках, коли правові системи держав суттєво відрізняються між собою, як це спостерігається на прикладі України та Німеччини.

Сімейні відносини в різних правових системах характеризуються власною специфікою, що зумовлена національними та релігійними традиціями, а також особливостями правового регулювання. Саме міжнародне приватне право (МПрП) має вирішальне значення для регулювання правових питань, що охоплюють декілька правових систем та вирішення колізійних проблем.

За загальним правилом колізійні проблеми вирішуються трьома підходами: матеріально-технічним, різноспрямованим і одностороннім [1, с. 261]. За матеріально-технічним підходом суд сам обирає відповідну матеріальну норму; за різноспрямованим — застосовується право держави, з якою правовідношення має найтісніший зв'язок; за одностороннім — використовується лише національне право, якщо його норма охоплює спірне відношення.

Згідно зі ст. 64 Закону України «Про міжнародне приватне право», припинення шлюбу та його правові наслідки визначаються правом, що діє на момент припинення шлюбу. Відповідно до ст. 63, таким правом є спільний особистий закон подружжя, а за його відсутності - право держави останнього спільного місця проживання (якщо один із подружжя досі там проживає) або право держави, з якою подружжя має найтісніший зв'язок. Якщо спільного особистого закону немає, подружжя може самостійно обрати право, яке регулюватиме правові наслідки їхнього шлюбу.

В Німеччині для вибору права якої країни буде застосовуватися при розлученні застосовуються переважно норми Регламенту Ради ЄС №1259/2010

(«Рим III») згідно до якого подружжя має право самостійно вибирати право з-поміж права їхньої спільної національності, звичайного місця проживання чи права суду. Якщо подружжя здійснила такого вибору застосовується критерій прив'язки, тобто звичайне місце проживання подружжя, останнє звичайне місце проживання або спільне громадянство.

Отже, можна зробити висновок, що Україна та Німеччина для вирішення колізійної проблеми переважно використовує різноспрямований підхід. Таким чином, у справі з розривання шлюбу між громадянами України та Німеччини буде використовуватися право країни, з якою це подружжя має найтісніший зв'язок.

Сімейний кодекс України (далі – СКУ) передбачає, що шлюб може бути розірваний як в органах ДРАЦС (за взаємною згодою та відсутністю дітей), так і в судовому порядку. Достатніми підставами для розірвання шлюбу є встановлення факту неможливості подальшого спільного життя або неможливості збереження шлюбу, відповідно до статей 110-112 СКУ.

Німецьке сімейне право, закріплене у Цивільному кодексі Німеччини (BGB), базується на принципі розвалу шлюбу (Scheitern der Ehe). Основною підставою для розірвання шлюбу відповідно до § 1565 BGB є остаточний розвал шлюбу. На відмінну до українського законодавства, німецьке вимагає одного року роздільного проживання подружжя (за умови згоди обох сторін) або трьох років (за відсутності згоди) для розірвання шлюбу.

Значна різниця існує і у правових наслідках розривання шлюбу. Так в Україні законодавство базується на принципі спільної сумісної власності, де майно ділиться навпіл (ст. ст. 60, 70 СКУ), тоді як у Німеччині діє режим спільності приросту майна (Zugewinnngemeinschaft), що передбачає лише компенсацію різниці у набутому під час шлюбу майні, без створення спільної власності відповідно до § 1373 і § 1378 BGB.

Також у Німеччині передбачено поділ пенсійних прав (Versorgungsausgleich) згідно із § 1–§ 2 Закону про поділ пенсійних прав (VersAusglG), якого не існує в українському праві. Після розлучення в Німеччині частіше призначається довготривале утримання одного з подружжя (nachehelicher Unterhalt) відповідно до § 1569–§ 1576 BGB, тоді як в Україні воно має короткостроковий і винятковий характер.

У сфері сімейних відносин обидві системи визнають рівні права батьків, але в Німеччині акцент робиться на збереженні спільної опіки (gemeinsames Sorgerecht) закріплений у § 1626 і § 1671 BGB, тоді як в Україні місце проживання дитини частіше визначається одним із батьків за рішенням суду чи органу опіки (ст. ст. 160–161 СКУ).

Підсумовуючі, порівняння українського та німецького законодавства про розірвання шлюбу показує суттєві відмінності у підходах до підстав, процедур

і правових наслідків. В Україні розлучення можливе через ДРАЦС або суд за спрощеною процедурою та базується на принципі спільної сумісної власності, тоді як у Німеччині діє принцип остаточного розпаду шлюбу з обов'язковим періодом роздільного проживання, режим компенсації приросту майна та поділ пенсійних прав. В обох країнах вирішальне значення має правильний вибір застосовного права, адже саме він визначає порядок розгляду, розподіл майна й опіку над дітьми. Тому врахування колізійних норм і відмінностей правового регулювання є ключовим для справедливого врегулювання міжнародних шлюбних спорів.

Список використаних джерел:

1. Руденко О. В., Маник А. З. Поняття колізійної проблеми в міжнародному приватному праві та основні способи її вирішення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Т. 1. № 87. С. 259–264.
2. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III : станом на 12.09.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
3. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. Internationales Privatrecht. Berlin : BMJV, 2017. 88 p.
4. Bürgerliches Gesetzbuch : of 18.08.1896 : as of 16 July 2024. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>.
5. Implementing enhanced cooperation in the area of the law applicable to divorce and legal separation : Regulation of 20.12.2010 no. 1259/2010 : as of 21 June 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32010R1259>.
6. Versorgungsausgleichsgesetz : of 03.04.2009 : as of 12 May 2021. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/versausglg/BJNR070010009.html>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Лимаренко Анна Олегівна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 групи 2 курсу факультету прокуратури

АЛІМЕНТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В УКРАЇНІ ТА ПРАВІ ЄС

Аліментні зобов'язання є одним із основоположних інститутів сімейного права, тому що завдяки ним реалізується конституційний обов'язок батьків утримувати своїх дітей до досягнення ними повноліття. В Україні та більшості країн Європейського Союзу цей інститут має схожу правову природу і

механізми реалізації виконання, проте все ж має місце у різниці державного контролю і вимогах.

По-перше, це аліментні зобов'язання батьків щодо утримання дитини як різновид аліментних правовідносин, що складаються між батьками і дітьми, в якому платник зобов'язується надавати одержувачеві утримання на умовах, встановлених договором або сімейним законодавством [1, с. 7]. По-друге, аліментні зобов'язання між членами сім'ї: бабусі, дідуся, внуків, правнуків, братів та сестер, мачухи чи вітчима, а також фактичних вихователів і вихованців. Воно в основному полягає в тому, що ці суб'єкти правовідносин мають зобов'язання надавати взаємне утримання тому з них, хто перебуває у сімейних правовідносинах, в залежності від умов, які передбачені законом або договором.

Як у країнах Європейського Союзу, так і в Україні важливе значення має і Конвенція ООН про права дитини, в якій ст. 27 передбачається державний обов'язок забезпечувати виконання батьками своїх аліментних зобов'язань, зокрема, якщо дитина і один із батьків проживають в різних державах, держави-учасники мають сприяти укладенню міжнародних угод і досягненню всіх домовленостей.

В Конституції України є ст. 51, що закріплює за батьками обов'язок фінансового утримання дітей. В Україні основним нормативним актом, який регулює такі правовідносини є Сімейний Кодекс України, в якому згідно статті 180, батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття [2].

У країнах Європейського Союзу, зокрема, на прикладі Франції, регулювання правовідносин, які виникли між членами сім'ї, виконується за Civil Code, а саме розділом п'ятим «Про зобов'язання, що виникають зі шлюбу», зокрема ст.ст. 201-211, де у ст. 203 закріплено обов'язок подружжя утримувати та виховувати своїх дітей, це ж стосується і зобов'язання сплачувати аліменти, незалежно від того, чи продовжують батьки перебувати у відносинах [4].

Щодо питання розміру для сплати аліментів, то він визначається судом, в залежності від фінансового статусу платника та особистих потреб дитини. Законом врегульовано, що мінімальний розмір, який має бути гарантований дитині, - не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини конкретного віку. При цьому, розмір аліментів з часом може також зменшуватися або ж особу можна звільнити від сплати за рішенням суду, якщо наявні істотні обставини, наприклад, коли матеріальний стан платника погіршується і особа має на утриманні інших членів родини. Прикладом судової практики є постанова КЦС ВС у справі № 509/5304/20 щодо зменшення розміру аліментів та звільнення від заборгованості, у якій суд дійшов висновку, що зменшення

розміру аліментів можливе за наявності істотної зміни матеріального стану платника, якщо наявні підтверджені докази [3, с. 3].

Отже, як і в Україні, законодавство Франції передбачає стягнення аліментів через державні органи, судовий процес, використовуючи судовий прецедент. А в разі ухилення, за французьким законодавством соціальний захист надається Фондом сімейних виплат (Caisse d'allocations familiales), що займається не тільки примусовим стягненням боргу з боржників та веденням обліку недобросовісних платників, але й надає допомогу дитині, виплачуючи кошти тимчасово, якщо батьки не сплачують аліменти [5].

Аліментні зобов'язання в Україні та країнах ЄС мають спільну мету, що полягає в реалізації забезпечення права дитини та інших непрацездатних членів сім'ї на фінансову підтримку у вигляді належної сплати аліментів. В Україні прослідковується розвиток в цій сфері завдяки європейській інтеграції, наприклад, зараз діє і активно застосовується Єдиний реєстр боржників за аліментами, і це значно підвищує ефективність виконання ними обов'язку за результатами судових рішень. Але все ж таки залишається ще потреба запровадження додаткових державних гарантій, враховуючи судову практику, як це застосовується у французькій правовій системі.

Список використаних джерел:

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 12 : Сімейне право / ред. кол. : В. І. Борисова, Ю. Є. Ходико, Н. С. Кузнєцова, О. В. Кохановська, А. С. Довгерт, О. О. Кот, Л. В. Красицька, В. І. Труба. Харків : Право, 2020. 479 с.
2. Сімейний кодекс України : від 10.01.2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.
3. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 30.03.2023 р. у справі № 509/5304/20 URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=110111232&red=100003a277225a7d98ed006638c692f9fb1001&d=5>.
4. Code civil de la République française. Paris : Legifrance, 2023. P. 34.
5. Code de la sécurité sociale de la République française. Paris : Legifrance, 2023. Art. L511-1.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

СУЧАСНІ ДОГОВІРНІ КОНСТРУКЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

У сучасному світі договірні конструкції зазнають суттєвих трансформацій під впливом процесів глобалізації, цифровізації економіки та європеїзації приватного права. Проблематика модернізації договірних відносин є надзвичайно актуальною, оскільки саме через договір відбувається правове оформлення більшості приватно-правових і комерційних зв'язків. Удосконалення договірних конструкцій спрямоване на досягнення балансу між свободою договору, добросовісністю сторін та захистом слабшої сторони у зобов'язанні. Ця тенденція простежується у багатьох правових системах світу, що підкреслює необхідність їхнього порівняльного аналізу та уніфікації.

Науковці відзначають, що класичне розуміння договору як угоди двох сторін, спрямованої на встановлення, зміну чи припинення прав і обов'язків, доповнюється новими підходами, які відображають реалії цифрової доби. Так, Л. В. Тимошенко, О. Б. Вінюкова та І. І. Гальона наголошують, що сучасні договірні відносини є не лише юридичним механізмом, а й формою соціального партнерства, яка вимагає підвищеної уваги до принципів справедливості, добросовісності та розумності [4, с. 122]. Водночас О. Ю. Черняк звертає увагу на процес європеїзації договірного права, який полягає у гармонізації національних норм із загальновизнаними міжнародними принципами, зокрема з Принципами міжнародних комерційних договорів УНІДРУА [5, с. 117].

Міжнародна практика свідчить про прагнення держав створити універсальні правила для регулювання договірних відносин. Важливу роль у цьому процесі відіграє Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р., яка встановлює єдині підходи до укладення, виконання та припинення договорів між суб'єктами з різних держав. Статті 14–24 Конвенції регламентують порядок формування волевиявлення сторін через оферту та акцепт, що є фундаментальним для міжнародного договірного обігу. Вона також визначає, що договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо сторони не домовилися інакше, що підкреслює універсальність і гнучкість цієї моделі [1]. Тож, Конвенція сприяє гармонізації договірного права різних держав, зберігаючи при цьому принцип свободи договору.

Ще одним орієнтиром уніфікації є Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (ред. 2016 р.), які мають рекомендаційний характер, але фактично виконують роль «м'якого права» у сфері приватних відносин. Вони

формулюють базові засади договірного регулювання, серед яких – добросовісність, розумність, свобода договору та зобов’язання діяти чесно в діловому обороті. Згідно з цими Принципами, сторони можуть домовлятися про форму договору в будь-який спосіб, що відображає перехід від формального до змістовного підходу у визначенні дійсності правочину [2]. Такі положення узгоджуються з тенденціями, закріпленими у Цивільному кодексі України, який визнає рівність сторін та можливість укладення договору в електронній або усній формі, якщо інше не передбачено законом [6].

Окремим напрямом розвитку сучасних договірних конструкцій є впровадження цифрових механізмів укладення та виконання договорів. Регламент (ЄС) № 910/2014 запровадив правові основи для електронної ідентифікації, електронних підписів і довірчих послуг у межах внутрішнього ринку Європейського Союзу, що дало змогу прирівняти електронну форму договору до письмової, за умови використання кваліфікованого електронного підпису [3]. Національне законодавство України розвиває ці ідеї, створюючи умови для легітимності електронних договорів та дистанційних угод.

Поступово формується новий пласт договірного права, пов’язаний із використанням технологій блокчейн та штучного інтелекту. Так звані смарт-контракти – це програмні алгоритми, які автоматично виконують умови угоди після настання певних подій. Хоча такі контракти ще не врегульовані українським законодавством, у багатьох державах вони визнаються як форма електронного договору. Але застосування подібних механізмів вимагає перегляду принципів відповідальності, оскільки автоматичне виконання виключає можливість врахування добросовісності чи непередбачуваних обставин. Цей аспект активно обговорюється у наукових колах і може стати одним із напрямів подальшого оновлення цивільного законодавства України [5, с. 118].

У висновку, сучасні договірні конструкції у приватному праві поєднують класичні засади свободи, рівності та добросовісності сторін із новими підходами, що враховують цифровізацію та глобалізацію правових відносин. Договір залишається основним інструментом реалізації автономії волі, проте його форма, зміст і способи виконання змінюються під впливом електронних технологій, смарт-контрактів та міжнародної уніфікації. Принципи УНІДРУА та Віденська конвенція формують основу гармонізації договірного регулювання у світовому масштабі, забезпечуючи передбачуваність і баланс інтересів сторін [1; 2]. Для України важливо продовжити імплементацію цих підходів у національне законодавство, зокрема в контексті розвитку цивільного права, що має поєднувати традиційну договірну свободу з вимогами цифрової економіки та міжнародної правової інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980 р. (Віденська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text.
2. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (ред. 2016 р.). Рим : Міжнародний інститут уніфікації приватного права, 2016. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2024/01/blackletter2016-Ukrainian.pdf>.
3. Регламент (ЄС) № 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23.07.2014 р. щодо електронної ідентифікації та довірчих послуг для електронних транзакцій на внутрішньому ринку (eIDAS). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0910>.
4. Тимошенко Л. В., Вінюкова О. Б., Гальона І. І. Договірні відносини як елемент права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 122–125.
5. Черняк О. Ю. Форма договору в контексті європеїзації цивільного законодавства України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2022. № 56. С. 116–120.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Макодзеба Олександр Сергійович

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студент 5 групи 2 курсу факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Протягом останніх двох десятиліть онлайн-комерція еволюціонувала з експериментальної форми продажів у структурований правовий та економічний інститут, який функціонує незалежно від просторових і часових меж традиційної торгівлі. Європейський Союз (далі – ЄС) виробив власну нормативну концепцію, що поєднує гармонізацію правових норм із гнучкістю у застосуванні на національному рівні. Отже, сфера електронної торгівлі розглядається як елемент єдиного цифрового простору, у межах якого забезпечується взаємна узгодженість між економічними інтересами бізнесу й правами споживачів.

Законодавче регулювання електронної торгівлі в Європі ґрунтується на принципах свободи підприємницької діяльності, правової визначеності договірних відносин, а також довіри до цифрових операцій. Р. Левкіна, А. Орленко акцентують на тому, що європейська модель орієнтована саме на поєднання приватно-правових і публічно-правових механізмів, що забезпечує сталість правового середовища у сфері електронних послуг [2, с. 76].

Важливо зазначити, що нормативна система електронної торгівлі в ЄС побудована на взаємодії трьох рівнів регулювання: міжнародного, наднаціонального та внутрішньодержавного. Основним документом стала Директива 2000/31/ЄС «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку», яка закріпила правові засади здійснення електронних угод, визначила статус постачальників цифрових сервісів і встановила вимоги до комерційних комунікацій [3].

Крім того, важливим елементом системи є принцип країни походження, за яким діяльність суб'єктів електронної торгівлі підпорядковується праву тієї держави, де він зареєстрований. Відповідно, застосування цього принципу усуває дублювання ліцензійних процедур і створює умови для функціонування спільного цифрового ринку без адміністративних труднощів. Директива також встановила обов'язок інформування користувача про продавця, умови укладення електронного договору, правила зберігання персональних даних і можливість відкликання згоди на їх обробку.

Європейська концепція електронної торгівлі передбачає не лише гарантію підприємницької свободи, а й на посиленій відповідальності за дотримання стандартів доброчесності, інформаційної безпеки та споживчих прав. У межах спільного правового простору сформовано ідею прозорого цифрового середовища, де кожна транзакція підтверджується електронним підписом, юридично рівнозначним власноручному згідно з Регламентом (ЄС) №910/2014 «Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку», що значно знижує ризики шахрайства [4].

Формування європейського бачення до електронної торгівлі відбувалося поступово – від створення нормативних визначень до формування системи інститутів, здатних регулювати складні цифрові операції. Наприклад, перші законодавчі акти були спрямовані на легітимацію електронних документів і підписів, що дозволило перевести договірні відносини у віртуальну площину. Наступний етап розвитку стосувався урівноваження інтересів продавця і покупця, запровадження єдиних правил укладення дистанційних контрактів та встановлення стандартів захисту споживача на наднаціональному рівні.

Подальший розвиток правовому вдосконаленню надала Цифрова стратегія ЄС, яка передбачала усунення географічних перепон у наданні послуг, спрощення транскордонної логістики та розвиток механізмів онлайн-

врегулювання спорів. Так, відмова від геоблокування, структурування правил захисту персональних даних і впровадження електронної ідентифікації на рівні ЄС забезпечили формування цілісного правового поля для цифрової економіки. В свою чергу, Європейська система також відзначається технологічною нейтральністю, що означає незалежність правових норм від конкретних технічних засобів. У зв'язку з цим, регуляторна увага спрямована не на форму технології, а на правовий зміст дії, завдяки чому досягається стабільність правових інститутів. Як підкреслює В. Волинець, гнучкість правового регулювання дозволяє поєднувати інноваційність із юридичною визначеністю, підтримуючи сталий розвиток цифрового підприємництва [1, с. 9].

Крім того, захист прав споживачів у сфері електронної торгівлі має особливе, системне та досить багаторівневе вираження, оскільки Директива 2011/83/ЄС «Про права споживачів» закріпила право на повну інформацію про товар, можливість розірвання угоди у визначений строк, повернення товару без пояснення причин, а також право на відшкодування вартості. Таким чином, покупець отримує не тільки економічні гарантії, а й ефективні процесуальні засоби захисту своїх інтересів [6].

Окрему роль у системі правового регулювання також має захист персональних даних. Так, прийняття Регламенту (ЄС) 2016/679 «Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних» сформувало нову культуру правового поведіння з інформацією, засновану на приватності та відповідальності бізнесу. Додатково Регламент визначив права суб'єктів на доступ, виправлення, обмеження обробки й право на видалення даних, а також запровадив обов'язки підприємців стосовно мінімізації зібраної інформації та гарантування її безпеки [5].

Таким чином, правове регулювання електронної торгівлі в європейських країнах демонструє здатність поєднувати стабільність нормативних принципів із постійним оновленням правових механізмів, що дозволяє підтримувати високий рівень правової передбачуваності та довіри у цифровому середовищі. Саме в цьому полягає особливість системи, тобто, ЄС не обмежується фіксацією норм, а поєднує принципову нормативність з відкритістю до розвитку. Європейські практики поступово враховуються у правових системах інших держав, оскільки вони пропонують зрозумілі та практичні моделі організації цифрової комерції. Завдяки цьому світовий ринок отримує більш узгоджені правила взаємодії, що полегшує розвиток транскордонних онлайн-послуг.

Список використаних джерел:

1. Волинець В. В. Виклики правового регулювання електронної комерції в контексті глобалізації цифрової економіки. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія Право*. № 84 (2). 2024. С. 9–15. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/311869/303015>.
2. Левкіна Р. В., Орленко А. С. Електронна комерція в Україні та методи стимулювання продажів. Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку: матеріали VII Міжнар. наук. конф. (17.05.2024 р.). Одеса: *Нац. ун-т «Одеська політехніка»*, 2024. С. 76–78.
3. Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема електронної комерції, на внутрішньому ринку. Директива 2000/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 08.06.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224#Text.
4. Про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку. Регламент (ЄС) № 910/2014 Європейського Парламенту та Ради 23.07.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-14#Text.
5. Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради 27.04.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.
6. Про права споживачів, про внесення змін до Директиви Ради 93/13/ЄЕС та Директиви Європейського Парламенту і Ради 1999/44/ЄС, а також про скасування Директиви Ради 85/577/ЄЕС і Директиви Європейського Парламенту і Ради 97/7/ЄС. Директива 2011/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради 25.10.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-11#Text.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Матюх Вікторія Євгеніївна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 групи 2 курсу факультету права та економічної безпеки

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Сучасні тенденції розвитку приватного права України у контексті євроінтеграційних процесів набувають системного й багатовимірного характеру, охоплюючи не лише сферу цивільного законодавства, а й глибинні засади праворозуміння, що визначають місце людини, її прав і свобод у

правовій системі держави. Прийняття Цивільного кодексу України засвідчило його ключову роль у становленні сучасної парадигми приватного права, орієнтованого на визнання автономії волі, свободи договору та непорушності права власності як основоположних цінностей громадянського суспільства.

Проблематику розвитку приватного права та його євроінтеграційного напрямку досліджували як українські, так і зарубіжні науковці. Зокрема, значний внесок зробили М. К. Ренненкампф, А. С. Довгерт, В. Я. Калакура, В. І. Кисіль, Ю. Г. Матвеев, О. В. Руденко, Г. С. Фединяк, Є. О. Харитонов, Д. Біля, Г. Гудрича, які розробляли теоретичні та практичні засади гармонізації національного законодавства з європейським правом.

Зміст Цивільного кодексу України демонструє поступову еволюцію від нормативного позитивізму до концепції права як живої системи, що відображає об'єктивні потреби суспільного розвитку. Його норми – насамперед у частині регулювання особистих немайнових прав, договірних та речових відносин – заклали підвалини переходу від державоцентричної до людиноцентричної моделі правового мислення. Водночас цей процес не був позбавлений суперечностей. Прийняття поряд із ЦК України Господарського кодексу із соціалістичною ідеологією «планового господарювання» засвідчило концептуальну колізію у сфері правового регулювання приватноправових відносин. Це подвійне законодавче коріння продовжує ускладнювати правозастосування, зокрема у питаннях співвідношення норм ЦК і ГК, що потребує докорінного перегляду та уніфікації [1, с. 43].

У контексті європейської інтеграції України реформування приватного права не може обмежуватися частковими змінами. Йдеться про необхідність глибокої модернізації його концептуальних основ відповідно до принципів права Європейського Союзу, серед яких ключовими є верховенство права, юридична визначеність, добросовісність, пропорційність, рівність та повага до людської гідності. Саме ці принципи формують методологічну основу гармонізації українського права з *acquis communautaire*. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС започаткувало етап імплементації європейських стандартів у публічному та приватному праві України.

Особливу роль у цьому процесі відіграють рекомендаційні акти європейських і міжнародних організацій – Принципи УНІДРУА, Принципи європейського контрактного права (PECL), а також Проєкт Загальної системи координат – Draft Common Frame of Reference (DCFR). Останній, будучи не кодифікаційним актом у класичному розумінні, пропонує модель порівняльно-правового узгодження національних систем приватного права Європи, що є важливим методологічним орієнтиром і для української цивілістики.

Серед актуальних напрямів гармонізації особливої уваги потребує реформування договірного права України. Принцип свободи договору,

закріплений у ст. 6 ЦК України [2], у поєднанні з ідеєю диспозитивності та автономії волі сторін, створює потенціал для інтеграції з європейськими правовими моделями. Водночас практика показує необхідність уточнення меж дії імперативних норм, механізмів захисту слабшої сторони у договірних відносинах та адаптації інститутів лізингу, факторингу, франчайзингу, які активно розвиваються у правопорядках держав ЄС. Важливим є також перегляд підходів до визначення недоговірних зобов'язань, які мають відповідати сучасним стандартам деліктного права, закладеним у Принципах PECL та DCFR [3, с. 24].

Європейський вектор розвитку українського приватного права передбачає також підвищення ролі судової практики як джерела формування правових позицій. Практика Європейського суду з прав людини, рішення Суду ЄС та їх застосування у національному правопорядку створюють підґрунтя для формування доктрини «європейського правового діалогу».

Розвиток приватного права України в умовах євроінтеграції неминує пов'язаний із подоланням фрагментарності законодавчого процесу. Відсутність цілісної концепції правової політики держави, зокрема у сфері цивільного права, гальмує модернізаційні процеси. Тому першочерговим завданням є вироблення науково обґрунтованої Концепції розвитку приватного права України, яка б визначала стратегічні орієнтири адаптації до права ЄС, принципи уніфікації та механізми впровадження європейських стандартів у національну правову систему.

Отже, сучасні тенденції розвитку приватного права України у євроінтеграційному контексті полягають у поступовому переході від декларативного сприйняття європейських правових принципів до їх реальної імплементації у законодавство, судову практику та правову культуру. Цей процес має спиратися на системність, науковість і безперервність реформ, адже лише за таких умов можливо забезпечити повноцінну інтеграцію українського права у загальноєвропейський правовий простір, де людина, її свобода і гідність виступають не лише об'єктом, а й метою правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Кузнецова, Н. С. Перспективи розвитку приватного права в контексті європейської інтеграції України. *Проблеми цивільного права та процесу*, 2018. С. 40–46.
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Сопільник Р. Л. Тенденції розвитку цивільно-правової політики України в умовах євроінтеграції: порівняльно-правовий аспект. *Академічні візії*. 2021. № 1. С. 23–30.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Мельник Микита Валентинович

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студент 2 групи 2 курсу факультет прокуратури

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА КОНЦЕПЦІЮ ВЛАСНОСТІ: ВІД МАТЕРІАЛЬНОГО ДО ВІРТУАЛЬНОГО МАЙНА

Цифровізація глобальної економіки та суспільних відносин зумовила зміни у розумінні багатьох традиційних юридичних категорій, серед яких і право власності. Класичне право власності історично формувалося навколо матеріальних об'єктів – землі, речей, майна, яке можна фізично контролювати. Однак у ХХІ ст. з появою цифрових активів, криптовалют, токенів, віртуальних об'єктів і навіть персональних даних як економічного ресурсу, поняття «власності» набуває нових змістів. Саме тому сучасна юриспруденція опинилася перед необхідністю переосмислення сутності права власності у віртуальному просторі [1; 2].

У правових системах світу дедалі частіше підкреслюється, що право власності перестає бути виключно правом володіння матеріальною річчю, натомість перетворюється на право контролю над нематеріальними об'єктами, які мають економічну вартість. Так, Дж. Ферфілд у статті *Virtual Property* (2005) запропонував розглядати цифрові об'єкти – акаунти, доменні імена, ігрові предмети – як новий тип власності, оскільки вони відповідають ключовим ознакам майна: контроль, відчужуваність та економічна цінність [1].

Л. Лессіг у праці *Code and Other Laws of Cyberspace* наголошує, що в цифрову епоху «код стає законом» – тобто не держава, а технічна архітектура визначає, хто може користуватися цифровими об'єктами. Таким чином, у цифровому світі володіння не є фізичним, а програмним – воно визначається наявністю ключів доступу чи прав користування, закріплених у смарт-контрактах або платформах [2].

Регулювання віртуальної власності вже набуває законодавчого оформлення. Так, Європейський Союз ухвалив Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського парламенту та Ради від 31 травня 2023 року про ринки

криптоактивів та про внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 та Директив 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937 (MiCA), який уперше системно визначив категорії цифрових активів, встановив вимоги до емітентів токенів і запровадив механізми правового захисту користувачів [4]. Аналогічно, у Великій Британії Комісія з права у *Digital Assets Report* (2023) запропонувала трактувати цифрові активи як «data objects» – нову категорію власності, відмінну від речей та прав вимоги. Такий підхід дозволяє забезпечити правову визначеність для крипто активів, NFT і токенизованих форм власності [5].

У США тенденції аналогічні, а саме, поправки до Єдиного торгового кодексу (UCC, 2022) [6] запровадили новий розділ – *Controllable Electronic Records*, який визнає, що електронний запис може бути об'єктом володіння і передавання за умови технічного контролю. Це крок до створення єдиного режиму для віртуальних активів.

Така логіка поширюється і на судову практику, так, у справі *Kremen v. Cohen* (2003) апеляційний суд визнав доменне ім'я формою власності, оскільки воно може бути привласнене, передане або втрачено. В англійському рішенні *AA v Persons Unknown* (2019) суд прямо визнав біткоїн майном, на яке може бути накладено арешт, що стало прецедентом для визнання крипто активів як об'єктів майнових прав. Ці приклади показують, що ключовим критерієм сучасної власності стає контроль, а не фізичне володіння, тож, цифрові об'єкти не можна тримати у руках, але можна володіти ключами, що надають ексклюзивний доступ. Це і ставить нові виклики для традиційного приватного права, тобто, як забезпечити правовий захист, якщо об'єкт може миттєво копіюватися, передаватися чи бути змінений без відома власника? З іншого боку, цифрові платформи створюють нову форму залежності користувачів від адміністраторів: у випадку блокування акаунту чи NFT користувач втрачає контроль, навіть якщо він мав усі правові підстави на володіння. Таким чином, виникає колізія між де-юре правом власності та де-факто можливістю контролю, яка залежить від алгоритмів та умов користування платформою [3].

Окрему увагу привертає питання власності на дані. У цифровій економіці дані – це ресурс, що створює вартість, але не завжди має визначеного «власника». Європейська модель права на дані базується на регламентах GDPR (2016/679) і Data Governance Act (2022), які гарантують контроль суб'єкта над персональними даними, але не визнають їх об'єктом приватної власності. Це принципова відмінність від американського підходу, де дані часто розглядаються як актив компанії.

Цифровізація змінює не лише об'єкт, а й філософію володіння. Як зазначає Джеремі Ріфкін у праці *The Age of Access* (2000), сучасна економіка рухається від власності до користування. Людина дедалі рідше «володіє»

речами – натомість отримує тимчасовий доступ до сервісів: потокового контенту, хмарних сховищ, ліцензійних програм. Це означає, що класична триада власності – володіння, користування і розпорядження – у цифровій сфері розщеплюється: користування стає ключовим, тоді як володіння часто залишається за платформою чи провайдером [3].

Таким чином, у праві виникає новий тип правовідносин – «власність без володіння». Загалом, можна виділити три основні тенденції розвитку інституту власності у цифровому світі. По-перше, відбувається дематеріалізація майна: об'єкти власності стають інформаційними, що ускладнює їх правову ідентифікацію. По-друге, формується новий критерій володіння – контроль, який може існувати без фізичного зв'язку з річчю. По-третє, спостерігається зміщення балансу між приватною власністю і платформою, коли юридичний титул залишається за користувачем, але фактична влада над об'єктом – за компанією, що володіє кодом.

Усе це потребує перегляду підходів до правового регулювання. Сьогодні міжнародні організації, такі як WIPO та OECD, активно розробляють рекомендації щодо правового статусу NFT, криптоактивів і цифрових даних. Документи WIPO (2024) визнають, що цифрові токени можуть бути носіями прав інтелектуальної власності, а отже, підлягати охороні як майно. OECD у звіті *Going Digital: Guide to Data Governance Policy Making* (2022) підкреслює, що майбутнє права власності буде пов'язане не з речами, а з інформаційними потоками [7].

Підсумовуючи, можна сказати, що цифровізація не руйнує поняття власності, а еволюціонує його. Право власності переходить від фізичного виміру до віртуального, але зберігає свою функцію, щоб гарантувати свободу особи володіти й контролювати результат своєї діяльності. Водночас держава має забезпечити баланс між інноваціями й правовою визначеністю. Нові правові режими такі як MiCA чи UCC Article 12 є лише перший крок у цьому напрямі, тож, є потреба у створенні комплексної міжнародної системи регулювання цифрової власності, яка поєднає цивільно-правові, інтелектуальні та технологічні аспекти.

Список використаних джерел:

1. Fairfield J. Virtual Property. *Boston University Law Review*. 2005. Vol. 85(4). URL: <https://www.bu.edu/law/journals-archive/bulr/volume85n4/FAIRFIELD.pdf?utm>.
2. Lessig L. *Code and Other Laws of Cyberspace*. New York: Basic Books, 1999. URL: <https://lessig.org/images/resources/1999-Code.pdf>.

3. Cohen J. E. *Configuring the Networked Self: Law, Code, and the Play of Everyday Practice*. Yale University Press, 2012. URL: <https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/804/>.

4. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-Assets (MiCA). *Official Journal of the European Union*, 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng?utm>.

5. Law Commission (UK). *Digital Assets: Final Report*. London: The Stationery Office, 2023. URL: <https://www.skadden.com/-/media/files/publications/2024/09/uk-government-introduces-bill/digitalassetsreport.pdf?>.

6. Uniform Commercial Code (UCC). Article 12: Controllable Electronic Records. 2022. URL: <https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/Joint-USPTO-USCO-Report-on-NFTs-and-Intellectual-Property.pdf>.

7. WIPO. *NFTs and Intellectual Property*. Geneva: World Intellectual Property Organization, 2024. URL: <https://www.wipo.int/en/web/wipo-magazine/articles/the-metaverse-nfts-and-ip-rights-to-regulate-or-not-to-regulate-42603>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Москвіна Аліна Сергіївна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 6 групи 2 курсу факультету прокуратури

ПРИНЦИП ДОБРОСОВІСНОСТІ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Одним із наріжних принципів права є принцип добросовісності, який слугує загальним фундаментом цивільного законодавства та визначальним вектором у нормуванні контрактних відносин. Саме добросовісність покликана гарантувати адекватну рівновагу між потребами учасників правочину, культивувати довіру у сфері цивільного обігу та слугувати вагомим засобом протидії неправомірному використанню наданих прав.

Принцип добросовісності (лат. «*bona fides*») коріниться глибоко в історії, сягаючи епохи Давнього Риму. У юриспруденції класичного періоду Риму «*bona fides*» слугувала як етичним, так і правовим критерієм, що диктував адекватну манеру дій учасників у договірних взаєминах. Принцип добросовісності ліг у фундамент низки інститутів римського права, зокрема, опіки, поруки, майнових відносин між подружжям, угод купівлі-продажу, оренди, підяду, перевезення, найму та інших подібних. Згодом цей принцип було поглиблено та закріплено на законодавчому рівні у правових моделях

країн Європи, зокрема у німецькому, французькому та швейцарському правопорядках, де добросовісність стала невіддільною частиною договірного права [5, с. 25-26].

Стосовно ж самого означення поняття «добросовісності», єдиної домінантної позиції у наукових колах не вироблено. Через це, на думку небагатьох дослідників, узагалі нереально зафіксувати будь-які критерії, характеристики чи визначення добросовісності (як і справедливості та розумності) у жодному законодавчому акті. Проте, у фахових працях виокремлюють об'єктивну та суб'єктивну складові цього принципу. Як підкреслює К. Валігура, об'єктивність цього принципу зумовлена його закріпленням у правових нормах, тоді як суб'єктивна грань постає через призму індивідуального розуміння особою норм права, виходячи з її внутрішніх почуттів про добро та совість [1, с. 3].

У межах своєї юрисдикційної діяльності Верховний Суд (надалі – ВС) сформував неупереджений критерій добросовісності. Цей критерій трактує сутність означеного принципу не просто як етичне поняття, а як чіткий юридичний орієнтир для дій усіх суб'єктів. Зокрема, в ухвалі Касаційного цивільного суду у складі ВС (надалі – КЦС ВС) від 16.05.2018 р. стосовно справи № 449/1154/14, було наголошено, що добросовісність, закріплена у п. 6 ст. 3 Цивільного кодексу України, є певним еталоном поведінки, котрий ґрунтується на засадах чесноти, прозорості взаємин та належної поваги до прав іншого учасника правової конструкції. Завдяки такій інтерпретації, суд де-факто закріпив сприйняття добросовісності як незалежного показника для верифікації вчинків осіб у сфері цивільного обороту, що гарантує адекватну рівновагу та справедливість інтересів у контексті договірних зобов'язань [7].

Отже, поєднання суб'єктивного та об'єктивного аспектів формує багатогранний критерій для верифікації дій учасників цивільного обороту. Так, з одного боку, вагоме значення мають наміри особи, а з іншого – реальні наслідки її вчинків та те, наскільки ці вчинки відповідали сподіванням контрагента у правочині. Завдяки такому погляду, суд чи інший уповноважений орган отримує змогу ґрунтовно аналізувати ситуацію, спираючись не лише на букву закону, а й на фактичну поведінку суб'єктів правовідносин.

На практиці ця конструкція тягне за собою, те що навіть коли пряме порушення законодавства відсутнє, дії, які протирічать засадам справедливості, чесності або спричиняють безпідставні збитки іншій стороні, можуть бути кваліфіковані як дії недобросовісні. Таким чином, доктрина добросовісності стає певним «етико-правовим запобіжником», який унеможливорює неправомірне використання наданих прав та підтримує належний баланс інтересів у сфері договірних зобов'язань.

У рамках європейського приватного права принцип добросовісності розглядається як квінтесенція договірних взаємовідносин. Так, Принципи європейського договірного права (PECL) констатують, що учасники угод зобов'язані оперувати чесно та з належним урахуванням інтересів свого партнера по договору [2, с. 9].

Судова практика ВС підтверджує ключове значення принципу добросовісності у цивільних правовідносинах. У постанові від 16.05.2018 р. у справі № 449/1154/14 суд наголосив, що добросовісність як елемент п. 6 ст. 3 ЦК України є стандартом поведінки, який передбачає чесність, відкритість і повагу до інтересів іншої сторони; саме на підставі цього принципу було захищено інтереси добросовісного іпотекодержателя, який обґрунтовано покладався на дані реєстру.

У практиці ВС послідовно застосовується й доктрина *venire contra factum proprium*, що забороняє суперечливу поведінку сторін та безпосередньо впливає з принципу добросовісності: про це, зокрема, зазначено у постановах Об'єднаної палати КЦС ВС від 10.04.2019 р. (справа № 390/34/17) та Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі ВС (надалі – КГС ВС) від 06.12.2019 р. (справа № 910/353/19). Крім того, у постанові КЦС ВС від 04.09.2020 р. (справа № 311/2145/19) суд визнав недобросовісною поведінку, спрямовану на використання формально законних інструментів у спосіб, що порушує баланс інтересів та може завдати шкоди іншій стороні, підкресливши нерозривний зв'язок між добросовісністю та заборonoю зловживання правом.

Велика Палата ВС у справі № 910/719/19 від 19.05.2020 р. також акцентувала, що обов'язок діяти добросовісно існує не лише під час виконання договору, але й на стадії попередніх переговорів, оскільки принцип добросовісності охоплює всю динаміку цивільних відносин. У найновішій практиці (постанова Об'єднаної палати КЦС ВС від 19.02.2024 р., справа № 567/3/22) ВС підтвердив, що добросовісність є універсальною засадою цивільного законодавства та критерієм оцінки поведінки учасників правовідносин незалежно від їх виду. Це свідчить про те, що сучасна українська судова практика послідовно розглядає добросовісність не як декларативний принцип, а як реальний, практичний інструмент забезпечення справедливого та збалансованого правозастосування.

У чинному законодавстві ця ідея зафіксована у положеннях, зокрема, ст. 3, 13 та 509 ЦК України: ст. 3 закріплює добросовісність як одну з основних засад цивільного регулювання, ст. 13 зобов'язує суб'єктів реалізовувати свої права саме добросовісно, тоді як ч. 3 ст. 509 встановлює, що правочин, що стосується зобов'язання, має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості. Отже, у нашій правовій системі помітна

тенденція до впровадження європейських правових здобутків, що засвідчує ключову роль добросовісності як наріжного каменю цивільного права та важливого каталізатора зближення українського приватного права з європейськими стандартами [4, с. 3; 8].

До того ж, в реальних обставинах економічної невизначеності, спричиненої війною, пандемією чи іншими непередбачуваними подіями, добросовісність слугує мірилом для оцінки дій учасників: чи справді вони були об'єктивно нездатні виконати контракт, чи лише намагалися уникнути відповідальності. У цьому контексті, зловживання правами у цивільному процесі також розглядається як прояв недобросовісної поведінки [3, с. 2-3; 6, с. 5-7].

Отже, ефективна реалізація принципу добросовісності передбачає його неухильне впровадження як при підписанні угоди, так і під час її виконання, причому суди мають відігравати ключову роль у вибудові уніфікованих критеріїв застосування норми. Тільки тоді добросовісність зможе повноцінно реалізувати своє головне завдання, а отже, слугувати заставою справедливості, передбачуваності та непорушності договірних зв'язків в процесі євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Валігура К. Принцип добросовісності як категорія цивільного права. *Entrepreneurship, economy and law*. 2020. № 4. С. 11–16. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.02>.
2. Заїчко В. Принципи і теорії договору в історичній ретроспективі та сучасному цивільному праві. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 7-8. URL: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.7-8.25>.
3. Іванько І. Співвідношення принципів добросовісності та свободи договору у регулюванні переддоговірних відносин в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 9. С. 53–56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-9/10>.
4. Кізлова О. С. Зловживання правом у договірних зобов'язаннях: нові тенденції (сучасна інтерпретація принципу добросовісності в умовах економічної нестабільності). *Право і суспільство*. 2025. Т. 1, № 3. С. 100–106. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.1.14>.
5. Назарова І. В. Принцип добросовісності в праві : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2020. 245 с.
6. Панаїд Я. І. Поняття та ознаки зловживання процесуальними правами в контексті принципу добросовісності в цивільному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 5. С. 40–48. URL: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2024.7>.
7. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 15.05.2018 р. № 449/1154/14. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/74536892>.

8. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 05.10.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Мошкова Ганна Максимівна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 8 групи 2 курсу факультету прокуратури

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

В Україні спостерігається зростання популярності шлюбних договорів, що свідчить про підвищення юридичної свідомості громадян та їхнє прагнення до формалізації сімейних майнових відносин. Однак, правова база не завжди встигає за цими соціальними змінами. Складнощі у правозастосуванні посилюються тим, що шлюбний договір є відносно новим інститутом для країни, оскільки в радянському праві він був відсутній, а історична ретроспектива законодавства (від Київської Русі до імперського періоду) не є релевантним для сучасного регулювання, крім питань шлюбних звичаїв.

У науковій літературі відзначається, що підхід до законодавчого регулювання шлюбних договорів країнах континентального та англо-американського права значно відрізняються. У країнах загального права предметом регулювання договору можуть бути особисті немайнові та майнові відносини подружжя, у країнах континентального прав – лише майнові. Мусульманські шлюбні договори більш традиційні й переважно стосуються немайнових питань, але трапляються й випадки регулювання майнових відносин подружжя.

У Німеччині, на відміну від України, встановлено презумпцію особистої власності кожного з подружжя, натомість режим спільної сумісної власності встановлюється шлюбним договором (§ 1363–1364 Німецького цивільного кодексу) [1, с. 346].

Також цікава розбіжність між німецьким та українським правом полягає у можливості укладення шлюбного договору. У Німеччині цей договір може бути укладений через представника, оскільки він охоплює виключно майнові питання і розглядається юристами як суто цивільно-правовий інститут. Натомість, в Україні шлюбний договір регулюється також сімейним законодавством, що вимагає його особистого укладення, подібно до процедури реєстрації шлюбу.

Також у німецьких шлюбних договорах зустрічаються положення, пов'язані з професійним і кар'єрним розвитком кожного з подружжя [2]. Регламентуються питання народження дітей, їх виховання з урахуванням професій чоловіка та дружини. Наприклад, якщо дружина не працює за фахом, так як доглядає за дітьми подружжя. У договорі можна прописати, що дружина вийде на роботу на умовах неповного робочого дня, коли діти досягнуть певного віку, а пізніше на умовах повного робочого дня, коли діти виростуть ще. Також можна прописати плани подружжя щодо кількості майбутніх дітей. Планування родини з урахуванням особистих обставин кожного з подружжя та їх фіксування в договорі потрібні для юридичної оцінки розвитку шлюбних відносин порівняно з моментом укладання договору. Німецькі правники відносять ці обставини до суб'єктивних аспектів шлюбного договору.

Цивільний кодекс Франції регулює два ключові аспекти шлюбного договору: строк укладення та дієздатність сторін. Відповідно до ст. 1395 ЦК Франції договір має бути укладений до реєстрації шлюбу. Щодо неповнолітніх осіб, то ст. 1398 ЦК Франції вимагає обов'язкового письмового дозволу їхніх батьків або опікунів; інакше договір буде нікчемним [3, с. 356].

Що цікаво, у Франції та Німеччині можна передбачити правові наслідки зради або появи алкогольної/наркотичної залежності, зокрема у вигляді переходу частини майна до одного з подружжя.

Схожі норми можемо знайти й у законодавстві пострадянських країн. Так, виходячи з положень ч. 4 ст. 29 Сімейного кодексу Республіки Молдова, подружжя має право передбачити в шлюбному договорі майнові наслідки для сторони, поведінка якої призвела до розірвання шлюбу [4, с. 47].

Аналізуючи азійське законодавство, варто звернути увагу на Японію: стаття 759 Цивільного кодексу Японії встановлює, на наш погляд, радикальне обмеження – вносити зміни до шлюбного договору дозволено виключно у випадку, коли це прямо передбачено його положеннями. Крім того, для набуття чинності шлюбний договір підлягає реєстрації в органах РАЦСу; якщо цього не зробити, правовий режим майна подружжя регулюватиметься нормами закону (ст. 755 ЦК Японії).

Аналіз досвіду скандинавських країн показує, що у Швеції шлюбний договір – який охоплює лише правовий режим майна – має специфічну форму: крім підписів сторін, вимагається засвідчення двома свідками (на відміну від добровільної присутності свідків в Україні). Чинність угоди настає після її реєстрації в окружному суді, при цьому договір допускає подальші зміни чи розірвання.

В Данії та Швейцарії правила укладення шлюбного договору подібні, але договір набуває статусу невід'ємного додатка до свідоцтва про шлюб. Крім

того, швейцарське сімейне право встановлює обов'язок отримання взаємної згоди подружжя для розпорядження їхнім спільним майном.

Мусульманське право теж передбачає існування шлюбного договору, яким на кожную зі сторін покладаються права, обов'язки й відповідальність за порушення умов договору. При цьому в договорі можуть урегулюватися спадкові питання. Увага приділяється традиційним для мусульманського права побутовим обов'язкам чоловіка та дружини, зокрема забезпечення дружини та її виховання чоловіком як главою сім'ї [5, с. 119].

Світовий досвід демонструє низку положень, нехарактерних для українських шлюбних договорів. Наприклад, законодавство Іспанії дозволяє врегулювати в шлюбному договорі питання спадкування при розірванні шлюбу. В Італії такі договори можуть стосуватися прав та обов'язків третіх осіб (наприклад, кредиторів) [6, с. 63].

У Греції поширений договір про співжиття, який регулює відносини сторін лише до реєстрації шлюбу, причому його заборонено укладати у шлюбі, між родичами, а також між усиновленими та усиновлювачами.

Особливі вимоги до реєстрації існують у країнах Балтії: у Латвії нотаріально засвідчені шлюбні договори реєструються в Реєстрі майнових відносин подружжя (а для нерухомості – додатково у Земельному реєстрі) для набуття юридичної сили щодо третіх осіб.

Керуючись наведеним вище зарубіжним досвідом, вважаю за доцільне висловити власні міркування щодо можливості впровадження в українське законодавство окремих положень, не властивих його чинній системі регулювання шлюбних договорів.

По-перше, видається необґрунтованою та надмірною заборону внесення змін до шлюбного договору, оскільки його сторони можуть бути недостатньо зрілими у момент укладення.

По-друге, на нашу думку, необхідно передбачити можливість включення до шлюбного договору положень, що стосуються планування сім'ї (за прикладом Німеччини), а також спадкових питань (за прикладом Іспанії).

Запропоновані напрями вдосконалення законодавства у сфері шлюбних договорів сприятимуть зміцненню правового підґрунтя української сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz, Beurkundungsgesetz, AGB-Gesetz. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, Verlag C.H. Beck, 1996. S. 550–551.

2. Соболев В. П. Шлюбний договір: зарубіжний досвід та перспективи його запозичення у законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 82–84.

3. Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право : курс лекцій. К. : Юрінком Інтер, 1997. 432 с.

4. Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. К. : Юрінком Інтер, 2005. 366 с.

5. Казарян К. А. Інститут шлюбного договору в англосаксонській та континентальній правових сім'ях. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2013. № 1062. С. 268–271.

6. Жилінкова І. В. Розвиток інституту шлюбного договору. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1(28). Х.: Право. С. 60–68.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

М'ясникова Анжела Сергіївна,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 8 групи 2 курсу факультету прокуратури

ЗАПОВІТ ПОДРУЖЖЯ ТА СПАДКОВИЙ ДОГОВІР З УЧАСТЮ ПОДРУЖЖЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Мабуть, кожен хоча б один раз у своєму житті замислювався над питанням: що залишить після себе й кому? І це цілком логічно, особливо якщо уявити, що людина все життя намагається щось зберегти, придбати, збудувати, докладаючи при цьому не тільки особистих зусиль, а й шляхом об'єднання своєї праці з іншими членами сім'ї, зокрема своїм чоловіком, дружиною. Відповідно, починається пошук оптимального юридичного шляху, який забезпечить перехід майна у спадок [1, с. 124].

Спадкування – один із найважливіших інститутів цивільного права. Адже майже кожна людина, яка працює та примножує свої матеріальні статки, хоче після себе залишити їх дітям чи іншим особам. Це пояснює той факт, що інститут спадкування є чи не найстарішим інститутом цивільного права, який має свої сталі традиції, що сягають корінням римського права. Стрижневим принципом спадкового права є принцип свободи спадкування, який знайшов своє законодавче закріплення в ст. 1235 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Принцип свободи заповіту є загальновизнаним. Свобода заповіту полягає найперше в тому, що заповідач має право заповісти своє майно на свій розсуд.

Прийняття ЦК України у 2003 р. обумовило серйозні зміни в підходах до багатьох традиційних цивільно-правових інститутів. Не стало винятком і

спадкове право, основні засади якого були побудовані на нормах пострадянської системи. Зважаючи на чітке правонаступництво основних положень і принципів, що регулюють спадкові правовідносини, одночасно з'явилися і нові статті в цивільному законодавстві, які потребують єдиного розуміння, тлумачення і застосування. У главі 85 «Спадкування за заповітом» з'явився раніше невідомий вітчизняному законодавцю особливий різновид заповіту – заповіт подружжя [2]. Позитивом такого заповіту є те, що той з подружжя, який пережив іншого, продовжує жити в звичному для нього майновому середовищі. Але це ледь не єдина перевага такого документа. Складаючи спільний заповіт, подружжя повинні враховувати і його можливі недоліки, які свого часу були детально проаналізовані в юридичній літературі [2, с.160].

Спільний заповіт подружжя та спадковий договір є двома основними юридичними інструментами, що дозволяють подружжю спільно розпорядитися своїм майном на випадок смерті. Незважаючи на спільну мету – визначити долю майна, вони кардинально відрізняються за правовою природою, ступенем гарантії виконання, порядком зміни та впливом на спадкове право.

Заповіт подружжя (ст. 1243 ЦК України) є одностороннім правочином – розпорядженням на випадок смерті. Він не створює жодних зобов'язань для спадкоємців за життя подружжя. Перевагою подружжя є те, що: 1) майно, яке було спільною сумісною власністю, спадкується тією особою, яка була обрана за домовленістю подружжя; 2) той з подружжя, який пережив, продовжує жити у звичному для нього майновому середовищі. Таке положення представляє особливий інтерес для нотаріусів, оскільки заповіт подружжя, як і будь-який інший заповіт, посвідчується нотаріусом [2, с.161].

Незважаючи на наявність двох осіб, які його укладають, він не належить до категорії договорів. Спільний заповіт є різновидом одностороннього правочину. Відповідно до ч. 3 ст. 202 ЦК України одностороннім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією чи кількома особами. Отже, подружжя в односторонньому правочині виступає як сторона, що представлена двома особами.

Проаналізувавши ст. 1243 ЦК України, можна зробити такий висновок, що для набрання чинності спільного заповіту подружжя потрібне існування таких умов: 1) належний суб'єктний склад цього правочину; 2) належний об'єкт правочину; 3) і головне – це наявність спільної волі подружжя щодо розпорядження майном. Належний суб'єктний склад цього правочину має значення формальної умови чинності спільного заповіту, адже цей заповіт можуть укладати лише ті особи, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, тобто подружжя. На підтвердження цього факту подружжя надає нотаріусу

оригінал свідоцтва про шлюб. Потрібно зауважити, що фактичні шлюбні відносини не породжують права на спільний заповіт, оскільки згідно зі ст. 21 Сімейного кодексу України шлюбом визнається сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану[3, с. 201].

Заповіт подружжя набере юридичної сили, якщо його буде складено щодо належного об'єкта. Відповідно до ч. 1 ст. 1243 ЦК України подружжя може скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності, тобто це майно, яке було набуто під час шлюбу, чи майно, створене спільною працею подружжя, або інше майно, яке набуває режиму спільної сумісної власності подружжя за договором сторін, наприклад, за договором дарування.

Крім цих двох умов для чинності заповіту подружжя потрібна ще одна, а саме – спільна воля дружини та чоловіка щодо розпорядження майном. Але в деякій мірі це порушує традиційні уявлення про заповіт як про справу особисту, коли особа на свій власний розсуд визначає долю її майна, адже відповідно до ст. 1233 ЦК України заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Отже, заповіт подружжя в цьому плані є виключенням через те, що тут передбачається спільна воля двох осіб [4, с. 94].

Спадковий договір з участю подружжя – це особливий вид цивільно-правового договору, який дозволяє чоловіку та дружині (як відчужувачам) розпорядитися своїм майном на випадок смерті, зобов'язуючи іншу сторону (набувача) виконувати певні розпорядження.

Спадковий договір з такою назвою був відомий та застосовувався на території України ще задовго до того, як він отримав своє законодавче закріплення у сьогоденному розумінні. Поняття спадкового договору почало розповсюджуватись з 1811 р., коли почалося поширення дії положень Цивільного кодексу Австрії на території західноукраїнських земель, які були на той час у складі Австрійської монархії. Згідно з законодавством, яке діяло у той час, спадковий договір вважався однією з підстав спадкування, поряд із спадкуванням за законом та за заповітом, та вважався чинним лише за умови його укладення між подружжям.

Згідно зі статтею 1302 ЦК України, за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача. Спадковий договір має як основну, так і додаткову мету. Основною метою спадкового договору є визначення юридичної долі належного відчужуваного майна на випадок смерті власника. Додаткову ж мету

становить зустрічне надання у вигляді певних визначених дій майнового чи немайнового характеру, які мають бути вчинені набувачем.

Виходячи з цього, можна сказати, що спадковий договір є: по-перше, консенсуальним, оскільки він вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди за всіма істотними умовами за умови дотримання визначеної законодавством форми; по-друге, відплатним, тому що на кожну із сторін договору покладається обов'язок здійснити зустрічне майнове надання; по-третє, двостороннім, оскільки цей договір являє собою погоджену дію двох осіб [3, с. 205].

У разі складання спадкового договору за участі подружжя, предметом такого договору може бути майно, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, а також те майно, яке є особистою власністю одного з подружжя. У спадковому договорі може бути встановлено, що у разі смерті одного з членів подружжя спадщина переходить до другого, а у разі смерті другого з подружжя його майно переходить до набувача за договором [5, с.50]. ЦК України встановлює певні гарантії для учасників спадкового договору, щодо додержання їх прав та законних інтересів. Так, для того, щоб майно, яке є предметом спадкового договору не перейшло до третіх осіб, нотаріус одночасно з посвідченням цього договору накладає на зазначене майно заборону відчуження, про що вносяться відомості до Єдиного державного реєстру заборони відчуження об'єктів нерухомого майна. Зняття цієї заборони відбувається вже після смерті відчужувача на підставі свідоцтва про смерть.

Отже, заповіт подружжя і спадковий договір з участю подружжя мають спільну мету – забезпечення переходу майна після смерті, однак різняться за своєю правовою природою, формою та наслідками. Заповіт подружжя є одностороннім волевиявленням, що може бути вільно змінене або скасоване, тоді як спадковий договір має характер двосторонньої угоди, яка встановлює взаємні обов'язки та надає більші гарантії виконання волі сторін.

Список використаних джерел:

1. Донцов, Д. Ю. Спільний заповіт подружжя: актуальність дослідження й деякі перешкоди до застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 123–126.

2. Курило Т. В. Заповіт подружжя: правова природа та особливості застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 60–63.

3. Кучеренко Д. С. Спадковий договір: теорія та практика. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 201–206.

4. Парасюк М. В. Особливості укладення заповіту подружжя. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Випуск 3. С. 91–100.

5. Сегенюк А. В. Спадковий договір : поняття, характеристика, особливості. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 25. С. 49-53.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Наїнко Дар'я Олександрівна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 групи 2 курсу факультету юстиції

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В ІНТЕРЕСАХ СУСПІЛЬСТВА: ПОРІВНЯЛЬНО ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Конституція України [1] гарантує право власності, але допускає його обмеження, визнаючи соціальну функцію власності. В Україні, як і в інших країнах континентального права [2], обмеження права власності встановлюються законодавчими актами.

Право власності охоплює правові норми, які закріплюють і охороняють стан приналежності матеріальних благ конкретним особам. Власність характеризується наявністю такої влади особи над річчю, яка визнана суспільством і регламентована соціальними нормами. Оскільки влада над річчю неможлива без того, щоб інші особи, не власники речі, ставилися до неї як до чужої, власність означає відношення між людьми з приводу речей. Всі інші особи – не власники – зобов'язані утримуватися від будь-яких зазіхань на чужу річ і на волю власника мати цю річ. Таким чином, власність це суспільні відносини, які характеризуються двома основними ознаками: вони виникають з приводу речей, мають вольовий зміст [3].

Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб [4].

Одним із принципів права власності є його непорушність, ніхто не може протиправно позбавити права власності або обмежити його здійснення без законних підстав. Разом із тим, законодавство містить винятки з цього правила, а саме можливість примусового відчуження, яке застосовується лише за суспільною необхідністю та в порядку, встановленому законом. Примусове відчуження майна вимагає попереднього та повного відшкодування його вартості, крім випадків, передбачених законом (наприклад, реквізиція в умовах воєнного стану).

Обмеження права власності – це встановлені законом випадки, коли держава може втручатися у права власника щодо його майна, обмежуючи його

володіння, користування чи розпорядження. Такі обмеження можливі з метою захисту суспільних інтересів, наприклад, у сфері будівництва чи використання природних ресурсів. Право власності не є абсолютним і може бути обмежене лише у встановленому законом порядку, а примусове відчуження вимагає компенсації [4].

Обмеження права власності можливе виключно на підставах та в порядку, встановлених законом, зокрема через суспільну необхідність, воєнні чи надзвичайні стани. Обмеження права власності в інтересах суспільства передбачає, що держава може обмежувати приватну власність, якщо це необхідно для захисту суспільних інтересів, проте такі обмеження мають бути співмірними, встановленими законом і передбачати повне відшкодування вартості у разі примусового відчуження [2].

Обмеження права власності в інтересах суспільства можуть бути в різних сферах:

- у сфері земельних відносин: цільове призначення земель (наприклад, заборона на використання сільськогосподарських земель для будівництва); мораторії (в Україні діяв мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, що обмежував права власників); захисні зони (встановлення обмежень на забудову в межах водоохоронних зон, природоохоронних територій або зон охорони культурної спадщини) [5];

- у сфері інтелектуальної власності: обмеження терміну дії патенту або авторського права (це забезпечує баланс між інтересами винахідників і суспільства, що має доступ до знань); винятки із захисту авторського права (наприклад, право на вільне використання творів у освітніх цілях або для цитування) [6];

- у будівельній та екологічній сферах: будівельні норми (визначення висотності будівель, мінімальних відступів від меж ділянки тощо) [7], екологічні нормативи (регулювання рівня шуму, викидів та інших видів забруднення) [8].

Порівняльно-правовий аспект розглядає, як різні правові системи балансують приватні права та суспільні потреби.

В англо-американській правовій системі обмеження права власності в інтересах суспільства реалізуються через прецедентне право (загальне право) та статутне право (норми, що приймаються законодавчими органами). Основні обмеження виникають у сферах заборони публічної шкоди, добровільної відмови або продажу власності, а також обмеження певних дій (наприклад, забудови, використання землі, тощо) шляхом судових рішень і прийняття законодавчих актів, які спрямовані на захист публічних інтересів. Рішення вищих судів у аналогічних справах мають обов'язкову силу для нижчих судів,

що дозволяє створювати прецеденти, які встановлюють обмеження права власності.

Суди можуть обмежувати використання власності, якщо це завдає шкоди іншим особам або інтересам громади, наприклад, через надмірний шум, забруднення, або небезпечні умови [9].

У континентальній правовій традиції парламенти та законодавчі збори приймають закони, які встановлюють обмеження права власності в інтересах суспільства. Такими законами є: закони про зонування обмежують використання землі, визначаючи, що на певній території можна будувати, а що ні; законодавство може обмежувати висоту будівель, їхній зовнішній вигляд, або вимоги до їхньої безпеки; закони можуть забороняти власникам використовувати свою власність таким чином, щоб завдати шкоди громадському здоров'ю або навколишньому середовищу [9].

Таким чином, обмеження права власності в інтересах суспільства є комплексним питанням, яке вимагає врахування правових, суспільних та економічних аспектів, а порівняльно правовий аналіз допомагає зрозуміти різні підходи до досягнення балансу між приватними правами та суспільними потребами.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кізлов С. Обмеження права власності в суспільних інтересах. *Юридичний вісник*. 2018. № 4. С. 95–99.
3. Шевченко Я. М. Право власності. *Юридична енциклопедія*. Т.5. П.-С. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 2003. С. 6.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
5. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 3-4, ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
6. Цивільне право: підручник: у 2 т. / за ред. проф. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. 2-ге вид., Т. 1. Х. : Право, 2014. 655 с.
7. Закон України «Про будівельні норми» від 05.11.2009 р. № 1704-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2010, № 5, ст. 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-17#Text>.
8. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1991, № 41, ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

9. Цивільне право України: Академічний курс: підруч.: у 2-х т. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. Т. 1. Загальна частина. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. 520 с.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Овчаренко Єлизавета Віталіївна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 8 групи 2 курсу факультету прокуратури

ПРАВО НА ВІДМОВУ ВІД ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Спадкоємці в багатьох правових системах володіють можливістю відмовитися від прийняття спадщини, оскільки таке рішення дозволяє уникнути переходу до них небажаних обов'язків або майна з обтяженнями. Відмова від прийняття спадщини становить одну з правомочностей суб'єктивного права на спадкування, яке виникає в момент відкриття спадщини. Важливо зазначити, що законодавства зарубіжних країн регулюють порядок, строки та наслідки такої відмови по-різному, залежно від належності до континентальної або англо-американської правової сім'ї.

Прикладом, у Франції спадкоємці можуть відмовитися від спадщини шляхом подання заяви до нотаріуса або суду без фіксованого строку (презумпція прийняття настає через 30 років з дня відкриття спадщини, за винятком випадків судового прискорення). Стаття 784 Цивільного кодексу Франції визначає, що відмова повинна бути вираженою явно, безумовною, але може бути спрямована на користь одного чи кількох інших спадкоємців [1]. Після відмови спадкоємець вважається таким, що ніколи не мав права на спадкування, і його частка розподіляється між іншими спадкоємцями за законом або заповітом. Французьке право не допускає часткової відмови, за винятком випадків, коли спадщина складається з окремих мас, наприклад, за різними заповідями. Крім того, доктрина підкреслює, що відмова захищає спадкоємця від боргів спадкодавця, які перевищують активи, оскільки прийняття спадщини тягне універсальне правонаступництво [2, с. 41].

Німецьке цивільне уложення в параграфі 1942 передбачає, що спадкоємець заявляє про відмову перед судом спадщини протягом шести тижнів після отримання відомостей про відкриття спадщини та своє покликання до спадкування [3]. Строк подовжується до шести місяців, якщо

спадкоємець проживає за кордоном або спадкодавець мав останнє місце проживання поза Німеччиною. Так, відмова оформлюється нотаріально посвідченою заявою і є безумовною, без права на відкликання після її прийняття судом. Якщо спадкоємець пропускає строк без поважних причин, вважається, що він прийняв спадщину, з усіма наслідками щодо боргів. В свою чергу, німецькі суди в практиці підтверджують, що відмова не може бути спрямована на користь конкретної особи, а частка особи, яка відмовилась від спадщини, переходить до наступних спадкоємців за чергою [3].

В англо-американській системі право на відмову від спадщини відоме як «disclaimer» і регулюється нормами загального права та статутами штатів у США. У Англії відповідно до Administration of Estates Act 1925 спадкоємець може відмовитися від спадщини шляхом deed of disclaimer, зареєстрованого в суді, протягом розумного строку після відкриття спадщини. Відмова повинна бути повною і безумовною, без отримання вигоди від спадщини до її оформлення. Американське право, насамперед Internal Revenue Code section 2518, визначає disclaimer як кваліфіковану відмову, якщо вона подається в письмовій формі протягом дев'яти місяців з дня смерті спадкодавця і спадкоємець не приймав жодної вигоди від майна. Відповідно, відмова вважається такою, що має зворотної сили, ніби спадкоємець ніколи не мав права на спадкування, що важливо для податкових наслідків [4, с. 165].

В результаті, порівняння підходів показує, що країни континентальної системи права, включаючи французьку та німецьку, акцентують увагу на формальному оформленні відмови через судові або нотаріальні органи з чіткими строками, в той час як англо-американська традиція надає більшу гнучкість, але з акцентом на податкові та майнові наслідки. У всіх випадках відмова запобігає переходу боргів, але в США вона часто використовується з метою оптимізації оподаткування спадщини. Крім того, доктринальні джерела, наприклад, коментарі до Німецького цивільного уложення, зазначають, що відмова є одностороннім правочином, який не потребує згоди інших спадкоємців [2, с. 41].

Додаткові особливості спостерігаються в праві Італії, де ст. 519 Цивільного кодексу дозволяє відмову шляхом публічної заяви перед нотаріусом або суддею, з можливістю спрямування частки на користь інших спадкоємців. Натомість, італійське право не допускає умовної відмови [5]. У Швейцарії Цивільний кодекс у ст. 567 передбачає відмову протягом трьох місяців, з автоматичним прийняттям у разі пропуску строку, подібно до німецької моделі. Крім того, практика швейцарських судів підкреслює, що відмова не впливає на права кредиторів спадкодавця щодо вже прийнятої частини спадщини іншими спадкоємцями [6].

У країнах Скандинавії, наприклад, у Швеції, спадкоємець подає відмову до податкового органу або суду протягом шести місяців, і відмова є цілковитою (часткова відмова не допускається). Шведське право дозволяє відкликання відмови за згодою всіх зацікавлених сторін до розподілу спадщини. В свою чергу, норвезьке законодавство також встановлює подібні строки, але вимагає нотаріального посвідчення для відмови на користь дітей або подружжя [7].

Таким чином, спільними рисами для більшості систем є безумовність відмови, її односторонній характер та наслідки у вигляді переходу частки до інших спадкоємців. Відмінності полягають у строках, органах оформлення та можливості спрямованої відмови. Європейський регламент ЄС № 650/2012 про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання рішень та прийняття та виконання автентичних документів у питаннях правонаступництва та про створення Європейського свідоцтва про правонаступництво уніфікує колізійні норми, застосовуючи право останнього місця проживання спадкодавця до відмови, якщо не обрано інше в заповіті [8].

Наслідки відмови в зарубіжних країнах завжди виключають відповідальність спадкоємця за боргами спадкодавця щодо відказаної частки. У Франції кредитори можуть оскаржити відмову, якщо вона шкодить їхнім інтересам, відповідно до ст. 792 Цивільного кодексу Франції [1]. Німецьке право в параграфі 1953 захищає кредиторів шляхом можливості вимоги від інших спадкоємців [3]. Американська практика в Uniform Disclaimer of Property Interests Act уніфікує правила для штатів, забезпечуючи ефект відмови.

Отже, норми зарубіжних країн свідчать про різноманітність регулювання права на відмову від прийняття спадщини, з урахуванням захисту інтересів спадкоємців та кредиторів. Французька та німецька моделі надають чіткі формальні процедури, англо-американська – гнучкість з податковим акцентом, скандинавські системи – комбінацію строків і судового контролю.

Список використаних джерел:

1. Гончарова А. В. Європейські правила відповідальності за спадковими боргами досвід для України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2021. С. 39-42. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/252169/249504>.
2. Кодекс про спадкування Швеції (Ärvdabalken). SFS 1958:637. Стокгольм : Norstedts Juridik, 2025. URL: <https://lagen.nu/1958:637>.
3. Михайлів М. О. Правова природа права на спадкування в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2022. С. 165–168. URL: http://lsej.org.ua/4_2022/36.pdf.

4. Регламент (ЄС) № 650/2012 Європейського Парламенту та Ради від 04.07.2012 р. про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання рішень у питаннях спадкування. *Офіційний журнал Європейського Союзу*. L 201. 27.07.2012. С. 107–134. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:32012R0650>

5. Codice Civile. Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 2025. 2100 с. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:codice.civile>.

6. Bürgerliches Gesetzbuch, BGB. C.H. Beck, 2025. 2850 p. (Beck-Texte im dtv). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>.

7. Code civil. Paris, Dalloz, 2025. 2304 p. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070721/>.

8. Zivilgesetzbuch, ZGB. Bern: Bundeskanzlei, 2025. 1800 p. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/10/2/de>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А

Петренко Дмитро Антонович

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студент 3 групи 2 курсу факультету прокуратури

КРИПТОВАЛЮТИ, NFT ТА ТОКЕНИ: НОВІ ГОРИЗОНТИ ПРИВАТНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Сучасна цифровізація і поширення блокчейн-технологій створюють нові форми власності, угод і способи ідентифікації учасників ринку. Криптовалюти, NFT і токени стають важливою частиною фінансового, культурного та цивільно-правового простору. Володіння NFT чи токеном не означає автоматично право на використання пов'язаного контенту, що викликає правові суперечки та підкреслює потребу чіткого розмежування права власності і права інтелектуальної власності. Незавершене правове регулювання створює і можливості, і ризики, тому важливо визначити правову природу цифрових активів, їхнє місце у цивільних відносинах і напрями оновлення концепцій власності, договору та відповідальності в умовах цифрової трансформації.

Цифрові активи стали новим класом об'єктів цивільних прав, існуючи виключно у цифровому середовищі та маючи майнову цінність. Згідно зі статтями 177 та 179-1 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України), криптовалюти, NFT та інші токени належать до цифрових речей і можуть бути об'єктом права власності [5]. Криптовалюти взаємозамінні та виконують

функцію грошей у децентралізованих системах, NFT фіксують право власності на конкретні об'єкти, а утилітарні токени відкривають доступ до послуг.

Правова природа цифрових активів породжує дискусії про, що це «річ» чи новий тип майнового права. Відсутність фізичної форми ускладнює підтвердження власності, особливо для NFT, де токен не завжди означає володіння об'єктом. Блокчейн забезпечує прозорість і незмінність записів, проте є відмінним від традиційного цивільного інституту, такого як право витребування майна (ст.ст. 387–388 ЦК України).

Міжнародна практика підтверджує майнову природу криптовалют, так, у Великій Британії Bitcoin було визнано об'єктом конфіскації, а в США та Великій Британії криптовалюти інтегруються у фінансові системи, підвищуючи їхню майнову цінність. Так, Вищий антикорупційний суд у своїй ухвалі № 991/10335/23 від 31.10.2024 р. наклав арешт на віртуальні активи (USDT, TRX, BTC), що знаходилися на криптогаманцях підозрюваних. Суд мотивував це тим, що арешт віртуальних активів «співрозмірний» для забезпечення можливої конфіскації. Це підтверджує, що українські суди вже розглядають криптоактиви як актив, на який можна накладати арешт, визнаючи їх майнову цінність у правовому полі. В Україні закріплення цифрових речей у ЦК України створює правову основу для захисту власників криптоактивів та NFT [1].

Нові цифрові активи стимулюють розвиток специфічних цивільно-правових договорів, зокрема смарт-контрактів, що автоматично виконують умови угоди. Купівля NFT зазвичай надає ліцензію на використання твору, а повна передача авторських прав потребує окремого письмового договору. Використання криптовалют як засобу платежу регулюється законопроектом №10225-д, який передбачає нагляд Національного банку та ліцензування криптобірж, забезпечуючи безпеку та прозорість ринку [6; 4].

Податкове регулювання оподатковує доходи фізичних осіб, а юридичні особи ведуть окремий облік фінансових результатів, наближаючи криптооперації до стандартів цивільного обороту. Стартапи та DeFi-проекти можуть легально діяти на ринку, але стикаються з регуляторними та податковими викликами, а також ризиками у сфері доказовості, авторських прав і кваліфікації токенів як цінних паперів.

У цифровій економіці приватне право потребує суттєвого оновлення, оскільки традиційні категорії «власності», «договору» та «правоздатності» вже не охоплюють цифрові активи, NFT та криптовалюти. Власність поширюється на нематеріальні блага, що потребує нових механізмів захисту прав і відповідальності. Смарт-контракти змінюють класичні договори, дозволяючи автоматично виконувати зобов'язання без участі держави, а цифрові особи стають повноправними учасниками цивільних правовідносин.

Регуляторні ініціативи ЄС (Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського парламенту та Ради від 31.05.2023 р. про ринки криптоактивів та про внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 та Директив 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937 (MiCA) встановлюють єдині правила обігу криптоактивів і захист інвесторів. В Україні Закон «Про віртуальні активи» і законопроект №10225-д передбачають ліцензування криптобірж і обмінників, фінансовий моніторинг та податкові правила, що створює прозоре поле для бізнесу і користувачів. Податкова амністія та пільгові ставки стимулюють легалізацію активів, а ліцензійні вимоги і регуляторний контроль підвищують довіру інвесторів [2; 3].

Отже, в Україні правове регулювання цифрових активів, криптовалют і NFT потребує чіткого визначення статусу токенів та авторських прав на цифрові твори. Необхідно розмежувати право власності на токен і права інтелектуальної власності, врегулювати правову силу смарт-контрактів та встановити відповідальність за помилки коду. Для захисту контенту слід передбачити обов'язкове використання надійних децентралізованих сховищ або резервних копій цифрових творів. Ліцензування та державна реєстрація токен-проектів дозволять фіксувати права та обов'язки учасників ринку, підвищуючи довіру до платформи та прозорість операцій. Податкові та комплаєнс-правила повинні бути зрозумілими і доступними, щоб спростити діяльність стартапів і користувачів, знизити ризики шахрайства та стимулювати розвиток легального ринку. Важливим є також впровадження механізмів доказування прав через блокчейн-записи та цифрові підписи, а також забезпечення доступу до ефективних процедур вирішення спорів. Освітні програми та консультаційна підтримка бізнесу і користувачів сприятимуть підвищенню правової грамотності та зниженню ризиків правопорушень. Якщо регуляторна політика буде надмірною, є ризик відтоку компаній за кордон, а от, якщо витримати баланс інтересів, Україна може перетворитися на регіональний хаб для криптоінновацій.

Список використаних джерел:

1. Вищий антикорупційний суд, ухвала № 991/10335/23 від 31.10.2024 р. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=122788762&red=1000030cd47e6e47903a271fa66146fa192533&d=5>.
2. Заливацька О. Криптовалюти в українському праві: шанс для інновацій чи ризик для бізнесу. *Юридична газета*. 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciye-pravotelekomunikaciyi/kriptovalyuti-v-ukrayinskomu-pravi-shans-dlya-innovaciyyichi-rizik-dlya-biznesu.html>.
3. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20>.

4. Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» № 10225-д. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennia-zmin-do-podatkovoho-kodeksu-ukrayiny-ta-deiakykh-inshykh-zakonodavchykh-aktiv-ukrayiny-shchodo-vrehuliuvannia-oborotu-virtualnykh-aktyviv-v-ukrayini>.

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

6. NFT та цифрове мистецтво: кому належать права на токенизовані твори. *The Page*. 2023. URL: <https://thepage.ua/ua/experts/nft-tacifrove-mistectvo-komu-nalezhat-prava-na-tokenizovani-tvori-the-page>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Распопов Тимур Олександрович

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студент 1 групи 2 курсу факультету юстиції

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ У КОНТИНЕНТАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Інститут спадкового договору є відносно новим явищем для законодавства України, проте має давні історичні витoki, що сягають часів римського приватного права. Історичний аналіз свідчить про те, що подібні конструкції існували ще в часи пізньої римської імперії у формі фідейкомісів, а сьогодні успішно функціонують у багатьох європейських країнах [1, с. 444]. У сучасних правових системах спадковий договір розглядається як гнучкий інструмент забезпечення спадкових прав, який поєднує елементи договірної та спадкового регулювання. Його розвиток відображає тенденцію до приватизації спадкових відносин і зміцнення диспозитивних засад у цивільному праві.

Традиційні спадкові відносини були формалізовані через усталені звичаї та ритуали, які відображали культурні та соціальні особливості певних народів. Перші згадки про спадкові правовідносини відомі зі стародавніх часів, характерні форми спадкування з початку його зародження були за законом і за заповітом. Спадкоємцями були обов'язково ті особи, які стояли ближче до померлого в порядку патріархальної родинності. Якщо померлий мав дітей, то вони вступали у володіння його майном. Якщо дітей не було, то спадщина переходила до тих осіб, з якими померлий раніше становив одну сім'ю. Отже, порядок спадкування визначався самим порядком родинної спорідненості [3, с. 46; 5, с. 115].

У Месопотамії спадкове право вперше було системно закріплено в законодавстві, зокрема, в відомих усім юристам Законах Хаммурапі. Ці закони регулювали як спадкування за законом, так і за заповітом, визначаючи коло спадкоємців та порядок розподілу майна. До спадкоємців належали подружжя, діти (включаючи онуків, усиновлених та дітей від рабінь, якщо батько їх визнавав). За законом спадщина розподілялася порівну між синами. У разі складання заповіту розподіл майна залежав від письмово вираженої волі спадкодавця [3, с. 46].

У римському цивільному праві спадкування регулювалося Законами XII таблиць, які встановили основні правила як для спадкування за законом, так і за заповітом. Проте, враховуючи колективний характер власності в ранній античності, законодавець надавав перевагу спадкуванню за законом: вважалося природним, що після смерті голови родини його майно передається чоловічому нащадкові й залишається в межах однієї родини, адже було нажите спільними зусиллями всіх її членів [3, с. 47]. Водночас Закони XII таблиць заклали підвалини для визнання заповіту як домінуючої форми спадкування. Саме тоді оформився принцип свободи заповіту, який став основою подальшого розвитку спадкового права. Кровне споріднення ще не мало абсолютного значення, а тому спадкування за законом не обмежувало можливості вільного розпорядження майном після смерті [5, с. 115].

Одним із найперших проявів договірного підходу до спадкування було фідеїкомісне доручення у римському праві. На відміну від класичного заповіту, який був строго одностороннім актом, фідеїкоміс передбачав неформальну, але зобов'язальну домовленість між заповідачем і особою, якій доручалося виконати його волю щодо майна. Наприклад, громадянин міг заповідати майно вільному відпущенику з умовою, що той після своєї смерті передасть його дітям заповідача [3, с. 47]. Така конструкція дозволяла обійти формальні обмеження римського спадкового права, зокрема недієздатність певних осіб (наприклад, жінок або іноземців) до отримання спадщини безпосередньо [1, с. 445–446].

У пізній античності, особливо за часів імператора Августа, фідеїкоміси отримали офіційне визнання та поступово інституціоналізувалися. З'явилися спеціальні магістрати – *praetores fideicommissarii*, – які забезпечували виконання таких доручень. Для мене, це вочевидь свідчить про те, що навіть у системі, орієнтованій на одностороннє волевиявлення, суспільна потреба в більш гнучких механізмах регулювання спадщини вже тоді була очевидною.

З приходом середньовіччя, як і все суспільне життя, фідеїкоміс трансформувався. Він став інструментом збереження родинного майна в аристократичних верствах. За сторіччя, у Німеччині, Австрії, Польщі та інших країнах Центральної Європи він набув форми родового фідеїкомісу, коли

масток передавався лише одному з нащадків, зазвичай старшому сину, за умови, що той не матиме права його продавати, ділити чи заповідати сторонній особі. Решта дітей отримували лише утримання. Така система, хоча й обмежувала свободу заповідання, гарантувала цілісність земельної власності та соціальний статус роду [2, с. 123]. Але ця система не протрималась довго, бо з розвитком капіталізму та посиленням централізованої державної влади феодалні системи спадкування, які закріплювали привілеї аристократії та обмежували рух майна, поступово були скасовані. Це відкрило шлях до більш рівного доступу до спадщини для ширших верств населення [3, с. 49].

Приватна власність набула нового значення – вона стала сприйматися не лише як економічний актив, а й як невід’ємне право особи. Це вимагало чіткішого правового регулювання спадкових відносин, спрямованого на захист волі власника та запобігання конфліктам [2, с. 122]. Вирішальний вплив на цей процес мали ідеї Просвітництва, що поширилися в Європі у XVII–XVIII століттях. Філософи епохи – зокрема Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Л. Монтеск’є та Г. Нольте – проголошували верховенство індивідуальних прав, зокрема права на життя, свободу й власність. Локк, наприклад, стверджував, що власність є природним правом, яке держава зобов’язана захищати, включаючи й у сфері спадкування. Це означало, що воля спадкодавця має бути пріоритетом у регулюванні спадкових відносин [3, с. 50].

Просвітницька думка також сприяла секуляризації права: церква втратила монополію на регулювання спадкових питань, яку вона отримала після занепаду Римської Імперії, а їх вирішення перейшло до державних судів. Крім того, було скасовано численні феодалні обмеження, зокрема щодо прав жінок та молодших дітей на спадщину. Спадкове право стало більш універсальним, рівним і доступним. Особливу роль у цьому процесі відіграла ідея кодифікації законів, яку активно підтримували просвітницькі мислителі. Вони вважали, що закони мають бути чіткими, системними та зрозумілими для кожної людини. У результаті багато європейських держав у XVIII–XIX ст.ст. прийняли цивільні кодекси, які детально регулювали спадкові відносини. Серед перших були: 1) Кодекс цивільного права Баварії (1756 р.); 2) Загальне земельне право для прусських держав (1794 р.); 3) Австрійський загальний цивільний кодекс (1811 р.); 4) Нідерландський цивільний кодекс (1838 р.); 5) Швейцарський цивільний кодекс (1907 р.) [1, с. 445; 3, с. 51]

Особливе значення для розвитку сучасного спадкового права мала кодифікація цивільного права у Франції на початку XIX ст. 21 березня 1804 р. було прийнято «Цивільний кодекс французів», згодом відомий як Кодекс Наполеона. Хоча спадкове право ще не виступало окремим інститутом (його норми розміщувалися в третій книзі разом із зобов’язальним правом), уперше

було виділено окремий титул «Про спадкування», присвячений лише спадкуванню за законом і за заповітом.

Спадщина передавалася двома шляхами: за законом – дітям і подружжю, або за заповітом. При цьому закон передбачав спадкові черги аж до дванадцятого ступеня споріднення, а подружжя успадковувало навіть за наявності віддалених родичів, що відображало середньовічне прагнення зберегти майно в межах роду. Водночас заповіт не вважався рівноцінним спадкуванню за законом – його сприймали ближче до дарування, що підкреслювало його трансакційну, а не інституційну природу. Крім того, Кодекс забороняв фідеїкоміси, тобто можливість заповідати все майно одній дитині за наявності кількох нащадків, що стало відмовою від феодальних практик на користь принципу рівності спадкоємців, підводячи до сучасного спадкового права [3, с. 51].

Отже сучасне спадкове право – один із найскладніших і найбільш цікавих інститутів як національного, так і міжнародного приватного права. Воно відображає глибинні соціальні, економічні та культурні особливості суспільства, оскільки найчастіше об'єктом спадкування виступає право власності – ключовий елемент цивільного обігу [2, с. 123].

Проблема долі майна після смерті його власника, як вже можна було побачити, залишається однією з найдавніших у правовій історії і досі є у центрі уваги держави, суспільства та окремих громадян. Сьогодні норми спадкового права в більшості країн закріплені в цивільних кодексах: наприклад, у Німеччині – у книзі V, у Франції – у книзі III, у Іспанії – у титулі III книги III (але додатково врегульовано спеціальним Законом), а також у цивільних кодексах Угорщини, Польщі, Чехії, Румунії, Білорусі та В'єтнаму. Водночас, наприклад, у Болгарії, Сербії та Чорногорії спадкові відносини регулюються виключно окремими законами про спадкування [3, с. 53].

При цьому національні правові системи суттєво розрізняються щодо ключових аспектів: підстав спадкування, форми та змісту заповіту, заповідальної здатності, порядку скасування заповіту тощо. Ця різноманітність свідчить про те, що спадкове право залишається гнучким інститутом, який постійно адаптується до національних правових традицій і сучасних соціальних викликів.

Список використаних джерел:

1. Цибульська О. Ю. Legatum & Fideicommissum в сучасному спадковому праві України та окремих держав ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Вип. 89. Ч. 1. С. 443–447.

2. Кравчик М. Б. Особливості розвитку спадкового договору та вплив іноземного законодавства на його формування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. Вип. 4. Ч. 2. С. 121-125.

3. Резворович К. Р., Хаджийський М. В. Історичний аспект виникнення спадкових відносин: від витоків до сьогодення. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 4. С. 45-55.

4. Спадкове право: навч. посібник / кер.авт. кол, канд. юрид. наук, доц. НестерцоваСобакарь О. В. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр.справ. 2017. 164 с.

5. Середницька І. А. Історико-Правовий аспект розвитку спадкового права в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 114–118.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Ращупкіна Єлизавета Богданівна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 8 групи 2 курсу факультету прокуратури

ПРИНЦИПИ ПРИВАТНОГО ПРАВА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЦИВІЛЬНИЙ ОБОРОТ

Приватне право є однією з основних галузей правової системи, яка регулює відносини між рівноправними суб'єктами – фізичними та юридичними особами. Його норми забезпечують свободу волевиявлення, захист приватних інтересів і стабільність цивільного обороту. Принципи приватного права виступають фундаментальними ідеями, на яких будується система цивільно-правового регулювання [1]. Вони визначають межі поведінки учасників правовідносин і впливають на розвиток правозастосовної практики, економічну стабільність та правову культуру суспільства.

До основних принципів приватного права належать принцип рівності сторін, свободи договору, недоторканності власності, вільного здійснення цивільних прав, неприпустимості зловживання правом, справедливості, добросовісності та розумності. Кожен із них виконує важливу функцію в забезпеченні стабільності та передбачуваності цивільного обороту.

Принцип рівності сторін гарантує, що всі учасники цивільних відносин мають однакові права і обов'язки незалежно від соціального статусу чи форми власності. Це створює умови для вільного економічного обігу, де сторони взаємодіють на засадах партнерства, а не підпорядкування [3].

Принцип свободи договору означає право кожної особи самостійно вирішувати, з ким і на яких умовах укласти угоди. Завдяки цьому принципу цивільний оборот є гнучким і здатним адаптуватися до потреб ринку. Водночас межі свободи договору визначаються законом та моральними засадами суспільства, що запобігає зловживанням і порушенням прав слабших сторін.

Принцип недоторканності власності забезпечує стабільність економічних відносин і довіру до цивільного обороту. Він гарантує, що ніхто не може бути позбавлений власності інакше як за рішенням суду та з підстав, передбачених законом.

Важливим є також принцип неприпустимості зловживання правом, який покликаний обмежити використання прав з метою завдати шкоди іншим або уникнути виконання обов'язків. Його дотримання сприяє чесності та добросовісності у взаєминах між учасниками обороту [2].

Принципи справедливості, добросовісності та розумності є морально-правовими орієнтирами для правозастосування. Вони дозволяють судам та іншим органам враховувати не лише формальні вимоги закону, а й етичну сторону відносин між сторонами, забезпечуючи баланс інтересів.

Таким чином, система принципів приватного права формує основи правопорядку в цивільному обороті, забезпечує його стабільність, передбачуваність і довіру між учасниками.

Принципи приватного права мають фундаментальне значення для функціонування цивільного обороту. Вони забезпечують рівність сторін, свободу економічної діяльності, стабільність власності та відповідальність за добросовісне використання прав. Завдяки цим принципам приватне право виконує свою головну місію – створює правові умови для вільного обігу благ, розвитку підприємництва, захисту особистих і майнових інтересів громадян. Дотримання цих засад є необхідною передумовою ефективного функціонування правової держави та ринкової економіки.

Список використаних джерел:

1. Доктрина приватного права: традиції та сучасність: мат-ли XX наук.-практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова (Харків, 04.02.2022 р.). Харків: Право, 2022. 540 с.
2. Стефанчук Р. О. Цивільна правоздатність та дієздатність як необхідні передумови здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3-4 (19-20). С. 114–123.
3. Теоретичні та практичні проблеми приватного права: методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни для підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальність 081 «Право»: Електронний ресурс / В.

В. Валах, С. М. Клейменова. Одесса, 2022. 35 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/bitstreams/d2ebabf7-8b0c-4915-af27-86bfb4d417f5/download>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Романюк Анастасія Радимівна,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 9 групи 2 курсу факультету прокуратури

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СУБ'ЄКТ ЧИ ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

У ХХІ ст. стрімкий розвиток технологій призвів до появи нового феномена – штучного інтелекту (ШІ). Його використання у сфері економіки, права, медицини, освіти та навіть творчості зумовило потребу переосмислити його місце в системі цивільно-правових відносин.

Постає ключове питання: чи є ШІ об'єктом, створеним для задоволення людських потреб, чи новим суб'єктом, здатним брати участь у правовідносинах самостійно? З одного погляду, розвиток технологій штучного інтелекту вимагає визнання їх можливостей, включаючи їх власність, права, а також відповідальність, але з іншого погляду проблеми етики та контролю за інтелектуальними системами вимагають обдуманих, врегульованих рішень. Правовий статус ШІ повинен визначати, хто несе відповідальність за його дії та рішення, як відбувається захист прав користувачів та як забезпечується етичне використання цих технологій. Розгляд цього питання вимагає не лише юридичних, а й етичних та соціальних підходів.

На сьогодні законодавство більшості держав, у тому числі й України, розглядає штучний інтелект як об'єкт цивільних прав, тобто результат інтелектуальної діяльності людини.

Відповідно до ст. 177 Цивільного кодексу України, об'єктами цивільних прав є речі, дії, результати творчої діяльності, інформація тощо. ШІ, будучи програмним продуктом, підпадає під категорію результатів інтелектуальної діяльності – отже, належить до майнових прав його розробників чи власників ліцензії.

Європейський парламент ще у 2017 р. у Резолюції щодо цивільно-правових правил робототехніки [1] запропонував концепцію “електронної особистості” (electronic personality) для високорозвинених автономних систем. Вона передбачає можливість обмеженої правосуб'єктності ШІ — зокрема, у

сфері договірних відносин або відповідальності за завдану шкоду. Проте ця ідея викликала суперечливі дискусії, адже визнає суб'єктність не біологічного, а створеного людиною інтелекту.

У звіті Комітету з правових питань, що передував прийняттю Резолюції Європейського парламенту з рекомендаціями Комісії з цивільно - правових норм з робототехніки, наголошується на надзвичайній важливості встановлення основних етичних принципів, які слід дотримуватися при розробці, програмуванні та використанні роботів та ШІ [4].

ШІ як об'єкт права розглядається з точки зору того, що він є предметом правових відносин, але ніяк не самостійним суб'єктом. ШІ не має свідомості та самостійності, коли він завдасть якоїсь шкоди, відповідальність за це фактично лежить на власнику, розробнику ШІ, а це ще раз показує, що ШІ розглядається як об'єкт права.

ШІ не має деліктоздатності у тому ж самому розумінні, що і люди, оскільки він не має свідомості, емоцій та власної волі. У деяких країнах виникають дебати щодо призначення ШІ спеціального правового статусу, який дозволяв би обмежувати його дії та відповідальність у випадку аварій або помилок. Однак ці ініціативи ще не мають загального прийняття і залишаються предметом обговорення в правових та етичних колах.

Також ШІ не є правоздатним. Правоздатність, як нам відомо, передбачає здатність особи бути суб'єктом цивільних прав і обов'язків, тобто мати права та нести обов'язки. Оскільки штучний інтелект працює на основі алгоритмів та програм, він не має свідомості і не може самостійно приймати розумні рішення, як це можуть робити люди.

ШІ не є дієздатним. Дієздатність передбачає здатність особи самостійно укласти угоди та вчиняти юридично значущі дії, базуючись на власних розумових та емоційних можливостях. Штучний інтелект, знову ж таки, працює на основі алгоритмів та програм, які були розроблені людьми, і виконує завдання відповідно до заданих критеріїв та вхідних даних. Проте здатність ШІ навчатися, аналізувати, прогнозувати, створювати тексти, картини, навіть коди - уже наближають його до дієздатного суб'єкта у функціональному сенсі. Тобто у певних випадках він здатний діяти самостійно, хоч поза межами емоцій.

Українське право наразі не передбачає самостійного правового статусу для ШІ. Проте у сфері цифрового регулювання активно обговорюються питання авторського права на твори, створені ШІ; відповідальності за шкоду, завдану алгоритмами; використання ШІ у правосудді та адміністративних процесах. Науковці відзначають, що визнання ШІ суб'єктом права може відбутися лише після появи його самосвідомості, волі та соціальної поведінки – тобто коли він перестане бути інструментом.

Переходячи до підсумків, на сьогодні ШІ здебільшого розглядається як об'єкт права з обмеженими правами та відповідальністю. Проте з розвитком технологій у світі та можливим проявом штучного інтелекту зі свідомістю, потрібно буде ще раз переглянути його статус і відобразити можливість надання йому суб'єктності і в правовому вимірі. Наразі немає остаточної правової позиції. Це питання продовжує заохочувати увагу багатьох науковців та дослідників, юристів та експертів різних галузей.

Список використаних джерел:

1. European Parliament Resolution of 16.02.2017 with Recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html.
2. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо нормативно-правового регулювання сфери робототехніки та роботизації. *Дослідницька служба Верховної Ради України*. URL: <https://research.rada.gov.ua/news/novyny/76456.html>.
3. Барбашин С. Штучний інтелект: проблеми та перспективи правового регулювання в Україні та ЄС. *Юридична практика: Право*. 15.08.2023 р. URL: <https://pravo.ua/shtuchnyi-intelekt-problemy-ta-perspektyvy-pravovoho-rehulivannia-v-ukraini-ta-ies>.
4. Kostenko O. M., Bieliakov K. I., Tykhomyrov O. O. *et al.* “Legal personality” of artificial intelligence: methodological problems of scientific reasoning by Ukrainian and EU experts. *AI & Soc.* 2024. Vol. 39. P. 1683–1693.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Сохан Дарина Олегівна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 9 групи 2 курсу факультету прокуратури

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У сучасному світі інтелектуальна власність – один із найцінніших активів бізнесу. Вона включає авторські права, патенти, торговельні марки, промислові зразки та комерційні таємниці.

Невід'ємною частиною спеціальної системи права Європейського Союзу (надалі – ЄС) є інститут права інтелектуальної власності. Його формування та розвиток тісно пов'язані з процесом інтелектуалізації суспільного життя,

прогресом інформаційних технологій і культурним розвитком. Створення єдиного європейського ринку зумовлює необхідність гармонізації національного законодавства держав-членів ЄС та удосконалення [1].

Захист інтелектуальної власності як невід'ємного права людини проголошений у ч. 2 ст. 17 Хартії основних прав ЄС, схваленої у вересні 2000 р. Текст Хартії не був включений до Лісабонського договору від 13.12.2007 р., однак її положення є обов'язковими. У ст. 6 Договору ЄС закріплено, що «ЄС поважає права, свободи та принципи, викладені в Хартії з прав людини» [2, с. 60].

Гармонізуючи правила та процедури у сферах інтелектуальної власності, Україна не лише відкривається світові, як інноваційна та креативна нація, однак й істотно покращує свою інвестиційну привабливість.

З огляду на зазначену вище актуальність, Альянс за права власності (PRA) у 2007 р. започаткував Міжнародний індекс прав власності (IPRI) для систематичного моніторингу та порівняльного аналізу стану прав власності в усьому світі. Індекс оцінює основні інститути, що лежать в основі міцної системи прав власності: правове та політичне середовище, фізичні права власності та права інтелектуальної власності [3, с. 4].

За міжнародним індексом права власності Україна посідає 104 місце (з 126 можливих) у 2025 р. Для порівняння Хорватія, яка останньою з держав-членів увійшла до ЄС, посідає 35 місце у глобальному рейтингу.[4]

За аналізом Звіту Єврокомісії щодо прогресу України в межах Пакету розширення ЄС за 2024 р. оцінка прогресу за рік була визначена як обмежений прогрес [5, с. 104].

Для України були окреслені наступні проблеми з питання захисту прав інтелектуальної власності.

Невідповідність окремих положень чинного законодавства України європейським стандартам у сфері захисту інтелектуальної власності [5, с. 28]. Захист ІВ в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, зокрема Цивільним кодексом України, Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», Законом України «Про авторське право і суміжні права», Законом України «Про правову охорону винаходів і корисних моделей». Через відмінність окремих положень вітчизняного законодавства від норм директив та регламентів ЄС мають місце різні підходи у регулюванні, що призводить до відмінних судових рішень з однотипних питань.

Україна вже намагається подолати даний виклик, прикладом цього є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентними зловживаннями» від 21.07.2020 р., Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного

законодавства» від 21.07.2020 р., Закон України «Про правову охорону географічних зазначень» та ін.

У 2023 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України №2974-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності», яким імплементовано до національного законодавства положення Угоди про асоціацію щодо загальних зобов'язань, цивільних заходів, процедур і засобів захисту прав інтелектуальної власності, передбачених частиною третьою Глави 9 Розділу ІV Угоди про асоціацію та Директиви 2004/48/ЄС про захист прав інтелектуальної власності [7]. Незважаючи на вже пророблену роботу, Україні ще необхідно розробити і ухвалити закон про комерційну таємницю, що відповідатиме Директиві № 2016/943 Європейського Парламенту та Ради від 08.06.2016 р. про захист нерозкритого ноу-гау та бізнесової інформації (комерційної таємниці) від їх незаконного отримання, використання та розкриття; продовжувати узгодження з *acquis* ЄС про авторське право та права промислової власності, зокрема щодо строків захисту авторських і суміжних прав, справедливого розподілу винагороди між виконавцями та виробниками фонограм, прав на відтворення і прав мовних організацій [5, с. 106].

Відсутність окремого спеціалізованого судового органу з розгляду справ щодо порушення інтелектуальної власності [6, с. 58]. Формально Вищий суд з питань інтелектуальної власності створений Указом Президента України від 29.09.2017 р. Його функціонування забезпечуються низкою нормативних актів, зокрема ст. 125 Конституції України, Господарським процесуальним кодексом України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Передбачаючи створення спеціалізованого суду з питань ІВ, законодавець закладав таку модель, за якої до цього суду передаються всі справи відповідної категорії, зокрема щодо наявності права ІВ, порушення такого права, недобросовісної конкуренції, пов'язаної з використанням прав ІВ, справи, пов'язані з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері ІВ. Однак у зв'язку з тим, що Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Вища рада правосуддя, до повноважень яких належить забезпечення проведення конкурсів із добору суддів, тривалий час не працювали, то запуск ІВ-суду так і не відбувся [8].

Проблеми у сфері боротьби з піратством та підробками. У 2023 р. Україна залишалася серед ключових транзитних країн для контрафактної продукції, і у 2024 р. ситуація не змінилася.

Дотримання чинного режиму авторського права організаціями суспільного мовлення. Йдеться про невиплату роялті виконавцям і виробникам фонограм.

Відсутність ефективного механізму збору та виплати роялті виконавцям і виробникам. У 2023-2024 р.р. зберігалися нерозв'язані питання щодо строку охорони авторських і суміжних прав, розподілу винагороди між виконавцями та виробниками фонограм, а також прав на відтворення і прав мовних організацій.

Перед Україною, що обрала для себе інноваційний шлях розвитку та вступу до ЄС, ще стоять багато невідкладних завдання щодо створення умов для належного та ефективного захисту прав інтелектуальної власності, але початок вже прокладений. Поступове подолання зазначених вище викликів надасть можливість Україні не тільки вступити до ЄС, а й створити умови, привабливі як для бізнесу й інвестування, так і для підтримки та забезпечення поваги до національного автора, творця.

Список використаних джерел:

1. Бочарова Н. Права інтелектуальної власності ЄС. Гармонізація з національним законодавством. *Журнал Віче*. 2006. № 13. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/278/>.
2. Гришко І. Ю., Уткіна М. С. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 4(33). С. 26–30.
3. Levy-Carciente S. *International property rights index 2025* / ed. by L. Montanari. Property Rights Alliance, 2025. 126 p. URL: https://atr-ipri25.s3.us-east-1.amazonaws.com/IPRI_Full_report_2025_combined_v4.pdf.
4. *International Property Rights Index*. URL: <https://internationalpropertyrightsindex.org/#compare-container>.
5. Прогрес України в адаптації права ЄС. Аналіз Звіту Єврокомісії щодо прогресу України в межах Пакету розширення ЄС за 2024 р. 196 с. URL: <https://easybusiness.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/EB-Zvit-z-analizu-Enlargement-reports.pdf>.
6. Орлюк О. П. Захист прав інтелектуальної власності в контексті європейської інтеграції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 58–74.
7. Інформація про реформу правової охорони та захисту інтелектуальної власності Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f68343c1-6637-4e6f-a38168b3fcd01f42&title=InformatsiiaProReformuPravovaOkhronaTaZakhistIntelektualnoiVlasnosti&showMenuTree=true>.
8. За яких умов запрацює Вищий суд з питань інтелектуальної власності: голова КГС ВС Лариса Рогач взяла участь в експертному обговоренні. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1516608/>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Степанчук Крістіна Сергіївна
Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого,
студентка 2 групи 1 курсу магістратури
факультету міжнародного та європейського права

«ПІД ПАРАСОЛЬКОЮ ГАРАНТІЙ»: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ПРИРОДА *UMBRELLA CLAUSES*

У сучасній архітектоніці міжнародного інвестиційного права парасолькові застереження (*umbrella clauses*) посідають особливе місце як інструмент, що трансформує характер взаємодії між державою та інвестором, підносячи договірні зобов'язання до рівня міжнародно-правових гарантій. Їх концепція ґрунтується на ідеї «підняття» внутрішніх обіцянок держави під захисну «парасольку» міжнародного договору, внаслідок чого звичайне порушення контракту може бути інтерпретоване як порушення міжнародного зобов'язання.

Так, *umbrella clause* створює додатковий вимір довіри у сфері інвестиційного співробітництва, забезпечуючи інвестору право вимагати дотримання взятих державою зобов'язань не лише у межах національного правопорядку, але й на рівні міжнародної відповідальності [1, с. 127]. Унаслідок цього виникає ефект «юрисдикційного підняття», коли внутрішній спір набуває ознак міжнародного, що відкриває шлях до його розгляду арбітражними інституціями світового рівня.

Комісія міжнародного права на своїй п'ятдесят третій сесії у 2001 році прийняла Проект статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння, ст. 3 якого, міжнародна кваліфікація не залежить від того, чи є те саме діяння законним у внутрішньому праві. Саме ця автономія дозволяє *umbrella clause* переосмислити межі державної відповідальності: навіть формально законні дії можуть порушувати міжнародний договір. У такий спосіб парасолькові застереження створюють міст між національним правом і міжнародною відповідальністю, утверджуючи верховенство міжнародних стандартів у сфері захисту інвестицій.

У міжнародному інвестиційному арбітражі *umbrella clauses* стали своєрідним «юрисдикційним тригером», що визначає межі компетенції трибуналів. За їх відсутності порушення контракту лишається внутрішнім спором між інвестором і державою, без ознак міжнародного делікту. Включення ж парасолькової клаузули до двостороннього інвестиційного договору змінює правову природу зобов'язання, перетворюючи його порушення на потенційне порушення міжнародного права [2, с. 4]. Сучасна

практика еволюціонувала від формального до змістовного підходу, що допускає охоплення навіть односторонніх зобов'язань держави, якщо вони безпосередньо стосуються інвестиційних відносин.

Показовим прецедентом, що започаткував сучасну дискусію щодо меж дії парасолькових застережень, стала справа *SGS v. Islamic Republic of Pakistan* (ICSID Case No. ARB/01/13, 2003) [3]. Швейцарська компанія SGS, оскаржуючи одностороннє розірвання урядом Пакистану контракту на передвідвантажувальну інспекцію, послалася на ст. 11 двостороннього інвестиційного договору між Швейцарією та Пакистаном, що містила *umbrella clause*. Трибунал ICSID відмовив у визнанні автоматичного «підвищення» договірних вимог до рівня міжнародних, наголосивши, що це можливе лише за наявності чітких доказів наміру сторін. Це рішення заклало основу для розмежування юрисдикційного та матеріально-правового аспектів парасолькової клаузули й започаткувало тривалу доктринальну полеміку між рестриктивним і експансивним підходами до її тлумачення.

Після рішення у справі *SGS v. Pakistan* арбітражна практика зазнала якісної еволюції у тлумаченні парасолькових положень, що позначилося на формуванні двох основних підходів: текстуально-обмежувального та телеологічно-розширювального. Зокрема, у справі *SGS v. Philippines* (ICSID Case No. ARB/02/6, 2004) трибунал застосував більш гнучке тлумачення, визнавши, що парасолькова клаузула може наділяти інвестора правом вимагати дотримання державою зобов'язань, взятих нею у межах контракту, якщо вони безпосередньо стосуються інвестиційної діяльності [4]. Суд підкреслив, що мета *umbrella clause* полягає не у створенні «супер-договору», а у забезпеченні єдиного стандарту міжнародного захисту інвестора, коли національні зобов'язання держави набувають міжнародної вимірності. Таким чином, було закладено засади функціонального підходу, за якого тлумачення таких положень має виходити із загальної мети інвестиційного договору – гарантувати стабільність, передбачуваність і правову визначеність для іноземних інвесторів.

Подальший розвиток цієї доктрини втілювався у рішенні *El Paso Energy International Company v. Argentine Republic* (ICSID Case No. ARB/03/15, 2011), що стало орієнтиром для арбітражів у питаннях розмежування внутрішніх і міжнародних зобов'язань держави [5]. Трибунал визнав дію *umbrella clause*, але підкреслив, що вона охоплює лише ті порушення, які мають інвестиційний характер і впливають із відносин держави як суверена з інвестором. Так було сформульовано «контекстуальний підхід», за яким застосування парасолькової клаузули залежить від природи порушення та його зв'язку з міжнародними гарантіями. Це рішення закріпило тенденцію до збалансованого тлумачення

umbrella clauses, що поєднує повагу до суверенітету держав і необхідність забезпечення ефективного інвестиційного захисту.

Обсяг дії парасолькової клаузули визначається формулюванням конкретного двостороннього інвестиційного договору, що є проявом диспозитивності міжнародного договірної права [6]. Так, в окремих угодах, зокрема у ст. 10 інвестиційного договору між Швейцарією та Катаром від 2001 р., вона сформульована широко, охоплюючи односторонні зобов'язання держави, закріплені в адміністративних чи нормативних актах. Водночас у договорах із вузьким формулюванням, в яких згадується лише «інвестор» або «контракт», трибунали застосовують суворе тлумачення, визнаючи дію лише щодо конкретних договірних відносин. Ця різниця свідчить про те, що юридична сила umbrella clause безпосередньо залежить від точності її тексту та балансу між автономією сторін і міжнародною відповідальністю держави.

У центрі дискусії щодо парасолькових клаузул лежить й питання про баланс між суверенітетом держави та захистом інвестицій. Розширене тлумачення umbrella clauses надає інвесторам потужний юридичний інструмент для притягнення держав до міжнародної відповідальності навіть у разі порушення суто комерційних контрактів. Однак надмірне «інтернаціоналізування» таких спорів може призвести до ерозії принципу суверенної рівності та перетворити арбітраж на механізм судового контролю над національною політикою. Звідси випливає необхідність збалансованого підходу: як підкреслив трибунал у справі *El Paso Energy v. Argentina*, umbrella clause не повинна перетворюватися на універсальну гарантію будь-яких зобов'язань держави, а має застосовуватися виключно щодо дій, у яких держава виступає *jure imperii*, тобто як носій публічної влади. Такий підхід узгоджується з концепцією «обмеженого втручання» міжнародного права, що поважає простір для національної регуляторної автономії, не підриваючи водночас міжнародних гарантій інвестора.

Парасолькове застереження має не лише договірно-технічне, але й системне значення для розвитку міжнародного інвестиційного права. Воно демонструє поступову трансформацію концепції міжнародного захисту інвестицій – від суто міждержавного механізму до індивідуалізованої моделі, у якій інвестор визнається суб'єктом міжнародного права, наділеним процесуальною автономією. Через *umbrella clauses* внутрішні зобов'язання держави набувають статусу міжнародних гарантій, а інвестор отримує можливість посилатися безпосередньо на міжнародно-правові норми [7, с. 71]. Ця тенденція відображає глобальну еволюцію міжнародного правопорядку, у якому класичне публічне право дедалі частіше взаємодіє з елементами приватноправового регулювання, створюючи складну, але ефективну систему багаторівневого захисту економічних прав.

Отже, парасолькові застереження у двосторонніх інвестиційних договорах постають не просто як технічна договірна формула, а як концептуальний інструмент інтеграції двох правових систем – національної та міжнародної. Вони уособлюють «парасольку гарантій», під якою зобов'язання держави перед інвестором набувають нового рівня захисту, а порушення таких зобов'язань тягне міжнародну відповідальність. Однак ефективність цього механізму прямо залежить від якості юридичних формулювань у договорах і від балансу між правом держави на регулювання та обов'язком забезпечувати інвестиційну стабільність. Таким чином, umbrella clauses стають індикатором зрілості міжнародного інвестиційного режиму, а саме інструментом, що поєднує правову передбачуваність, взаємну довіру та верховенство міжнародного права як наріжні засади сучасного економічного співіснування держав.

Список використаних джерел:

1. Carroll L. What Place Does an Umbrella Clause Have in the New Generation of Bilateral Investment Treaties? *Journal of International Arbitration*. 2023. P. 125–154. URL: <https://doi.org/10.54648/joia2023007>.
2. Canyaş A. How to Interpret Umbrella Clauses in Bilateral Investment Treaties: Different Perspectives and Solutions. *Journal of Public Law and Policy*. 2023. 15 p. URL: <https://yoksis.bilkent.edu.tr/pdf/files/16250.pdf>.
3. *SGS Société Générale de Surveillance S.A. v. Islamic Republic of Pakistan* (ICSID Case No. ARB/01/13). URL: <https://www.italaw.com/cases/1009>.
4. *SGS Société Générale de Surveillance S.A. v. Republic of the Philippines* (ICSID Case No. ARB/02/6). URL: <https://www.italaw.com/cases/1018>.
5. *El Paso Energy International Company v. Argentine Republic* (ICSID Case No. ARB/03/15). URL: <https://www.italaw.com/cases/382>.
6. Umbrella Clauses in Investment Arbitration. *ACERIS LAW LCC*. 2022. URL: <https://www.acerislaw.com/umbrella-clauses-in-investment-arbitration/>.
7. Rajabov A. Application Of The Umbrella Article Rule In Bilateral Investment Agreements International Practice. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*. 2021. P. 68–75. URL: <https://doi.org/10.37547/tajpslc/Volume03Issue12-11>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Сухенко Вероніка Михайлівна
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 6 групи 2 курсу факультету прокуратури

ЗГОДА НА ОБРОБКУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ: РЕАЛЬНИЙ ВИБІР ЧИ ЮРИДИЧНА ФІКЦІЯ?

Нинішній соціум усе інтенсивніше поринає у віртуальний світ, де дані про індивіда перетворюються на один із найдорожчих різновидів нематеріальних надбань. На цьому тлі дані персонального характеру набувають критично важливого значення, оскільки вони нерозривно пов'язані з приватним життям. Активність будь-якої особи у цифровому просторі – від створення облікового запису у віртуальних спільнотах до придбання товарів через інтернет – тягне за собою трансфер певного масиву відомостей про цю особу. З огляду на це, проблема отримання дозволу на опрацювання персоналізованих даних стала центральним питанням у царині права інформаційних технологій нашого століття.

Огляд сучасного законодавчого поля, як в Україні, так і на міжнародному рівні, показує, що сам факт наявності згоди часто не забезпечує особі реального контролю над власними даними. Загальний регламент про захист даних трактує згоду як добровільне, конкретне, інформоване та без двозначного волевиявлення суб'єкта, яке виражається чіткою позитивною дією, що підтверджує дозвіл на опрацювання персональних даних. Ця дефініція підкреслює, що будь-яке мовчання, пасивна позиція або заздалегідь проставлені «позначки згоди» не можуть розцінюватися як належна згода. Європейське право також вимагає, щоб суб'єкт міг без зусиль відкликати свій дозвіл, і надання послуг не могло залежати від цієї згоди, якщо це не є об'єктивно необхідним. Отже, GDPR закладає підвалини для реального вибору: особа має право сказати «так» чи «ні» без жодного тиску чи примусу [5].

Зразковим є також підхід Європейського суду з прав людини. У низці рішень суд наголошує, що будь-яке втручання у сферу персональних даних має ґрунтуватися на поінформованій та однозначній волі особи, а відсутність такої волі розцінюється як порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. Так, у справі *Benedik v. Slovenia* (№ 62357/14 від 24.04.2018 р.) суд установив, що отримання органами влади ідентифікаційних даних інтернет-користувача від провайдера без чіткої правової основи та без належної згоди суб'єкта даних становило непропорційне втручання в його право на повагу до приватного життя [7]. Це рішення фактично підкреслює, що «згода», яка є лише формальною або

впливає з непрозорих умов доступу до послуги, не може вважатися ані вільною, ані свідомою в розумінні європейських стандартів захисту даних.

Зважаючи, що більшість осіб схвалюють обробку даних механічно – не вчитуючись у розлогі політики конфіденційності, не розуміючи, які наслідки це матиме чи який обсяг даних буде передано, це призводить до ситуації, коли згода номінально присутня, але її сутність не відповідає справжньому бажанню, тож, саме такий стан речей і являє собою приклад юридичної фікції.

Отже, держави, прагнучи інтегруватися до цифрового простору ЄС, мають обов'язок зіставляти своє правове поле з положеннями GDPR, зокрема стосовно концепції «згоди» [1, с. 181].

Рух України у напрямку європейської інтеграції став головним стимулом для перегляду вітчизняних законів у сфері захисту персональних даних. Так, Європейські норми, закріплені у Регламенті (ЄС) 2016/679 Європарламенту та Ради від 27.04.2016 р. – Загальному регламенті про захист даних (надалі GDPR), лягли в основу реформування українського законодавства.

Українське законодавство щодо персональних даних ґрунтується на Законі України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р. [4]. Закон визначає згоду суб'єкта персональних даних як добровільне волевиявлення фізичної особи, що дає дозвіл на обробку її даних відповідно до встановленої мети. Проте, на відміну від GDPR, українська норма є ширшою і не встановлює чітких критеріїв щодо форми надання згоди, способу вираження волі чи можливості її анулювання. Саме така правова невизначеність створює підґрунтя для формалістичного тлумачення та практичного неправомірного використання.

На практиці українські комерційні структури, організації та навіть державні органи часто розглядають згоду як універсальний інструмент для легітимізації будь-якого опрацювання персональних даних. Зазвичай особи підписують «згоду» при оформленні угод, реєстрації на інтернет-ресурсах, отриманні фінансових чи медичних послуг, не маючи важелів впливу на її зміст. У таких випадках згода є фактично примусовою, тобто, без її надання особа позбавляється можливості скористатися послугою. Це безпосередньо суперечить вимозі «вільності» згоди, закріпленій у GDPR.

Таким чином, у більшості життєвих ситуацій в Україні згода лишається юридичної фікцією, що лише фасадно прикриває відсутність будь-якої реальної альтернативи [3, с. 25].

Додатковим фактором є недостатня обізнаність осіб. Закон передбачає, що суб'єкт персональних даних повинен знати мету збору даних, ідентифікацію контролера та шляхи реалізації своїх прав. Однак в Україні такі повідомлення часто мають формальний характер або викладені занадто складною юридичною мовою. Особа не може повноцінно оцінити наслідки своїх дій, а

отже, її згода не може вважатися свідомою. У цьому контексті формальна наявність підпису або позначки у полі «згоден» не є доказом справжнього волевиявлення [2, с. 378].

Ситуацію ускладнює також слабкість державного нагляду. В Україні функції контролю за дотриманням законів про захист персональних даних покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Проте повноваження цього органу є обмеженими, а механізми притягнення до відповідальності – хибкими. Максимальні штрафи за порушення є незначними, що не створює належного запобіжного ефекту. На відміну від Європейського Союзу, де санкції можуть сягати мільйонів євро, в Україні відповідальність здебільшого обмежується адміністративним зауваженням або символічним стягненням [6].

У науковому аспекті питання згоди як юридичної фікції тісно пов'язане з концепцією інформаційної асиметрії. У переважній більшості випадків користувач не володіє ані знаннями, ані ресурсами для адекватної оцінки того, які наслідки матиме наданий дозвіл. Таким чином, навіть за умови формального надання згоди, з правової точки зору вона не відображає істинної волі суб'єкта – а отже, фікцією.

Водночас, не можна ігнорувати значущий потенціал інституту згоди. За умови належного правового врегулювання, чітких технічних процедур та підвищення рівня правової культури користувачів, він може стати ефективним інструментом у реалізації права на приватність. Згода набуде реального статусу вибору, якщо особа матиме достатньо інформації, спроможність впливати на рішення та можливість легкого скасування цього дозволу. Це вимагає не лише законодавчих змін, але й освітньої діяльності, підвищення цифрової грамотності, створення інституціональних гарантій та формування нової культури відповідального ставлення персональних даних [2, с. 375–376].

Підсумовуючи, відповідь на питання, поставлене у назві дослідження, не є однозначною. На поточному етапі розвитку українського інформаційного права згода на обробку персональних даних переважно має ознаки юридичної фікції, що спричинено як недоліками правового регулювання, так і низьким рівнем правосвідомості осіб. Водночас, у майбутньому, за умови повної адаптації європейських стандартів та розвитку правової культури, цей інститут може трансформуватися у справжній механізм вільного волевиявлення особи. Отже, подолання розриву між формальною юридичною конструкцією та фактичним змістом згоди є одним із пріоритетних завдань для української правової системи на шляхів до євроінтеграції та розбудови суспільства, безпечного в інформаційному плані.

Список використаних джерел:

1. Головацький Н. Прозорість та згода як основні принципи захисту персональних даних в Україні. *Науковий вісник ужгородського національного університету. серія: право*. 2024. Вип. 83: ч. 2. С. 178-184.

2. Луговенко Н. Проблеми і перспективи захисту персональних даних в Україні. *Публічне управління XXI століття: Нові виклики і трансформації в умовах війни* : 36. наук. матеріалів XXIV Міжнар. наук. конгр., м. Харків, 24 .05.2024 р. 541 с. URL: https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/202408/Збірник_Конгрес_2024.pdf#page=376 .

3. Мальчик Г. В. Згода на обробку персональних даних: правова характеристика: Пояснювальна записка до дипломного проекту (магістерської роботи) магістр. Львів, 2018. 85 с. URL: <https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8cac18d1-abe6-4050-881a-e82356181e4f/content>.

4. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI : станом на 14.06.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

5. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 р. про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : Регламент Європ. Союзу від 27.04.2016 р. № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.

6. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2013-2025. Особисті права і свободи. Захист персональних даних. Контроль за дотриманням вимог законодавства. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kontrol-za-doderzhannyam-vimog-zakonodavstva-zpd>.

7. *Benedik v. Slovenia*, № 62357/14, 24 April 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-182455>.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Титова Єлизавета Сергіївна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 9 групи 2 курсу факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АВТОНОМІЇ ВОЛІ У ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

У сучасних умовах глобалізації та міжнародної інтеграції ключовим залишається питання приватно-правових відносини з іноземним елементом.

Одним із них є принцип автономії волі, як один із фундаментальних принципів міжнародного приватного права, який є дещо похідним від принципу «диспозитивності», закріпленого у національному законодавстві – свободи та рівності сторін у формуванні своїх правовідносин.

Досліджуючи принцип автономії волі, наукові вчені, зокрема С. Задорожна, підкреслюють, що даний принцип має «договірний» елемент, адже його реалізація відбувається через «укладання угоди про вибір права» [1, с. 70].

У національному законодавстві принцип автономії волі закріплений у Законі України «Про міжнародне приватне право» (далі – Закон). Аналізуючи п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону, можна дійти висновку, що автономія волі є «можливістю» сторін здійснити вибір права у визначених законодавством випадках.

Ми вважаємо, що ключовим аспектом принципу автономії волі є те, що він притаманний виключно цивільно-приватним правовідносинам з іноземним елементом, адже без наявності останнього, відносини залишаються «підпорядкованими» національному законодавству (про це також наголошено у ч. 6 ст. 5 Закону).

Принцип автономії волі надає сторонам можливість повністю або частково контролювати «процес виконання домовленостей» за правочинами, укладеними між ними, шляхом обрання законодавства, який буде передбачати матеріальну та процесуальну складову правочину, при цьому реалізація цього принципу можлива у будь-який час, на різних стадіях його виконання, за винятком застережень, передбачених п. 1-2 ч. 5 ст. 5 Закону.

Окремо звертаємо увагу на те, що «воля» сторін має бути чітко виражена та прямо передбачена в будь-яких приватно-правових договорах. Проте цікавим на нашу думку є «свобода» визначення застережень у правочинах між сторонами, адже чітких вимог або критеріїв щодо «вираження волі» немає, що дає висновок вважати це «оціночним судженням». В той же час існують випадки, коли сторони не користуються «можливістю» вибору права, або правочином неможливо виявити «обране право». У такому разі варто звертатися до «колізійних норм», а за відсутності них – застосуванню підлягає право «найбільш тісного зв'язку», відповідно до положень ч.ч. 1-2 ст. 4 Закону.

Як відомо, принцип застосування права «найбільш тісного зв'язку» означає застосування до приватно-правових відносин з іноземним елементом права тієї держави, з якою воно найбільш тісно пов'язане [3, с. 52].

Отже, у системі регулювання міжнародних цивільних відносин існує певна ієрархія: на першому місці принцип автономії волі – далі колізійні норми – і на завершення принцип «найбільш тісного зв'язку».

В той же час у Міжнародних нормативно-правових актах можуть бути передбачені дещо інші «переліки» регулювання спірних правовідносин в залежності від суб'єктного складу, предмету або змісту договору (правочину).

Наприклад, аналізуючи ч. 2 ст. 7 Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р., у випадку відсутності реалізації автономії волі, варто керуватися загальними принципами права, а якщо це неможливо – нормами міжнародного приватного права, що дещо відрізняється від положень Українського законодавства [2].

На окрему увагу заслуговує проблема співвідношення інститутів автономії волі та заборони обходу закону. Деякі науковці вважають не логічним те, що Закон одночасно закріплює обидва інститути, адже між ними існує певна внутрішня суперечність.

Проблема відношення автономії волі та обходу закону ускладнюється тим, що, в міжнародному приватному праві розрізняють як «обхід власного закону» (*fraus legi domesticae*), так й «обхід іноземного закону» (*fraus legi exteranae*) [5, с. 155].

В українській правовій доктрині висловлюється наукова позиція, що існування ст. 10 Закону є зайвим. Прихильники цієї думки зазначають, що за домінування теорії «найбільш тісного зв'язку» потреба у застереженні про обхід закону фактично відпадає [6]. В. Кисіль звернув увагу, що принцип «обхід закону» ґрунтується на аналогічних принципах «найбільш тісного зв'язку». А отже, застереження щодо обходу закону є негативним формулюванням його «близнюка» [4, с. 210]. Таким чином, аналізуючи наукові роботи можемо підсумувати, що за наявності дієвого механізму визначення права, який найбільш тісно пов'язаний з приватно-правовими відносинами, інститут обходу закону втрачає самостійну значущість, а отже на нашу думку необхідно вносити зміни до законодавства.

Отже, принцип автономії волі є ключовим інститутом цивільно-правових відносин з іноземним елементом, адже він дозволяє сторонам самостійно обирати право та «контролювати» реалізацію досягнутих домовленостей. За загальним правилом, у разі відсутності домовленостей про «обране права», застосуванню підлягають колізійні норми, а за відсутності останнього – застосовується принцип найбільш тісного зв'язку.

Водночас співвідношення принципу автономії та інституту обходу закону залишається дискусійним: на практиці наявність механізму обходу закону поступово втрачає юридичну суть, оскільки його функції дублюються з принципом найбільш тісного зв'язку, а отже його необхідність виключається.

Список використаних джерел:

1. Задорожна С. М. Угода про вибір права, застосованого до цивільно-правових відносин, ускладнених іноземним елементом. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Вип. 538. С. 68–72.

2. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів. Указ ПВР N 7978-XI від 23.08.89 р. ВВР. 1989. №36. Ст.108.

3. Чевичалова Ж. В. Щодо принципу найбільш тісного зв'язку в сучасному міжнародному приватному праві. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Вип. 2 (10) С. 52–63.

4. Кисіль В. І. Міжнародне приватне право: питання кодифікації: монографія. Київ: Україна, 2000. 430 с.

5. Задорожна С. М. Автономія волі сторін у міжнародному приватному праві: монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2014. 336 с.

6. Колізії в законодавстві України: проблеми теорії і практики: Матеріали міжнар. на- ук.-практ. конф., Київ, 23-24 жовтня 1995 р. К.: Генеза, 1996. С. 39–41.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Федорова Ольга Романівна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 5 групи 2 курсу факультету прокуратури

ЗАХИСТ ПРАВ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

Повномасштабна військова агресія рф, яка почалась 24.02.2022 р. у нашій державі з підступних обстрілів мирних міст посеред ночі, змінила життя кожного українця, ця дата назавжди залишиться чорною в історії України. Ця подія спровокувала масштабне переміщення населення, в тому числі і дітей, з України в держави-члени Європейського Союзу (надалі – ЄС). Багато сімей вимушені були шукати нове житло та пристосовуватися до зовсім іншого життя. Для дітей це був великий стрес, адже треба шукати нову школу, дитячі садочки, вчити мову тієї держави, в якій вони перебувають. Дійсно, ЄС негайно відреагував і продемонстрував справжню солідарність, надавши всебічну підтримку людям, які потребують допомоги. Це включало надання гуманітарної допомоги, екстрену підтримку у сфері цивільного захисту, допомогу на кордонах та забезпечення захисту для тих, хто змушений був тікати від війни. Тож постає надважливе питання стосовно забезпечення прав дітей, а саме права на освіту, на охорону здоров'я, на захист неповнолітніх без супроводу, на сімейне життя, що потребує проведення відповідних досліджень, зокрема правового регулювання зазначених питань.

По-перше, захист прав дитини в міжнародно-правовому вимірі визначається Конвенцією ООН про права дитини 1989 р. [3], яка визначає, що

дитиною вважається кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо інше не передбачено законом, що встановлює повноліття раніше. Конвенція наголошує, що дитина має за всіх обставин бути серед тих, хто першим отримує захист та допомогу. Окрім зазначеного, закріплені основні права дітей, включаючи право на життя і розвиток, недискримінацію, право на ім'я і громадянство, захист від насильства і експлуатації, право на освіту, пріоритет найкращих інтересів дитини, право на висловлення власної думки тощо.

Слід зауважити, що Конвенція ООН про права дитини 1989 р. є одним з найширше ратифікованих договорів з прав людини, до якої приєдналися 191 держави [3], таким чином забезпечуючи її дотримання щодо захисту і забезпечення добробуту дітей практично у всьому світі.

По-друге, ще одним кроком у напрямі визнання необхідності захисту прав дитини стало прийняття Женевської декларації прав дитини 1924 р. [2]. Цей документ містить всього п'ять пунктів, основний з яких підкреслює, що в скрутні часи дитина повинна отримувати допомогу першою.

По-третє, відповідно до статті 24 Хартії основних прав ЄС [7] дитина має право на захист і турботу, повагу до своєї думки, пріоритет врахування її найкращих інтересів у всіх рішеннях, а також на підтримання стосунків з обома батьками, якщо це не суперечить її добробуту. Це зобов'язує держави-члени гарантувати врахування найкращих інтересів дитини в усіх сферах її життя.

По-четверте, забезпечення прав дітей біженців реалізується також через співпрацю з міжнародними організаціями. Україна співпрацює з UNICEF, UNESCO та іншими, щоб забезпечити права дітей у діаспорах [4], які допомагають координувати зусилля у сфері захисту фундаментально закріплених прав дітей, а отже, забезпечує комплексний підхід щодо такого захисту.

По-п'яте, вперше за свою історію ЄС активував Директиву про тимчасовий захист, яка встановлює правові механізми для врегулювання ситуації масового прибуття переміщених осіб. Це дозволило українським дітям та їхнім сім'ям отримати право на проживання, освіту, медичну допомогу, соціальні виплати та соціальні послуги без складних процедур надання притулку [8, с. 157-158].

По-шосте, реалізація гарантій захисту прав дитини здійснюється також через національні програми соціального захисту в державах ЄС, зокрема наприклад, у Польщі відповідно до Закону від 12.03.2022 р. «Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави» («O pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa»). Згідно з цим законом, громадяни України мають право отримувати виплати сімейні (родинні) та виплати на утримання дитини,

якщо вона проживає в Польщі разом із батьками. До сімейних виплат належать допомога на сім'ю та доплати до неї, виплати по догляду за дитиною, а також різні надбавки — зокрема при народженні дитини чи для батьків на її утримання. Усі ці виплати здійснюються органами місцевого самоврядування (муніципалітетами) [1, с. 14]. Крім того, для українських дітей, які навчаються в Польщі, запроваджено різні форми навчання, що передбачає на вибір батьки чи законні опікуни дитини інтеграційну модель щодо залучення українських учнів у польську систему освіти або ж продовження дистанційного навчання в українських закладах, перебуваючи на території Польщі.

По-сьоме, важливим є також застосування і національного законодавства, зокрема Закону України «Про охорону дитинства» [5], який закріплює державні гарантії прав дитини та механізми захисту щодо системи опіки, соціальних послуг тощо. Отже, у разі переміщення дітей за кордон ці національні гарантії взаємодіють із нормами приймаючих держав і європейськими стандартами.

Кабінет Міністрів України запровадив зміни до законодавства, які передбачають проведення індивідуальної оцінки потреб кожної дитини, що перебуває за кордоном. На основі таких оцінок розробляються персональні плани догляду. Нині близько 2000 українських дітей залишаються в різних державах світу, переважно в державах ЄС — зокрема в Польщі, Німеччині, Італії, Австрії та Швейцарії [6].

Враховуючи важливість розглянутого питання та проведений правовий аналіз як міжнародних, так і національних нормативно-правових актів щодо охорони прав дітей, які виїхали з України, доходимо висновку, що вирішення зазначених питань дійсно вимагає спільних зусиль як з боку уряду України, так і міжнародних організацій та держав, що приймають дітей. Отже, незалежно від обставин, основні права кожної дитини, зокрема на захист, освіту, благополуччя та, захист найкращих інтересів дитини в цілому, повинно завжди залишатися пріоритетом. Необхідно продовжувати розвивати правові механізми, удосконалювати співпрацю між державами та міжнародними організаціями, а також забезпечувати належний рівень підтримки для дітей, що опинилися в складних життєвих обставинах. Тільки через спільні зусилля та комплексні підходи, єдині принципи та стандарти можна забезпечити ефективний захист прав дітей та їхнє благополуччя у сучасному світі, а особливо в умовах військових загроз.

Список використаних джерел:

1. Jablonska-Bonsa J. Polish law of 12 february 2022 «On assistance to Ukrainian citizens in connection with the military conflict on the territory of the state». Preliminary

analysis. Expert: Paradigm of law and public administration. 2022. Vol. 20, no. 2. P. 12–31. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-2\(20\)-12-31](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-2(20)-12-31).

2. Женевська декларація прав дитини 1924 р. URL: <https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/>.

3. Конвенція про права дитини: ООН; Конвенція, 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

4. Підтримка батьків та дітей під час війни. Поради із підтримання психічного і фізичного здоров'я, безпеки, харчування, освіти та розвитку. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/parents-children-support-during-military-actions>.

5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

6. Україна та Рада Європи посилюють співпрацю для захисту прав українських дітей. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/ukrayina-ta-rada-yevropy-posylyuyut-spivpratsyu-dlya-zakhystu-prav-ukrayinskykh-ditey>.

7. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>.

8. Черній Ю. Л. Тимчасовий захист громадян України в ЄС у контексті світових міграційних процесів та війни в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Вип. 88. Ч. 4. С. 153–160.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Фурдєй Ілля Павлович

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студент 3 групи 2 курсу факультету юстиції

РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СКАСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ

Україна, обравши курс на євроінтеграцію, здійснює масштабну модернізацію свого приватного права. Головною метою рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства є підвищення його ефективності та відповідності сучасним реаліям. Дослідники відзначають, що основною причиною рекодифікації Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) є необхідність підвищення правової визначеності як складової принципу верховенства права [1, с. 179]. Це означає усунення прогалин і суперечностей, що накопичилися за час дії кодифікації 2003 р., та забезпечення стабільності і передбачуваності правового регулювання приватних відносин. Вагомим

чинником реформування приватного права виступає євроінтеграційний курс держави.

Європейський Союз висуває вимоги щодо гармонізації національного законодавства країн-кандидатів із *acquis communautaire*, зокрема у сфері приватного (цивільного) права. Як зазначається у наукових джерелах, євроінтеграційна спрямованість України сьогодні є одним із найсуттєвіших чинників правових реформ; основним напрямом рекодифікації ЦК України визначено подальшу «європеїзацію» Кодексу [2, с. 624-625]. Рекодифікація цивільного законодавства України спрямована на усунення застарілих норм, гармонізацію законодавства з європейськими стандартами та адаптацію до сучасних викликів, таких як цифровізація економіки та суспільства [3, с. 14]. Таким чином, оновлення ЦК України покликане наблизити українське приватне право до найкращих світових та європейських практик, враховуючи тенденції розвитку договірного права, речових прав, корпоративного управління тощо.

Однією з ключових змін у сфері приватного права стало скасування Господарського кодексу України (далі – ГК України). Протягом 22 років (2003-2025 р.р.) в Україні паралельно діяли два кодифіковані акти – ЦК України та ГК України, що породжувало численні дискусії щодо доцільності такого дуалізму [4, с. 46-48]. ГК України, ухвалений у 2003 р. як компроміс між радянською плановою моделлю і ринковими реаліями, частково дублював положення ЦК України та містив з ними концептуальні колізії [5, с. 188-191]. Зокрема, обидва кодекси регулювали договірні та майнові відносини, але використовували різну термінологію і підходи, що підривало єдність приватноправового регулювання. Крім того, ГК України вводив архаїчні конструкції (такі як «право господарського відання» чи «оперативного управління» щодо державного майна) та передбачав надмірне адміністративне втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання [5, с. 194-200]. В умовах переходу до ринкової економіки та наближення до права ЄС такі положення виглядали застарілими.

Причини рішення про скасування ГК України були як практичні, так і концептуальні. Серед основних можна виділити такі [5, с. 194-202]:

- дублювання і суперечності з нормами ЦК України, що спричиняло правову невизначеність і спори щодо того, яку норму застосовувати в конкретних правовідносинах;

- надмірна регламентація підприємництва, адже ГК України містив елементи директивного регулювання господарської діяльності, несумісні з принципами свободи договору та саморегулювання бізнесу;

—концептуальна невизначеність господарських зобов'язань, адже правова природа так званих «господарських» договорів та зобов'язань була нечіткою, що ускладнювало їх застосування і наукове тлумачення.

Враховуючи наведене, скасування ГК України стало назрілим і очікуваним кроком у розвитку приватного права. Цей крок реалізовано шляхом прийняття Закону України №4196-IX від 09.01.2025 р. «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [6]. Згідно з цим Законом, 28.08.2025 р. ГК України офіційно втратив чинність. Відтоді усі відносини, що раніше регулювалися ГК України, підпадають під дію норм ЦК України та спеціальних законів [6]. Таким чином, в Україні встановлено єдиний цивільно-правовий режим регулювання майнових і особистих немайнових відносин, як того і вимагає європейська правова традиція.

Скасування ГК України відбулося не ізольовано, а як частина комплексної реформи корпоративного законодавства. Законом №4196-IX запроваджено трирічний перехідний період – з 28.08.2025 р. до 28.08.2028 р. – для адаптації існуючих суб'єктів до нових правил [6]. Зокрема, встановлено заборону на створення нових юридичних осіб у формах, характерних для старого законодавства (державні, комунальні, приватні підприємства, дочірні та іноземні підприємства тощо) [5, с. 206-214]. Натомість усі діючі підприємства державного і комунального сектору мають бути реорганізовані у сучасні організаційно-правові форми – акціонерні товариства (АТ) або товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) – протягом перехідного трирічного періоду [4, с. 60-63]. Аналогічно, інші застарілі форми (як-от приватні та дочірні підприємства з єдиним засновником) повинні привести свої установчі документи у відповідність до законодавства про господарські товариства або перетворитися на господарські товариства встановленого типу. Важливо, що договірні зобов'язання продовжують діяти безперервно попри скасування ГК України. Усі договори, укладені до 28.08.2025 р., зберігають чинність на умовах, погоджених сторонами, навіть якщо вони містять посилання на норми ГК України. Такі посилання просто втрачають силу, а сторони можуть керуватися відповідними положеннями ЦК України або спеціальних законів [4, с. 89-97]. Це забезпечує поступовий перехід до нового регулювання і уникнення правового вакууму. Міністерство юстиції України у роз'ясненнях підкреслює, що навіть специфічні правові інструменти, притаманні раніше господарському праву (наприклад, оперативно-господарські санкції), можуть і надалі використовуватися сторонами в договорах – на основі загальних норм ЦК України про відповідальність та забезпечення виконання зобов'язань [6]. Таким чином, бізнес-середовище не зазнало шокового правового впливу: правонаступництво та виконання

договорів забезпечені, а основні правила підприємництва тепер сконцентровані в ЦК України [5, с. 247–256].

Включення всіх майнових відносин в орбіту ЦК України має стратегічне значення для формування цілісної приватноправової системи України. Уніфікація цивільного і господарського законодавства усуває дуалізм, спрощує регуляторне поле та підвищує привабливість України для інвесторів [5, с. 257–264]. Єдиний цивільний кодекс, що регулює і класичні цивільні, і комерційні (підприємницькі) відносини, відповідає практиці більшості європейських країн та забезпечує прозорі та зрозумілі “правила гри” для учасників економічного обороту. За оцінками експертів, така уніфікація знімає штучні бар’єри для іноземних інвесторів і усуває можливості для зловживань, які раніше існували через прогалини та колізії двох кодексів [5, с. 268–274].

Разом з тим, настільки фундаментальна реформа не позбавлена викликів. Судовій системі та правозастосовній практиці знадобиться певний час для вироблення єдиних підходів до нових правил, особливо у сферах, де раніше діяли спеціальні режими ГК України (наприклад, правове становище державних підприємств, регулювання окремих видів господарських договорів тощо). Задля цього законодавець і уряд передбачили перехідний період до 2028 р., протягом якого поступово формуватиметься нова практика, будуть напрацьовані роз’яснення та методичні рекомендації для бізнесу і органів влади [5, с. 272–277]. Водночас юридична спільнота звертає увагу на потенційні конституційні колізії: зокрема, обмеження щодо створення державних підприємств чи визначення їх правового статусу можуть розглядатися як питання, дотичні до гарантій економічного різноманіття, закріплених у Конституції України [5, с. 283–289]. Це означає, що окремі положення реформи теоретично можуть стати предметом перегляду Конституційним Судом, якщо будуть подані відповідні подання.

Список використаних джерел:

1. Грамацький Е. Рекодифікація цивільного законодавства України та міжнародне приватне право: до питання перспектив. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 177–181.
2. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. *Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія* / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. Одеса : Гельветика, 2021. С. 620–628.
3. Харитонova О., Харитонов Є. О. Рекодифікація цивільного законодавства в контексті інтеграції України у правовий простір ЄС. *Lex Portus*. 2024. №10. С.12–17
4. Скасування Господарського кодексу – крок до гармонізації з правом ЄС. *BDO Ukraine (інформаційні матеріали)*. 28.08.2025. С. 1–4.
5. Єременко О. Перехідний період після скасування Господарського кодексу України. *Юрліга*. 2025. 28 серпня. С. 2–9.

6. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 р. №4196-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. № 18. Ст.123.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І.А.

Хайло Євгеній Володимирович

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студент 1 групи 2 курсу факультету права та економічної безпеки

МЕЖІ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРУ БЕЗ ЗГОДИ АВТОРА: КОНВЕНЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

В умовах глобальної цифровізації суспільства та стрімкого розвитку інформаційних технологій питання законного використання об'єктів авторського права без згоди автору набуває особливої актуальності. Масове поширення контенту через інтернет, соціальні мережі та електронні ресурси створює нові виклики для охорони результатів творчості, водночас вимагаючи забезпечення вільного доступу суспільства до інформації. Саме тому встановлення чітких меж допустимого використання твору без згоди автора є необхідним для збереження балансу між правами творців та публічними інтересами користувачів. Тож, комплексний аналіз конвенційного та національного правового регулювання меж використання творів без згоди автора, а також виявлення особливостей судової практики сформує сучасні підходи до застосування винятків і обмежень у сфері авторського права.

Міжнародно-правова система охорони авторських прав базується на положеннях Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів від 1886 р., яка у ст. 9 (2) запроваджує так званий триступеневий тест [1]. Відповідно до нього, держави-учасниці можуть встановлювати дозвіл права на відтворення лише у спеціальних випадках, якщо таке відтворення не завдає шкоду нормальному використанню твору та не зачіпає будь-яким необґрунтованим способом законні інтереси автора. Цей тест став універсальним критерієм оцінки правомірності будь-якого винятку чи обмеження авторського права у національних законодавствах.

На основі зазначеного міжнародного підходу формується і європейська модель регулювання. Так, Директива ЄС 2019/790 про авторське право у цифровому єдиному ринку конкретизує дозволені випадки використання

творів без згоди автора: відтворення для навчальних і дослідницьких цілей, для бібліотек і архівів, а також для здійснення аналізу даних [2]. Європейське законодавство прагне гармонізувати баланс між правами авторів та правом суспільства на доступ до інформації в умовах цифровізації.

Важливу роль у визначенні меж використання творів без згоди автора відіграє Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право – «WIPO Copyright Treaty» (надалі – WIPO-договір), який конкретизує норми Бернської конвенції в умовах цифрової епохи [8]. У ст. 10 цього Договору закріплено, що держави-учасниці можуть передбачати у своєму законодавстві певні обмеження і винятки з авторського права, однак такі обмеження мають відповідати триступеневому тесту, тобто, застосовуватися лише у спеціальних випадках, не суперечити нормальному використанню твору і не завдавати невиннованої шкоди законним інтересам автора [8]. Цей підхід відображає прагнення міжнародного співтовариства забезпечити баланс між охороною прав творців і суспільним інтересом до вільного обігу інформації. WIPO-договір фактично адаптує класичні принципи Бернської конвенції до нових технологічних реалій – зокрема, до питань цифрового копіювання, передавання в мережах та онлайн-доступу. У поєднанні з положеннями директив ЄС, цей документ формує концепцію “digital copyright”, яка встановлює глобальні рамки для дозволеного використання творів без згоди автора в мережевому середовищі [8].

Українське законодавство імплементує міжнародні стандарти через норми Закону України «Про авторське право і суміжні права», який у статтях 22-29 визначає перелік вільного використання творів. Зокрема у випадках цитування у наукових, критичних, інформаційних цілях за умови зазначення імені автора та джерела запозичення; використання для навчання (ілюстраційно, у межах навчального процесу); відтворення творів для особистого користування; використання для забезпечення судового чи адміністративного провадження; використання творів для створення на їх основі: попури, карикатури, пародії тощо [3]. Разом з тим, українське законодавство не завжди чітко окреслює межі таких виключень, що створює простір для різнотлумачення у правозастосовній практиці.

У своїй дисертації І. В. Зайцева-Калаур наголошує, що чинне законодавство України закріплює можливість вільного використання творів без згоди автора лише у чітко визначених випадках, передбачених Законом України «Про авторське право та суміжні права» [5] та ст. 444 Цивільного кодексу України [7]. Авторка підкреслює, що таке використання допускається за умови дотримання вимог, передбачених зазначеними нормами, зокрема щодо обсягу цитування, вказівки автора та джерела запозичення, але закон не встановлює конкретних меж обсягу цитування, що створює труднощі у

правозастосуванні. Крім того, вчена зауважує, що поняття «в обсязі, що відповідає визначеній меті» залишається оціночним і потребує доктринального уточнення. Таке положення, на думку дослідниці, має тлумачитися через принцип добросовісності користувача, який повинен діяти без наміру порушити права автора і не завдавати шкоди нормальному використанню твору [3, с.107-120].

Прикладом визначення між допустимим використанням произведения без згоди автора є рішення Суду ЄС у справі *Infopaq International A/S проти Данської газетної асоціації* [6]. Компанія Infopaq здійснювала цифрове сканування газетних статей та відтворювала короткі фрагменти по 11 слів для формування аналітичних дайджестів без отримання дозволу авторів. Суд наголосив, що навіть короткий уривок із 11 слів може вважатися частковим відтворенням твору, якщо він «містить елементи, що виражають інтелектуальну творчість автора» [6]. Отже, навіть часткове копіювання творів у цифровому середовищі без згоди правовласників не може бути визнаним правомірним, якщо воно має комерційний характер або не відповідає критеріям добросовісного використання.

Правова позиція Верховного Суду, висловлена у Постанові Касаційного цивільного суду від 17.01.2024 р. у справі № 308/7570/18-ц, підтверджує, що межі вільного використання твору у формі цитування, хоч і є загальновизнаним обмеженням авторського права (що впливає з конвенційного регулювання), не є абсолютними [4]. Правомірність такого використання прямо залежить від імперативного дотримання норм, встановлених національним законодавством: обов'язкового зазначення імені автора та джерела запозичення. Як наголошує суд, використання цитати без дотримання цієї вимоги автоматично кваліфікується як плагіат, що є порушенням авторського права, а не правомірним вільним використанням [4].

Отже, межі використання твору без згоди автора становлять важливий елемент забезпечення балансу між інтересами правовласників і потребами суспільства у вільному доступі до інформації та культурних потреб. Конвенційне регулювання, насамперед положення Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, які заклали фундамент так званого «триступеневого тесту», що окреслює межі допустимих обмежень авторського права. Цей підхід імплементовано в національне законодавство, зокрема в Закон України «Про авторське право і суміжні права», де встановлено чіткий перелік щодо правомірного використання творів без згоди автора. Тенденція розвитку правового регулювання полягає у гармонізації національних норм із міжнародними стандартами та формуванні сталої судової практики, яка забезпечує справедливий баланс між правами автора та суспільним інтересом.

Список використаних джерел:

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів: Конвенція Всесвіт. орг. інтелект. власності від 24.07.1971 р. : станом на 31.05.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text.
2. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17.04.2019 р. про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text.
3. Зайцева-Калаур І. В. Організації засобів масової інформації як суб'єкти авторського права : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 199 с.
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17.01.2024 р. у справі № 308/7570/18-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117473137>.
5. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX : станом на 15.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
6. *Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening* (Справа C-5/08). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62008CJ0005>.
7. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
8. WIPO Copyright Treaty. 1996. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_226.pdf.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Панченко В. В.

Чуба Дар'я Анатоліївна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 групи 2 курсу факультету юстиції

ОТТО ФОН ГІРКЕ І КОНЦЕПЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ: ВІД «РЕАЛІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ» ДО СУЧАСНОСТІ

*«Об'єднання (корпорація) виникає як особа лише через норму права;
вона не створюється об'єктивним правом, але існує лише в тій мірі,
в якій об'єктивне право її визнає»
Отто фон Гірке*

Юридична особа – це не лише технічний інструмент приватного права, а й глибока філософсько-правова категорія, яка відображає зв'язок індивіда з колективом і державою. Саме завдяки науковій спадщині німецького

правознавця Отто фон Гірке (1841–1921 р.р.) відбувся принциповий зсув у розумінні природи соціальних спільнот як носіїв власної правосуб'єктності [1, с. 32]. Його «реалістична теорія юридичної особи» стала спробою обґрунтувати ідею, що об'єднання людей є не вигадкою законодавця, а реальною частиною суспільного життя.

У ХІХ ст. німецьке право перебувало під впливом теорії фікції Ф. К. фон Савінії, згідно з якою юридична особа є лише зручним юридичним образом, створеним для обігу прав і обов'язків. Гірке категорично заперечував цей підхід, наголошуючи, що «об'єднання людей живе і діє як єдиний організм, що має власну волю, незалежну від волі окремих членів» [2, с. 87]. Тобто, у центрі його доктрини постає органічна єдність спільноти, яку право повинно лише визнати, а не створювати.

Учений виходив із того, що соціальні спільноти мають внутрішню структуру, спільну волю та власні інтереси. «Спільна воля, – писав він, – не є арифметичною сумою волі індивідів, а новою якістю, що виникає з їх єдності» [3, с. 114]. У цьому проявилася глибока філософська основа його теорії, яка відображала вплив ідей Гегеля та історичної школи права. Для Гірке держава, громада, корпорація – це живі соціальні організми, що існують об'єктивно, а не завдяки правовій фікції.

Його концепція стала своєрідною полемікою з механістичними теоріями суспільства, характерними для доби Просвітництва, де суспільство трактувалося як договірна сума індивідів. Якщо для Т. Гоббса чи Дж. Локка суспільство – це механізм, створений для забезпечення безпеки, то для Гірке воно – організм, що розвивається природним шляхом, підпорядкований власним законам життя.

Особливо гостро його теорія протиставлялася марксистському підходу, який зводив право до економічної надбудови. Радянська юридична наука довгий час вважала органічну теорію ідеалістичною, а поняття автономної волі юридичної особи – буржуазним пережитком [4, с. 66]. Тому ідеї Гірке фактично були вилучені з наукового обігу в радянський період, що зупинило розвиток філософії права на кілька десятиліть.

Утім, на Заході погляди Гірке набули подальшого розвитку. Його концепція вплинула на формування Німецького цивільного кодексу (BGB, 1896), де юридична особа визнається самостійним суб'єктом права, а також на теорії корпоративного управління ХХ століття. Відомий соціолог Макс Вебер у своїх працях зазначав, що «ідея корпоративної особистості є відображенням природної соціальної реальності, а не витвором закону» [5, с. 213].

Сучасні дослідники (зокрема, Г. Кельзен, Р. Ціпеліус, А. Кауфман) підкреслюють, що реалістична теорія Гірке стала одним із підґрунть сучасного соціально-правового реалізму. У глобалізованому світі, де виникають цифрові

корпорації, міжнародні організації й навіть «віртуальні юридичні особи», його ідеї набувають нового сенсу. Право знову стикається з питанням: чи можна визнати суб'єктом не людину, а соціальну систему або алгоритм? І саме тут живучість концепції Гірке виявляється найвиразніше.

Підсумовуючи, варто зазначити, що Отто фон Гірке став одним із тих мислителів, які змінили уявлення про співвідношення права та соціальної реальності. Його реалістична теорія юридичної особи нагадує, що право – це не абстрактна конструкція, а жива форма суспільного буття, у якій спільна воля має не менше значення, ніж індивідуальна. Сучасне право, попри всю технологічну складність і глобальні процеси, продовжує спиратися на фундаментальну ідею Гірке: спільність є живою, а право лише визнає її життя.

Список використаних джерел:

1. Gierke O. von Das deutsche Genossenschaftsrecht. Bd. III: Die Staats- und Korporationslehre des Altertums und des Mittelalter). Berlin : Duncker & Humblot, 1902. 412 p.
2. Savigny F. K. von. System des heutigen römischen Rechts. Bd. 2: Die Personen als Träger der Rechtsverhältnisse. Berlin: Veit & Comp., 1840. 559 p. URL: <https://hdl.handle.net/2077/71416>.
3. Стеценко С. Г. *Теорія юридичної особи у контексті історичного розвитку приватного права*. Харків: Право, 2018. 224 с.
4. Роженько І. В. Філософія права в німецькій традиції XIX ст.: від Савіньї до Гірке. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*. 2019. № 3(42). С. 64–70.
5. Weber M. *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press, 1978. 1469 p.

Науковий керівник – к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.

Шкет Артем Олександрович

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студент 1 групи 2 курсу факультету юстиції

ДОСТУП ІНОЗЕМЦІВ ДО РИНКА НЕРУХОМОСТІ В КРАЇНАХ ЄС: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції європейських ринків питання доступу іноземних осіб до національних ринків нерухомості набуває особливої

актуальності. В країнах Європейського Союзу (ЄС) вільний рух капіталів, закріплений у ст. 63 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), створює правові передумови для необмеженого придбання об'єктів нерухомості громадянами інших держав-членів [1, с. 145]. Водночас це призводить до зростання цін на житло в популярних регіонах, що ускладнює доступ до нього для місцевих мешканців. У приватному праві це проявляється через укладання договорів купівлі-продажу, реєстрацію прав власності та виконання зобов'язань, де іноземці виступають рівноправними суб'єктами.

Правова основа регулювання доступу до ринку нерухомості в ЄС ґрунтується на принципі недискримінації та свободі руху капіталів. Згідно зі ст. 63 ДФЄС, будь-які обмеження на рух капіталів між державами-членами, а також між державами-членами та третіми країнами, заборонені [2, с. 78]. Судова практика Суду Європейського Союзу (справи C-302/97 Konle, C-423/98 Albore) підтверджує, що національні обмеження на придбання нерухомості іноземцями є порушенням фундаментальних свобод, якщо вони не обґрунтовані імперативними вимогами публічного інтересу [3, с. 212]. У приватно правовому аспекті це означає визнання дійсними договорів купівлі-продажу, укладених іноземцями, та рівний захист їхніх прав власності.

Порівняльний аналіз регулювання в окремих країнах ЄС демонструє використання непрямих інструментів впливу на ринок нерухомості. В Іспанії нерезиденти сплачують підвищений податок на передачу майна (Impuesto sobre Transmisiones Patrimoniales – до 10 %) та додатково оподатковуються як нерезиденти (Impuesto sobre la Renta de No Residentes) [4, с. 34]. У Португалії з 2023 р. скасовано програму «золотих віз» для покупців нерухомості, а в Лісабоні та Порту введено обмеження на короткострокову оренду (типу Airbnb), що зменшує інвестиційну привабливість [5, с. 56]. Греція підвищила мінімальний поріг інвестицій для «Golden Visa» до €500 000 у популярних регіонах (Аттіка, Салоніки), але для громадян ЄС таких обмежень немає [6, с. 89]. У Франції нерезиденти стикаються з прогресивним податком на багатство (Impôt sur la Fortune Immobilière), який застосовується до нерухомості вартістю понад €1,3 млн, а також з обмеженнями на оренду в туристичних зонах Парижа та Côte d'Azur, де муніципалітети вимагають дозволу на зміну статусу житла [7, с. 67]. Усі ці заходи не порушують ДФЄС, оскільки застосовуються на основі фіскальних та адміністративних механізмів, а не прямих заборон.

У контексті приватного права країни ЄС використовують інструменти регулювання використання нерухомості. Наприклад, в Іспанії та Португалії муніципалітети можуть встановлювати зональні обмеження на зміну призначення об'єктів (з житлового на комерційне), що ускладнює спекулятивні операції [8, с. 112]. Реєстрація прав власності (Registro de la Propiedad в Іспанії, Registo Predial в Португалії) передбачає обов'язкову перевірку джерел

походження коштів, що непрямо впливає на іноземних інвесторів. Договори купівлі-продажу укладаються за загальними правилами цивільних кодексів, але можуть містити умовні застереження щодо цільового використання майна.

Для України, яка прагне до європейської інтеграції, досвід ЄС є цінним орієнтиром у реформуванні законодавства про нерухомість. Відповідно до ст. 26 Цивільного кодексу України іноземці мають рівні права з громадянами України на придбання нерухомості, крім земель сільськогосподарського призначення [9; 10]. У повоєнний період очікується значний приплив іноземного капіталу для відбудови, що може призвести до різкого зростання цін на житло в великих містах. У приватному праві доцільно запровадити диференційовані податкові ставки для нерезидентів, обов'язкове декларування джерел коштів при реєстрації прав власності та контрактні обмеження на перепродаж протягом певного терміну.

Досвід країн ЄС свідчить, що в умовах вільного руху капіталів ефективно регулювання доступу іноземців до ринку нерухомості можливе через непрямі інструменти приватного та публічного права: фіскальні механізми, адміністративні обмеження використання майна, посилення прозорості угод. Для українського законодавства це означає необхідність гармонізації норм Цивільного кодексу України з європейськими стандартами, з акцентом на захист соціальних інтересів громадян при збереженні інвестиційної привабливості ринку.

Список використаних джерел:

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>
2. Цимбалістий В. О. *Вільний рух капіталів у праві Європейського Союзу*: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 280 с.
3. *Konle v Austria*, Judgment of the Court of 1 June 1999, C-302/97, ECLI:EU:C:1999:271.
4. Ley 19/2021, de 29 de diciembre, por la que se establece el Impuesto sobre Transmisiones Patrimoniales y Actos Jurídicos Documentados. *Boletín Oficial del Estado*. 2021. № 312.
5. Decreto-Lei n.º 76/2023, de 15 de setembro. *Diário da República*. 2023. № 179.
6. Νόμος 5038/2023. ФЕК А 105/2023.
7. Dupont J. *Droit immobilier en France: régime fiscal et restrictions pour les étrangers*. Paris: Dalloz, 2023. 210 p.
8. Порівняльне цивільне право: підручник / за ред. О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 512 с.

9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40—44. Ст. 26.

Науковий керівник — к. ю. н., доцентка кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шуміло І. А.